

Kvalitetsrapport 0-6-årsområdet 2021

RÅDMANDENS FORORD	4
--------------------------	----------

01

INDLEDNING OG RAMMESÆTNING	6
-----------------------------------	----------

1.1 Baggrund, læsevejledning og sammenfatning	7
1.2 Dagtilbudsloven og de lovgivningsmæssige rammer	12
3.3 Udmøntning af dagtilbudsloven i Aarhus Kommune	17

02

PÆDAGOGISKE LÆRINGSMILJØER	22
-----------------------------------	-----------

2.1 Sproglige læringsmiljøer	29
2.2. Udemiljøer	37
2.3. Normering og andel uddannet personale	42
2.4. Opsummering på kapitlet	52

03

BØRN I SÅRBARE OG UDSATTE POSITIONER	54
---	-----------

3.1 Inklusion og visitation til specialtilbud	65
3.2 Fremmøde i dagtilbud	73
3.3 Sundhed – Kost og bevægelse	78
3.4 Opsummering på kapitlet	90

RÅDMANDENS FORORD

Kære Læser

Børnenes allerførste leveår er afgørende for deres trivsel og udvikling gennem barndommen, ungdommen og voksenlivet. Derfor er det så vigtigt, vi hele tiden stræber efter at skabe de bedste betingelser og forudsætninger for det gode børneliv i Aarhus Kommune.

De seneste år har såvel forskning som den politiske debat haft større og større fokus på den tidlige indsats og dagtilbuddenes betydning for børnenes trivsel og udvikling. Mange børn tilbringer størstedelen af deres vågne timer i dagtilbud. Med den viden vi har om dagtilbuddenes betydning for børnenes udvikling og trivsel, er det helt essentielt, at vores pædagogiske ledere og medarbejdere har de bedste mulige rammer og kompetencer i det daglige arbejde med børnene.

Vedtagelsen af en ny dagtilbudslov og en styrket pædagogisk læreplan i 2018 giver sammen med det netop indgåede finanslovsforlig om blandt andet minimumsnormeringer et stærkt afsæt for at styrke kvaliteten i dagtilbuddene.

I Aarhus Byråd er vi også opmærksomme på at styrke området. Vi er blevet enige om at indfase minimumsnormeringer et år tidligere end finansloven. Samtidig har det pædagogiske personale for første gang fået en samlet arbejdstidsaftale, der sikrer mest mulig tid med børnene, og tid til at samarbejde om børnene for at kvalificere det pædagogiske arbejde. Målet med arbejdstidsaftalen er at give det pædagogiske personale rammerne til at realisere hensigterne i den pædagogiske læreplan.

Derudover har vi i Aarhus Byråd besluttet at udarbejde en særskilt politisk kvalitetsrapport på 0-6-årsområdet. Det giver os mulighed for at gå i dybden med vores kommunale tilbud til de yngste børn og kvalificere de politiske drøftelser af kvaliteten på 0-6-årsområdet.

Nærværende rapport går i dybden med kvaliteten i de pædagogiske læringsmiljøer og børn i sårbare og udsatte positioner. Det er spændende læsning og anledning til mange spørgsmål og drøftelser. Overordnet giver rapporten et billede af dagtilbud, som på forskellig vis knokler med at skabe de bedste betingelser for byens børn. Vi er godt på vej, og med Stærkere Læringsfællesskaber har vi fået et fælles sprog og grundlag for den videre udvikling af kvaliteten. Der er stadig meget dagtilbuddene kan lære af hinanden på tværs, for som rapporten viser, er der stor variation mellem dagtilbuddene. Jeg vil fremhæve tre nedslag, som jeg er særligt optaget af:

Rapporten peger på, at kvaliteten af de pædagogiske læringsmiljøer udenfor er lavere end indenfor. Jeg tror, udemiljøerne fremover vil fylde mere og mere i dagtilbuddenes praksis. Jeg er derfor optaget af, hvordan vi får løftet området.

Rapporten viser en stigning i antallet af børn i sårbare og udsatte positioner. For disse børn er kvaliteten i dagtilbuddene ekstra vigtig. Den nyeste nationale forskning af dagtilbuddenes løfteevne, viser, at dagtilbud med mange børn i sårbare og udsatte positioner formår at løfte børnene. Det er gode nyheder. Men samme forskning viser også stor variation i dagtilbuddenes løfteevne. Den kommende budgettildelingsmodel vil i højere grad end tidligere fordele ressourcerne, så alle dagtilbud har mulighed for at ansætte ekstra personale, så disse børn kan få den nødvendige støtte. Men budgettildelingen løser ikke udfordringen alene. Der er behov for at give det pædagogiske personale de rette kompetencer til at løfte børn i sårbare og udsatte positioner.

Jeg bemærker også en sammenhæng mellem børnenes fremmøde i dagtilbuddet og det senere fravær i skolen. Noget tyder på, at der kan være tale om mønstre, der grundlægges i familien allerede i børnenes allerførste år.

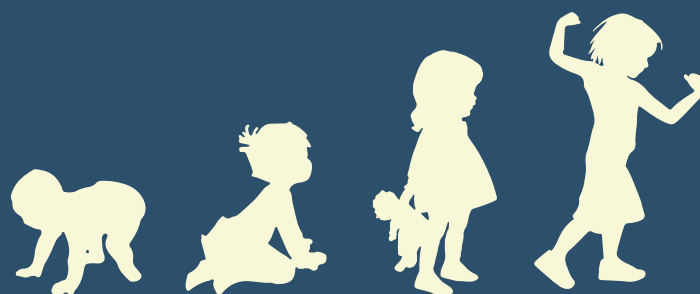
Samtidig glæder jeg mig over, at det pædagogiske personales interaktioner med børnene er af særdeles høj kvalitet, og jeg er ikke i tvivl om, at der i alle dagtilbud arbejdes behårdt for at give børnene de bedste forudsætninger for at lykkes i tilværelsen.

Jeg ser frem til byrådets behandling og drøftelser om, hvordan vi politisk følger op – og bidrager til, at vores medarbejdere får de bedst mulige rammer for skabe det gode børneliv.

God læselyst!

Thomas Medom
Rådmand for Børn og Unge

01

INDLEDNING OG RAMMESÆTNING

Kapitel 1 indeholder:

- 1.1 Baggrund, læsevejledning og sammenfatning
- 1.2 Dagtilbudsloven og de lovgivningsmæssige rammer
- 1.3 Udmøntningen af dagtilbudsloven i Aarhus Kommune

1.1 Baggrund, læsevejledning og sammenfatning

Baggrunden for kvalitetsrapporten til byrådet på 0-6 årsområdet

Dagtilbudsloven foreskriver, at udviklingen på dagtilbudsområdet skal drøftes politisk mindst hver andet år. Udgangspunktet for drøftelsen skal være, hvordan kommunens rammer for dagtilbud og evt. prioriterede indsatser på området, bidrager til, at dagtilbuddene kan opfylde de krav lovgivningen foreskriver. På baggrund af drøftelsen skal byrådet beslutte, om der skal iværksættes tiltag, som kan understøtte dagtilbuddenes arbejde med etablering af pædagogiske læringsmiljøer, der fremmer børns trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Formålet med denne kvalitetsrapport er således at give byrådet et afsæt for at drøfte, hvor og i hvilket omfang, der er behov for tiltag, der kan understøtte dagtilbuddenes kvalitetsudvikling. Dette skal desuden ses i sammenhæng med byrådsbeslutningen fra den 14. august 2019, hvor byrådet besluttede, at der fremover udarbejdes en kvalitetsrapport på 6-18-årsområdet i lige år, og en kvalitetsrapport på 0-6-årsområdet i ulige år. De to rapporter skal fortsat have øje for 0-18-årsperspektivet og sammenhængen i børnene og de unges liv.

Valg af temaer til kvalitetsrapporten på 0-6 årsområdet

Børn og Unges lokale ledere på hele 0-18-årsområdet har været inddraget i udarbejdelsen af denne kvalitetsrapport på 0-6-årsområdet. Inddragelsen af og samspillet med de lokale ledere har været afgørende for at styrke kvalitetsrapportens sammenhæng til det, som fylder lokalt i de enkelte tilbud.

Således har lokale ledere både spillet en central rolle i valget af temaer til rapporten, samt i kvalificeringen af de valgte temaer. Børn og Unges ledernetværk er i første omgang blevet præsenteret for en datapakke med udvalgte data fra centrale datakilder, og har relateret og perspektiveret til erfaringer og viden fra egen praksis. Med det afsæt har netværkene anbefalet temaer, som de finder det relevant at komme i dialog med byrådet om.

På den baggrund har rådmanden for Børn og Unge, i dialog med Børn og Unge-udvalget, valgt to temaer, som behandles i dybden i denne kvalitetsrapport til byrådet:

1

Pædagogiske læringsmiljøer

med fokus på sproglige læringsmiljøer, udemiljøer og sammensætningen af det pædagogiske personale.

2

Børn i sårbare og udsatte positioner

med fokus på inklusion og visitation til specialtilbud, fremmøde og sundhed - herunder kost og bevægelse.

Bydækkende data, analyser og eksempler fra Børn og Unges lokale enheder er grundlaget for såvel valget af temaer som udfoldelsen af disse i denne kvalitetsrapport til byrådet. Blandt rapportens mange datakilder indgår blandt andet dagtilbuddenes pædagogiske læreplaner, dagtilbuddenes egen evalueringen af arbejdet med den pædagogiske læreplan, samt interviews med ledere og medarbejdere. De lokale cases og citater i rapporten er udvalgt med henblik på at give et indblik i, hvordan dagtilbuddene arbejder med de temaer, som er udvalgt til rapporten.

Læsevejledning

Som nævnt har rapporten fokus på to overordnede temaer.

Pædagogiske læringsmiljøer – med fokus på sproglige læringsmiljøer, udemiljøer og sammensætningen af det pædagogiske personale.

Børn i sårbare og udsatte positioner – med fokus på inklusion og visitation til specialtilbud, fremmøde og sundhed - herunder kost og bevægelse.

Rapporten indledes i kapitel 1 (dette kapitel) med en kort sammenfatning af konklusioner og budskaber for hvert af de to temaer. Herefter følger et afsnit om de lovgivningsmæssige rammer, inden rammernes konkrete udmøntning i Aarhus Kommune beskrives. Kapitlet rundes af med en definition af kvalitetsbegrebet.

I kapitel 2 stilles skarpt på de pædagogiske læringsmiljøer i Børn og Unges dagtilbud. I forhold til de pædagogiske læringsmiljøer fokuserer denne rapport særligt på børnenes sproglige læringsmiljøer og udendørs læringsmiljøer. Derudover vil kapitel 2 også sætte fokus på normeringen i Børn og Unges dagtilbud, herunder personalesammensætningen og de rekrutteringsmæssige udfordringer som dagtilbuddene står overfor både aktuelt og på sigt.

Kapitel 3 har fokus på børn i sårbare og udsatte positioner, og hvordan forskellige perspektiver på udsathed gør sig gældende for børnene. Derudover vil kapitel 3 omhandle visitation til specialtilbud, arbejdet med inklusion, perspektiver på børnefremmødet i de aarhusianske dagtilbud, og til sidst et afsnit om sundhed - herunder kost og bevægelse - i relation til børn i udsatte og sårbare positioner. Hvert kapitel er bygget op om en systematik, hvor relevant forskning og ekstern viden bliver præsenteret og relateret til den konkrete praksis i Børn og Unge. Hvert kapitel afsluttes med en opsamling og konklusion.

Sammenfatning – Pædagogiske læringsmiljøer

Vi ved fra forskningen, at høj kvalitet i dagtilbud har en positiv effekt for børnene og de unges trivsel og udvikling. En effekt, der kan spores selv 10 år efter, de har forladt folkeskolen.

Forskningen peger desuden på, at interaktionen mellem voksen og barn er den mest betydningsfulde enkeltfaktor for børnenes intellektuelle udvikling. I Aarhus kan vi se, at 10,6 % af børnene ved 3 år har behov for en sprogindsats ud over den generelle sprogindsats i dagtilbuddet. Det viser sig også, at børn med dansk som andetsprog generelt er væsentlig mere udsatte hvad angår sproglige kompetencer.

Sproget er for børnene en nøgle til læring, trivsel og deltagelsesmuligheder både i de indendørs og udendørs læringsmiljøer. Derfor er det også relevant at stille skarpt på kvaliteten af de pædagogiske læringsmiljøer udenfor.

Generelt oplever dagtilbuddene et stort potentiale i at bruge udemiljøerne mere aktivt i hverdagen, men der er fortsat et udviklingspotentiale i at arbejde med kvaliteten. Rapporten peger på, at børnene tilbydes et mindre udvalg af legetøj og får stillet færre materialer til rådighed, når de er udenfor. Derudover beskriver rapporten et potentiale i forhold til at styrke såvel organiseringen som samspillet mellem det pædagogiske personale og børnene. Eksempelvis er afstanden fra det pædagogiske personale til børnene betydeligt større udenfor end indenfor.

Dette kan hænge sammen med, at børnene oftest er udenfor om eftermiddagen, hvor der generelt er flere børn pr. medarbejder end om formiddagen. Aarhus-data viser, at der i tidsrummet 12.30-13.00 i gennemsnit er over 12 børn pr. medarbejder i børnehaverne, mens det til sammenligning ligger på seks børn pr. medarbejder i tidsrummet 9.00 – 12.00. Dagtilbudslovens krav om at etablere læringsmiljøer af høj kvalitet gennem hele dagen er noget, som dagtilbuddene har særlig opmærksomhed på i arbejdet med at realisere den pædagogiske læreplan.

Hvad angår normering og antallet af hænder, kigger vi ind i en situation med stigende børnetal, en relativ stor andel af det pædagogiske personale, der nærmer sig pensionsalderen, aktuelle rekrutteringsudfordringer, og et lovkrav om minimumsnormeringer pr. 1. januar 2024. Med andre ord står vi på den ene side overfor en massiv rekrutteringsmæssig udfordring, både nu og på sigt, og på den anden side står vi overfor en opgave med at løfte kvaliteten i de læringsmiljøer vi har i dag, og derved hjælpe børnene bedst muligt på vej mod at indfri deres fulde potentiale.

Sammenfatning – Børn i sårbare og udsatte positioner

Forskningen viser, at det har afgørende betydning for børn i sårbare og udsatte positioner at være i dagtilbud af høj kvalitet. Samtidig viser forskning også, at lav kvalitet i dagtilbuddene påvirker børnenes udvikling negativt på både kort og lang sigt. Børn i sårbare og udsatte positioner er en differentieret gruppe med meget varierende behov og udfordringer. Udsatheden kan være til stede i kortere eller længere tid. Data viser, at antallet af aarhusianske børn, som modtager vidtgående støtteressourcer, er stigende, og har været det i en årrække. Et tegn på det stigende pres på det specialpædagogiske område på dagtilbudsområdet er antallet af afviste indstillinger til PPR. Dette tegner et billede af, at flere dagtilbud søger midler til ekstra støtte, og at dette samtidigt også presser kapaciteten. Ofte sker afvisningerne, fordi børnene ikke vurderes at høre til målgruppen for central støtte. Dermed skal opgaven løses via de decentraliserede H-midler, som alle dagtilbud modtager med henblik på at lave lokale indsatser for børn med mindre indgribende støttebehov.

Gennem kapitlet bliver vigtigheden af den tidlige forebyggende indsats tydelig. Børn fra familier i udsatte positioner med et lavt eller ustabil fremmøde i dagtilbuddet kan være særlig vanskelige at opfange. Det understreger vigtigheden af en yderst opmærksom pædagogisk tilgang til børnegruppen og et tæt forældresamarbejde for at kunne forebygge, at udsatheden ikke bliver langvarig og sætter spor videre ind i skole- og voksenlivet. I den netop igangværende analyse af dansk som andetsprogsområdet i Aarhus viser en række interviews med ledere og medarbejdere i dagtilbud, at der trods succeshistorier med forældresamarbejdet fortsat opleves udfordringer i samarbejdet. Det kan pege på, at der er behov for en kapacitetsopbygning af pædagogisk personale, der arbejder med specialpædagogiske problemstillinger på normalområdet.

Forældreindsatsen READ er iværksat med den hensigt at styrke forældres bevidsthed om vigtigheden af sprogstimulering i hjemmet. Dog har kun 9 ud af 37 kommunale dagtilbud benyttet sig af READ 3-6 år. I distrikt Øst og Vest, som har den største andel af børn med sprogstøttebehov, har ingen dagtilbud benyttet sig af tilbuddet. Dette kan også være en indikator på, at dagtilbuddene benytter sig af lokale forældrerettede indsatser.

Sunde mad- og måltidsvaner og fysisk aktivitet er allerede i den tidlige barndom afgørende for børns trivsel, læring, udvikling og dannelse, og derfor er det sundhedsfremmende samarbejde mellem sundhedspleje, dagtilbud og forældre et væsentligt led i at udligne den sociale ulighed i sundhed. Desværre ses en stor andel af børn med overvægt i nogle af byens dagtilbud, samt en stor variation på tværs af byen. Børn og Unge har ingen målrettede indsatser i forvaltningen, der understøtter dagtilbud eller forældre i arbejdet med kost og bevægelse.

Med afsæt i rapporten bliver det tydeligt, at der er behov for at få endnu mere viden om kvaliteten af de pædagogiske læringsmiljøer i dagtilbuddene, da viden herom kan nuancere vores viden om dagtilbuddenes løfteevne, og hvilke elementer der skal prioriteres at justere på. Et mere dybdegående og nuanceret blik på praksis gennem observationer af læringsmiljøerne, vil kunne bibringe mere af den viden, der er behov for, så vi kan sikre at alle børn får lige muligheder og det bedste afsæt de kan igennem deres tid i dagtilbuddet

1.2 Dagtilbudsloven og de lovgivningsmæssige rammer

Dagtilbudsloven

I maj 2018 vedtog folketinget en ny dagtilbudslov. Formålet var at styrke kvaliteten i de pædagogiske læringsmiljøer i dagtilbuddene. Forud for lovens vedtagelse havde en mastergruppe bestående af forskere, dagtilbudsledere og andre interessenter på området beskrevet en ny retning for hele den pædagogiske indsats på dagtilbudsområdet i Danmark.

I formålsparagraffen i dagtilbudsloven slås det værdimæssige grundlag for den pædagogiske praksis an. Med loven fra 2018 får legen og børneperspektivet som noget nyt en fremtrædende plads.

Dagtilbudslovens §7 – Dagtilbuddenes formålsparagraf

Dagtilbud skal fremme børns trivsel, læring, udvikling og dannelse gennem trygge pædagogiske læringsmiljøer, hvor legen er grundlæggende, og hvor der tages udgangspunkt i et børneperspektiv.

Med dagtilbudsloven er det hensigten at kvaliteten i dagtilbuddene styrkes ved:

Et fælles pædagogisk grundlag, der revitaliserer læreplanstemaerne med to pædagogiske mål for hvert tema.

At den pædagogiske praksis kendetegnes af en stærk lokal evalueringskultur.

At pædagogiske ledere og faglige fyrtårne får tilbudt kompetenceløft.

Et tæt samarbejde med forældre om børns trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Den pædagogiske læreplan

Dagtilbudsloven fastslår, at den pædagogiske læreplan – og den alene – sætter retning for og definerer det pædagogiske arbejde i dagtilbuddene.

Med dagtilbudsloven kommer der en ny ramme for den pædagogiske læreplan; Et fælles pædagogiske grundlag, som giver dagtilbuddene en fælles værdimæssig retning for det pædagogiske arbejde. De seks læreplanstemaer bliver opdateret, og der bliver fra ministerielt hold fastsat to pædagogiske mål til hvert læreplanstema. Målene beskriver, hvad det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte i forhold til børnenes læring, udvikling, trivsel og dannelse. De tilsammen 12 pædagogiske mål fremgår af næste side.

De 12 pædagogiske mål

KULTUR, ÆSTETIK OG FÆLLESSKAB

1

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn indgår i ligeværdige og forskellige former for fællesskaber, hvor de oplever egne og andres kulturelle baggrunde, normer, traditioner og værdier.

2

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn får mange forskellige kulturelle oplevelser, både som tilskuere og aktive deltagere, som stimulerer børnenes engagement, fantasi, kreativitet og nysgerrighed, og at børnene får erfaringer med at anvende forskellige materialer, redskaber og medier.

ALSIDIG PERSONLIG UDVIKLING

1

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn udfolder, udforsker og erfarer sig selv og hinanden på både kendte og nye måder og får tillid til egne potentialer. Dette skal ske på tværs af blandt andet alder, køn, social og kulturel baggrund.

2

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte samspil og tilknytning mellem børn og det pædagogiske personale og børn imellem. Det skal være præget af omsorg, tryk og nysgerrighed, så alle børn udvikler engagement, livsduelighed, gåpåmod og kompetencer til deltagelse i fællesskaber. Dette gælder også i situationer, der kræver fordybelse, vedholdenhed og prioritering.

SOCIAL UDVIKLING

1

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn trives og indgår i sociale fællesskaber, og at alle børn udvikler empati og relationer.

2

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte fællesskaber, hvor forskellighed ses som en ressource, og som bidrager til demokratisk dannelse.

KROP, SANSER OG BEVÆGELSE

1

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn udforsker og eksperimenterer med mange forskellige måder at bruge kroppen på.

2

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn oplever krops- og bevægelsesglæde både i ro og i aktivitet, så børnene bliver fortrolige med deres krop, herunder kropslige fornemmelser, kroppens funktioner, sanser og forskellige former for bevægelse.

NATUR, UDELIV OG SCIENCE

1

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn får konkrete erfaringer med naturen, som udvikler deres nysgerrighed og lyst til at udforske naturen, som giver børnene mulighed for at opleve menneskets forbundethed med naturen, og som giver børnene en begyndende forståelse for betydningen af en bæredygtig udvikling.

2

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn aktivt observerer og undersøger naturfænomener i deres omverden, så børnene får erfaringer med at genkende og udtrykke sig om årsag, virkning og sammenhænge, herunder en begyndende matematisk opmærksomhed.

KOMMUNIKATION OG SPROG

1

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn udvikler sprog, der bidrager til, at børnene kan forstå sig selv, hinanden og deres omverden.

2

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn opnår erfaringer med at kommunikere og sprogliggøre tanker, behov og ideer, som børnene kan anvende i sociale fællesskaber.

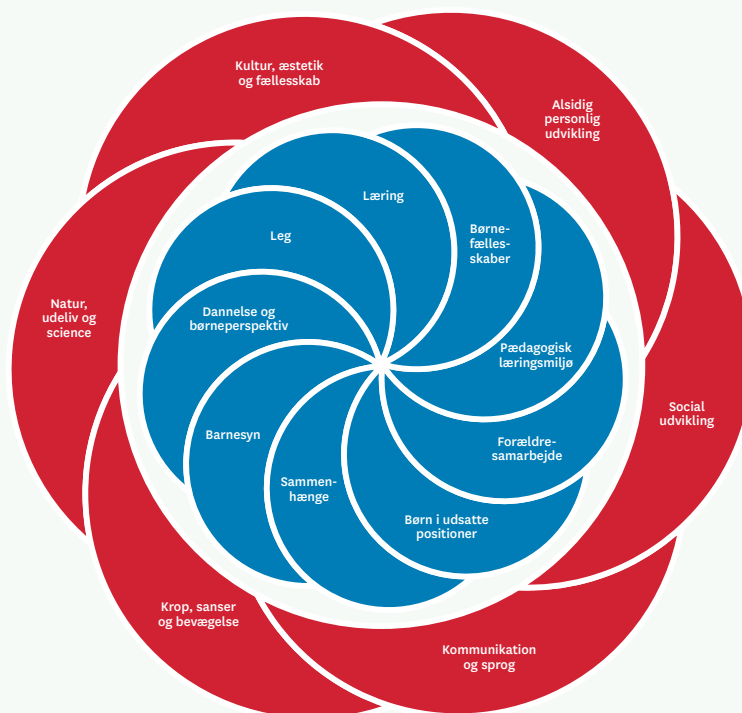
Den pædagogiske læreplan

Mens børne- og ungepolitikken udstikker visionerne for alle Børn og Unges indsatser i et 0-18 årsperspektiv, er der med vedtagelsen af dagtilbudsloven sat nyt fokus på den pædagogiske praksis i dagtilbuddene. Med den nuværende dagtilbudslov stilles der blandt andet krav om, at:

- Alle dagtilbud skal udarbejde en skriftlig læreplan
- Læreplanen skal beskrive, hvordan det pædagogiske læringsmiljø tager højde for hele børnegruppen og børns forskellige forudsætninger, herunder børn i udsatte positioner
- Det skal fremgå af læreplanen, hvordan dagtilbuddet etablerer et pædagogisk læringsmiljø gennem hele dagen

Nedenfor ses en illustration af den såkaldte ”læreplansblomst”. De røde blade viser de seks læreplanstemaer, mens de blå inderste blade viser elementerne i det fælles pædagogiske grundlag.

Figur 1: Læreplansblomsten

Loven foreskriver, at det skal fremgå af dagtilbuddets lokale læreplan, hvordan det enkelte dagtilbud i gennem hele dagen etablerer et pædagogisk læringsmiljø, der med leg, planlagte vokseninitierede aktiviteter, spontane aktiviteter, børneinitierede aktiviteter og daglige rutiner giver børnene mulighed for at trives, lære, udvikle sig og dannes. Det pædagogiske læringsmiljø skal tilrettelægges, så det inddrager hensynet til børnenes perspektiv og deltagelse, børnefællesskabet, børnegruppens sammensætning og børnenes forskellige forudsætninger. Det skal endvidere også fremgå af den pædagogiske læreplan, hvordan det pædagogiske læringsmiljø understøtter børns brede læring, herunder nysgerrighed, gåpåmod, selvværd og bevægelse, inden for og på tværs af læreplanstemaerne (Dagtilbudsloven §8 stk. 2 & 4).

En styrket evalueringskultur

Som led i realiseringen af den pædagogiske læreplan stiller dagtilbudsloven krav om etableringen af en stærk evalueringskultur, som skal udvikle og kvalificere de pædagogiske læringsmiljøer. Loven giver dagtilbudslederen ansvaret for dette. Evalueringskulturen skal sikre en løbende pædagogisk dokumentation af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse. Dagtilbudslederen er ligeledes ansvarlig for, at arbejdet med den pædagogiske læreplan evalueres mindst hvert andet år. Evalueringen skal tage udgangspunkt i de 12 pædagogiske mål og indeholde en vurdering af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Årsagen til det skærpede fokus på dagtilbuddenes evalueringskultur findes i viden og forskning, som viser, at dagtilbud af høj kvalitet generelt har en højere grad af faglig refleksion, og er mere selvkritiske i vurderingen af kvaliteten i eget dagtilbud. Dagtilbud af lavere kvalitet har derimod en tendens til at finde årsagsforklaringer i eksterne faktorer, og vurderer ofte sig selv mere positivt end en ekstern evaluering ville gøre.

TILTAG FOR UDVIKLING AF EN STÆRK EVALUERINGSKULTUR I DAGTILBUDDENE

Dagtilbudsledere, pædagogiske ledere og faglige fyrtårne deltager i læringsdage i Stærkere Læringsfællesskaber, som understøtter dagtilbudslovens hensigt om at udvikle en refleksiv kultur, der med afsæt i pædagogisk dokumentation styrker den professionelle dømmekraft med blik for børnenes udvikling. Læringsdagene er påbegyndt i marts 2019 og afholdes fortsat.

Derudover har dagtilbudsledere og pædagogiske ledere deltaget i to heldags workshops med fokus på arbejdet med evalueringskultur i direkte relation til realiseringen af den pædagogiske læreplan.

Børn og Unge har derudover udarbejdet en konkret vejledning til omsætningen af de 12 pædagogiske mål, som har understøttet dagtilbuddene i realiseringen af den pædagogiske læreplan.

1.3 Udmøntningen af dagtilbudsloven i Aarhus Kommune

I Aarhus Kommune er det løbende arbejde med realiseringen af den pædagogiske læreplan foregået i tæt samarbejde med dagtilbudslederforeningen, BUPL og FOA.

Første skridt har været udarbejdelsen af et fælles pædagogisk grundlag for alle dagtilbud i Aarhus Kommune. Det fælles pædagogiske grundlag blev udarbejdet af en bredt sammensat studiegruppe, og blev underskrevet af rådmanden for Børn og Unge, formanden for BUPL Århus og sektorformand for FOA Århus i august 2018. Grundlaget blev efterfølgende formidlet til dagtilbuddene i efteråret 2018.

Det fælles pædagogiske grundlag har været dagtilbuddenes fælles afsæt for den lokale udarbejdelse af læreplanen. Formålet med det fælles pædagogiske grundlag for de aarhusianske dagtilbud er at tydeliggøre sammenhængen mellem dagtilbudsloven, herunder det pædagogiske grundlag og læreplan, og Aarhus Kommunes børne- og ungepolitik, Børn og Unges strategier mv.

ET FORSKNINGSPROJEKT OM DET FÆLLES PÆDAGOGISKE GRUNDLAG FOR DAGTILBUDDENE I AARHUS KOMMUNE

VIA UC har igangsat forskningsprojektet: "En undersøgelse af det fælles pædagogiske grundlags pædagogiske og forvaltningsmæssige realiseringsprocesser". Projektet følger, undersøger og understøtter realiseringen af den styrkede pædagogiske læreplan i Aarhus Kommune med fokus på det fælles pædagogiske grundlag. I projektet indgår bl.a. en top-down undersøgelse af processer, initiativer og translationer af det pædagogiske grundlag og en bottom-up undersøgelse af hvordan det pædagogiske grundlag udfolder sig i praksis. Børn og Unge medfinansierer projektet.

PÆDAGOGISK BEGEJSTRING FOR NYT LOVGRUNDLAG

Den nye dagtilbudslov har vakt bred anerkendelse og glæde blandt faglige organisationer, lederforeninger og medarbejder i dagtilbuddene.

Særligt det pædagogiske grundlag har vundet genklang og har givet faget en følelse af at være vendt tilbage til rødderne.

Skabelon til udarbejdelse af den pædagogiske læreplan

I Aarhus Kommune har BUPL, FOA, dagtilbudslederforeningen og Børn og Unge samarbejdet om en skabelon til udarbejdelsen af den pædagogiske læreplan. Formålet med skabelonen er at hjælpe dagtilbuddene med at nå rundt om alle de lovmæssige krav. Rådmanden har besluttet, at alle dagtilbud i Aarhus Kommune skal anvende skabelonen.

Dagtilbudslederne har efterfølgende givet udtryk for, at skabelonen har været et hjælpsomt redskab til at strukturere arbejdet og processerne i forbindelse med udarbejdelsen af den pædagogiske læreplan. I løbet af efteråret 2021 vil en evaluering af skabelonen blive gennemført med henblik på at forbedre den til det videre arbejde med den løbende realisering af læreplanen.

STÆRKERE LÆRINGSFÆLLESSKABER UNDERSTØTTER REALISERINGEN AF DEN PÆDAGOGISKE LÆREPLAN

I Aarhus Kommune har man valgt at koble kulturforandringen med Stærkere Læringsfællesskaber og realiseringen af den pædagogiske læreplan sammen. Visionerne for Stærkere Læringsfællesskaber og den pædagogiske læreplan er i høj grad enslydende. Både den pædagogiske læreplan og Stærkere læringsfællesskaber igangsætter en kulturforandring af den pædagogiske praksis. En kulturforandring, der sætter det pædagogiske læringsmiljø i centrum, og som anskuer den pædagogiske praksis som et fælles anliggende. Den professionelle dømmekraft styrkes gennem en refleksiv og evaluerende praksis med afsæt i pædagogisk dokumentation om barnets trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Aarhus Kommune modtog i 2018 8,8 mio. kroner til kompetenceudvikling med henblik på at klæde dagtilbuddene på til den nye opgave med den pædagogiske læreplan. Pensum i forbindelse med kompetenceudviklingen var givet fra ministeriet og har haft fokus på det pædagogiske grundlag, læreplanstemaerne og evalueringskultur. Omkring 700 pædagogiske ledere og faglige fyrtårne har deltaget på 11 læringsdage, som et led i deres kompetenceudvikling vedr. den pædagogiske læreplan i regi af Stærkere Læringsfællesskaber.

Status for realisering af den pædagogiske læreplan i Aarhus Kommune

I efteråret 2020 har dagtilbuddene gennemført en evaluering af arbejdet med den pædagogiske læreplan. Evalueringen har dels bestået af et konkret procesevalueringsværktøj til dagtilbuddene, samt en række fokusgruppeinterviews med medarbejdere, faglige fyrtårne, pædagogiske ledere og dagtilbudsledere. Fristen for evalueringen følger deadline for offentliggørelsen af den pædagogiske læreplan og er derfor på nuværende tidspunkt den 1. juli 2021. Alligevel har 34 ud af 37 kommunale dagtilbud, og 20 ud af 27 selvejende dagtilbud udarbejdet evalueringen i efteråret 2020. Dette skyldes, at fristen for evalueringen oprindeligt var 1. december 2020.

Fokusgruppeinterviewene og indholdet i evalueringerne peger blandt andet på, at der både er stor forskel i bevidstheden om, og forståelsen af, den pædagogiske læreplan. Dette gælder både mellem ledere og medarbejdere, men også på tværs af byens dagtilbud. Forskellene kan skyldes, hvordan det enkelte dagtilbud har valgt at lægge sit fokus i forbindelse med realiseringen af læreplanen – og italesættelsen af den pædagogiske læreplan over for medarbejderne. Der er således medarbejdere, som ikke kender til det fælles pædagogiske grundlag, men de kender til elementerne, som det består af. Der har også været strukturelle omstændigheder som fusioner af dagtilbud, som har betydet, at processen nogle steder har skulle starte forfra.

Størstedelen af evalueringerne peger på, at der lokalt har været meget energi og fokus på at arbejde med det pædagogiske grundlag, hvor temaerne leg, børneperspektivet og pædagogiske læringsmiljøer af høj kvalitet hele dagen fylder meget. Arbejdet med læreplanstemaerne og de 12 pædagogiske mål er en integreret del af den daglige pædagogiske praksis, men de fleste dagtilbud har ikke arbejdet systematisk med dette i realiseringen af læreplanen endnu.

Både interviews og evalueringer peger på, at arbejdet med evalueringskultur er noget af det, der opleves som en ny stor opgave for dagtilbuddene. Realiseringen af en systematisk refleksiv praksis med afsæt i data og pædagogisk dokumentation er en stor kulturforandring. Dagtilbuddene oplever ikke, at de er færdige med processen, men beskriver, at der hele tiden sker fremskridt. Dagtilbuddene peger ligeledes på, at de i langt højere grad indsamler data f.eks. i form af video, observationer, og børneinterviews. Der peges desuden på, at Stærkere Læringsfællesskaber i høj grad understøtter denne proces med redskaber til reflekterende dialoger.

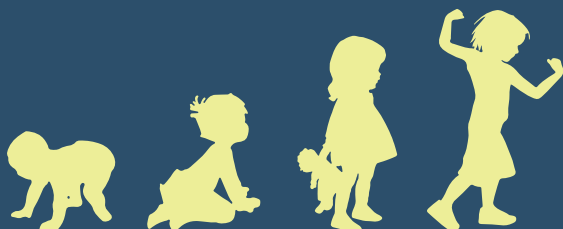
På den ene side har situationen med COVID-19 i høj grad bremset realiseringen af den pædagogiske læreplan, særligt i forhold til arbejdet med de pædagogiske mål og sammenhængen til børnenes udbytte. På den anden side har situationen også medvirket til, at dagtilbuddene har fået øje på, hvordan børnene f.eks. profiterer godt af små grupper og faste voksne. I nogle af evalueringerne peger dagtilbuddene på, at de oplever, at særligt børn i sårbare og udsatte positioner nyder godt af organiseringen i små faste grupper.

EFFEKT AF EVALUERINGSKULTUR FOR PÆDAGOGISK PRAKSIS OG BØRNS TRIVSEL

I Tranbjerg dagtilbud har de indført systematisk refleksionssparring kollegaerne imellem en gang om ugen. Her øver de sig blandt andet i at stille spørgsmål til hinandens praksis. Dette er en svær øvelse som kræver mod og tillid.

De oplever, at det konkret betyder, at de i højere grad får øje på børnenes perspektiv og kan justere læringsmiljøerne til gavn for helheden. For eksempel har de en periode oplevet, at der var børn, som ikke trivedes om morgenen. Ved en faglig refleksion med afsæt i observationer fra morgenener i institutionen, har de voksne valgt at organisere sig anderledes og dermed skabt større trivsel i hele børnegruppen.

Fakta om dagtilbuds området i Aarhus

Børn

21.435

børn i alderen 1/2 - 5 år har bopæl i Aarhus Kommune pr. 1.1.2021. 90,0 % af disse er indskrevet i et dagtilbud

Dagtilbud

65

almene dagtilbud, herunder **37 kommunale**, **27 selvejende** og **Generationernes Hus** (1 kommunalt dagtilbud forankret i MSO)

1 specialdagtilbud

Dagtilbuddene består af afdelinger og omfatter i alt:

51 vuggestuer

38 børnehaver

214 integrerede institutioner

4 specialinstitutioner

19 dagtilbud har en dagplejeafdeling tilknyttet

Herudover **8 private institutioner**

Personale i dagtilbud

4.586

fuldtidsstillinger i kommunale dagtilbud*

Ressourcer i dagtilbud

Samlet budget for dagtilbud (brutto):

2.571 mio. kr.

Gennemsnitlig udgift pr. barn: **130.609 kr.**

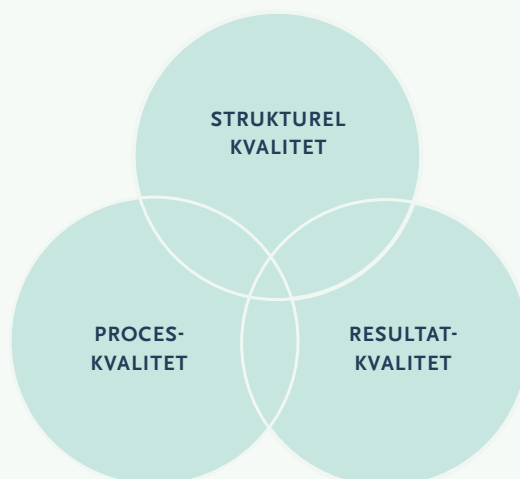
*Børn og Unge er ikke lønførende for alle medarbejdere i selvejende og private dagtilbud, derfor indgår disse ikke i opgørelsen

Definition af kvalitetsbegrebet

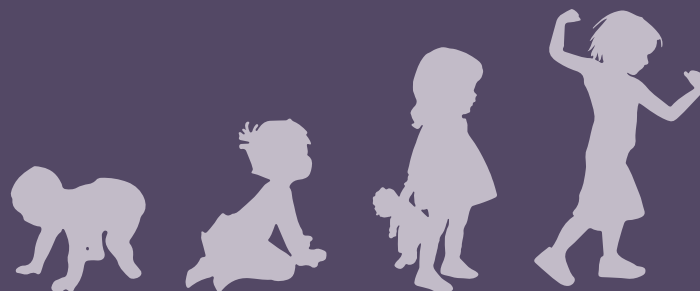
Med de senere års stigende fokus på betydningen af høj kvalitet i dagtilbud, følger et stigende behov for at komme tættere på et fælles sprog om, og en fælles forståelse af, kvalitetsbegrebet på dagtilbudsområdet. For at give et fælles afsæt for forståelsen af 'kvalitet' i læsningen af denne rapport, udfoldes kvalitetsbegrebet her. Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) har i den forbindelse lavet en forskningsafdækning af området, og kommet frem til, at et dækkende kvalitetsbegreb består af tre typer kvalitet: Strukturel kvalitet, Proceskvalitet og Resultatkvalitet¹.

- **Strukturel kvalitet** er de rammer og forhold, som den pædagogiske praksis arbejder inden for, og som er påvirket af økonomi, organisering, ledelse m.m. Det er f.eks. dagtilbuddets fysiske rammer, normering, tilgængelighed og variation i materialer, gruppestørrelser og personale, herunder andelen af uddannet personale.
- **Proceskvalitet** er kvaliteten af det pædagogiske arbejde. Proceskvalitet er udtryk for kvaliteten af interaktionerne mellem børn og voksne, men også udtryk for kvaliteten i den frie leg og de rutineprægede situationer og aktiviteter. Proceskvaliteten er med andre ord kvaliteten af den pædagogik vi udfører i samspil med børnene med henblik på at sikre børnenes læring, udvikling, trivsel og dannelse.
- **Resultatkvalitet** er det udbytte som børnene får ud af at gå i dagtilbud. Både her og nu og på længere sigt. Det drejer sig blandt andet om børnenes sociale, faglige, kognitive og motoriske kompetencer. Udbyttet kan både relatere sig til børnenes læring, udvikling, trivsel og dannelse. Resultatkvaliteten står i høj grad på skuldrene af den strukturelle kvalitet og proceskvaliteten, om end det også er muligt at arbejde målrettet og særskilt med resultatkvaliteten.

Der er ikke tale om tre uafhængige typer af kvalitet, men derimod tre elementer, som er tæt forbundne, og i høj grad spiller sammen og påvirker hinanden. EVAs definition af kvalitetsbegrebet er bredt anerkendt og anvendt, men ikke nødvendigvis udtømmende. Forstået på den måde, at der godt kan være indikatorer på kvalitet, som ikke eksplicit er medtaget i EVAs definition. EVAs definition af kvalitetsbegrebet vurderes at være den definition, der på nuværende tidspunkt bygger på det bredeste fundament af forskning på området. Det er ligeledes denne definition af kvalitet som Børn og Unge nye ramme for lokal kvalitetsopfølgning og tilsyn bygger på.

¹ Danmarks Evalueringsinstitut (2017). "Kvalitet i dagtilbud – Pointer fra forskning".

02

PÆDAGOGISKE LÆRINGSMILJØER

Kapitel 2 indeholder:

2.1 Sproglige læringsmiljøer

2.2 Udemiljøer

2.3 Sammensætning af det pædagogiske personale

Pædagogiske læringsmiljøer som tema i kvalitetsrapporten

Ifølge dagtilbudsloven skal dagtilbuddene 'fremme børns trivsel, læring, udvikling og dannelse gennem trygge pædagogiske læringsmiljøer'. Kombineret med, at loven også stiller krav om en politisk drøftelse af kvaliteten af de pædagogiske læringsmiljøer, herunder rammerne og betingelserne for dagtilbuddenes mulighed for at efterleve lovens krav, gør, at kvalitetsrapporten er en naturlig anledning til at have fokus på kvaliteten af de pædagogiske læringsmiljøer.

Loven skærper desuden kravene til de pædagogiske læringsmiljøer ved eksplicit at fremhæve, at de pædagogiske læringsmiljøer skal tilrettelægges med høj kvalitet gennem hele dagen. De sproglige læringsmiljøer er gennemgående hele dagen, og derfor afgørende for børnenes trivsel og udvikling, ligesom en væsentlig del af børnenes dag i dagtilbuddene foregår udenfor. Rapporten har således et særskilt fokus på de to elementer af de pædagogiske læringsmiljøer.

Definition af læringsmiljøbegrebet

Et pædagogisk læringsmiljø består af alle de muligheder for læring, udvikling, trivsel og dannelse, som dagtilbuddet giver børnene i forbindelse med f.eks. leg, dagligdagens rutiner, børne- og vokseninitierede aktiviteter, og alle de andre situationer af kortere eller længere varighed, som spontant opstår i løbet af dagen. Betegnelsen pædagogisk læringsmiljø dækker altså over den samlede pædagogiske praksis som helhed, herunder også midlertidige fokuserede miljøer, der er tilrettelagt efter børnegruppens interesser eller behov.

Det pædagogiske læringsmiljø* består således af en lang række forskellige elementer, der hver især og i samspil har betydning for børnenes læring, udvikling, trivsel og dannelse. Børne- og Undervisningsministeriet definerer et læringsmiljø således:

"Læringsmiljøet i dagtilbud består af alle de muligheder for udvikling, trivsel og læring, som dagtilbuddet giver børnene. Læringsmiljøet handler blandt andet om, hvordan dagen og aktiviteterne bliver rammesat, organiseret og tilrettelagt."

(Børne- og Undervisningsministeriet)

Det pædagogiske læringsmiljø påvirkes af alle aktiviteter gennem hele dagen. Det pædagogiske personale i dagtilbuddene spiller dermed en afgørende rolle i de læringsmiljøer, vi hver dag stiller til rådighed for børnene. Det pædagogiske personale er ikke blot med til at understøtte og etablere læringsmiljøer for børnene – det pædagogiske personale er i sig selv en meget betydningsfuld del af læringsmiljøet.

Dermed spiller ledelse og organisering af dagligdagen også en væsentlig rolle for de læringsmiljøer, vi hver dag tilbyder børnene. Kvaliteten af læringsmiljøerne er afgørende for de muligheder og begrænsninger, der skabes, og dermed også det potentiale, der er for alle børns trivsel, læring, udvikling og dannelse – både nu og på sigt.

*Af hensyn til læsevenligheden vil der gennem rapporten være passager, hvor der alene anvendes begrebet 'læringsmiljøer' og ikke 'pædagogiske læringsmiljøer'. Dette ændrer ikke på, at der til enhver tid i denne rapport menes 'pædagogiske læringsmiljøer'.

Vigtigheden af kvalitet i læringsmiljøerne

Et godt læringsmiljø er afgørende for børnenes trivsel, udvikling, læring og dannelse. I det til dato dyreste og mest omfangsrige forskningsprojekt på dagtilbudsområdet – EPPSE-projektet – er konklusionen klar; høj kvalitet i dagtilbud skaber en varig effekt hos børnene og de unge. En effekt, der kan spores selv 10 år efter, at børnene har forladt dagtilbuddet. I pædagogiske læringsmiljøer af høj kvalitet bliver børnene mere robuste, besidder flere sociale kompetencer og har bedre forudsætninger for at læse og lære, blandt andet som følge af en bedre koncentrationsevne².

EPPSE-PROJEKTET

I EPPSE-projektet (Effective Pre-school, Primary and Secondary Education Project) har forskerne fra University of London fulgt 3.000 børn fra treårsalderen op gennem skolesystemet. Forskningsprojektet begyndte i 1997, fordi den engelske regering var bekymret for standarden i dagtilbud og skoler. Projektet blev afsluttet i 2014.

Samme forskning viser ydermere, at kvaliteten af læringsmiljøerne i dagtilbuddene har afgørende betydning for børnenes senere uddannelsesmæssige resultater, indkomst, arbejdsmarkedstilknøpling mv. Specifikt er kvaliteten af interaktionen mellem voksen og barn den mest betydningsfulde enkeltfaktor for børnenes intellektuelle udvikling. I afsnittet om sproglige læringsmiljøer undersøges kvaliteten i interaktionen mellem voksen og barn nærmere. Dagtilbuddenes langvarige effekt i forhold til uddannelse skyldes ikke alene udviklingen i børnenes kompetencer, nysgerrighed og motivation, men også børnenes udvikling af et mere positivt syn på sig selv og egne fremtidsmuligheder. Således har børnehavebørn fra dagtilbud af høj kvalitet ved overgangen til skole en større tiltro til deres egne evner til at lære nyt³.

I *'Master for en styrket pædagogisk læreplan'*, som er afsættet for den nye dagtilbudslov og den styrkede pædagogiske læreplan, hviler læringsmiljøer af høj kvalitet på en række strukturelle og processuelle faktorer, som tilsammen udgør grundlaget for et godt læringsmiljø. De strukturelle faktorer er f.eks. personalets pædagogiske kvalifikationer, herunder kendskab til den pædagogiske læreplans indhold, en pædagogisk faglig ledelse, tilstrækkelig normering, børnegruppens størrelse samt de fysiske rammer og materialer. En pædagogisk faglig ledelse, der støtter op om det pædagogiske arbejde, eksempelvis ved at facilitere systematisk pædagogisk refleksion, er ligeledes en vigtig strukturel faktor. De processuelle faktorer hænger sammen med de strukturelle faktorer og handler f.eks. om det nære, empatiske samspil mellem børn og mellem det pædagogiske personale og de enkelte børn og børnegruppen, og tilrettelæggelse af dagen.

Et godt læringsmiljø stiller altså krav til både den strukturelle kvalitet og proceskvaliteten. Struktureel kvalitet er en nødvendig forudsætning for et godt læringsmiljø – til gengæld er det ikke tilstrækkeligt. Et godt læringsmiljø skabes ikke alene af gode fysiske rammer, hænder nok og andre strukturelle forhold. Et godt læringsmiljø er også afhængigt af kvaliteten af det pædagogiske arbejde, der udføres inden for de givne rammer. Det er afgørende, at det pædagogiske personale og ledelsen løbende har blik for, hvordan praksis kan rammesættes, organiseres og tilrettelægges, så børnene får de bedste betingelser for at lære og udvikle sig. Målet er altid den bedst mulige kvalitet inden for de givne rammer og vilkår. Dette stiller høje krav til ledelsen af de pædagogiske læringsmiljøer.

² Sylvia, K. et. al. (2014). "Students' educational and developmental outcomes at age 16 - Effective Pre-school, Primary and Secondary Education (EPPSE 3-16) Project".

³ Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (2014): "Daginstitutionens betydning for børns udvikling – en forskningsoversigt".

Pilotprojekt med ITERS og ECERS

I EPPSE-projektet har forskerne anvendt ECERS (Early Childhood Environment Rating Scale) som redskab til at måle kvaliteten i dagtilbuddenes læringsmiljøer. ECERS er et observationsredskab, som vurderer kvaliteten af de pædagogiske læringsmiljøer med afsæt i børnenes perspektiv. Det vil sige, at børnenes trivsel og deltagelsesmuligheder er den grundlæggende rettesnor i opbygningen og indholdet af ECERS.

Redskabet er oprindeligt udviklet i USA og har været underlagt en meget systematisk kvalitetskontrol. Redskabet genererer valide og objektive data om kvaliteten af de pædagogiske læringsmiljøer. Kvaliteten vurderes på en skala fra 1-7, hvor 1 er udtryk for 'utilstrækkelig kvalitet', mens 7 er udtryk for 'fremragende kvalitet'. ECERS anvendes i dag i over 20 lande samt i flere danske kommuner. Det er ligeledes ECERS, som Danmarks Evalueringsinstitut har anvendt i den nationale kortlægning af kvaliteten i de danske børnehaver fra 2020.

ECERS kritiseres, af nogen, dels for at være et amerikansk redskab, som ikke passer ind i en dansk dagtilbudskontekst, dels for at redskabet kan anvendes som et koncept, hvor anvendelsen bidrager til en "teaching-to-the-test" kultur. Det vil sige, der er risiko for, at dagtilbuddene tilrettelægger pædagogikken efter, hvad ECERS definerer som høj kvalitet, frem for en pædagogfaglig vurdering af børnegruppens behov. På den måde peges der på, at anvendelsen af ECERS kan tilsidesætte den pædagogiske dømmekraft for eksempel, når dagtilbuddenes kvalitet vurderes med afsæt i, om et bestemt antal bøger eller en bestemt slags klodser er tilgængelig for børnegruppen.

Børn og Unge har i 2020/21 gennemført et pilotprojekt med observationer af læringsmiljøerne ved hjælp af ECERS og ITERS i tre dagtilbud. ECERS er målrettet børnehaver, mens ITERS er målrettet vuggestuer. Der er i pilotprojektet gennemført i alt 79 observationer fordelt på hhv. 37 observationer i vuggestuer, 38 observationer i børnehaver, samt fire observationer i dagplejen.

Formålet med pilotprojektet er at afprøve ITERS og ECERS i en aarhusiansk kontekst med henblik på at indhente erfaringer med, hvordan redskabet kan understøtte den datainformeret udvikling af praksis med egne, lokale kvalitative og kvantitative data, samt bidrage til etableringen af en stærk evalueringskultur, og derved understøtte både de lokale og de politiske drøftelser af kvalitet på dagtilbudsområdet.

"At ITERS/ECERS anlægger et børneperspektiv og beror på konkrete observationer af lokal praksis gør, at redskabet giver både mig, men også det pædagogiske personale et blik på, 'hvordan er det at være barn her?'. Dét blik er meget værd, og det giver mig som dagtilbudsleder noget data på, hvor jeg fremover skal være særlig opmærksom på, at der sker en positiv udvikling."

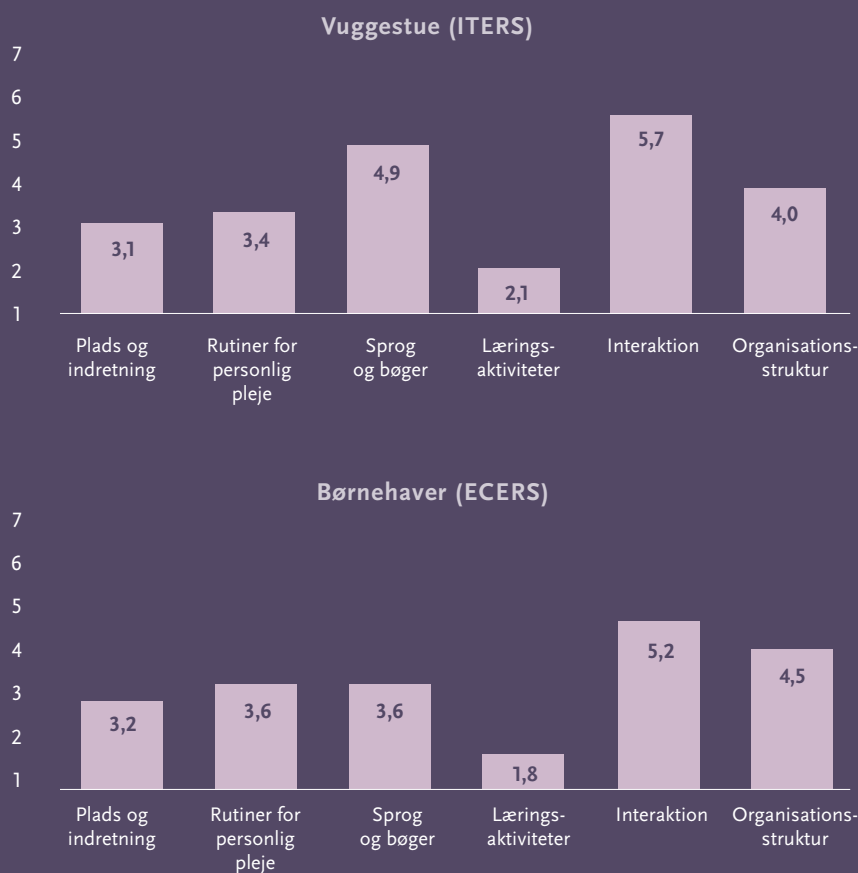
(Citat dagtilbudsleder)

*Grundet restriktioner i forbindelse med COVID-19 afventer 6 vuggestueobservationer og 6 børnehaveobservationer fortsat gennemførelse.

Det overordnede billede af kvaliteten på baggrund af observationerne viser generelt høj kvalitet, særligt i det sproglige arbejde og interaktionerne mellem børn og voksne. I lyset af at interaktion er den mest betydende enkeltfaktor for børnenes udvikling, er det positivt, at det netop er her, at kvaliteten er højest. Observationerne viser ligeledes, at kvaliteten i læringsmiljøerne generelt lider under den lave grad af tilgængelige læringsaktiviteter. 'Læringsaktiviteter' dækker over de materialer som børnene har mulighed for at lege med, altså puslespil, dukker, dyr, klodser, redskaber mv. Det observeres med andre ord, at børnenes begrænsede adgang til de nødvendige læringsaktiviteter påvirker læringsmiljøet i en negativ retning. I lyset af den aktuelle situation med COVID-19, er det således et fokusområde, der både kræver pædagogiske overvejelser, men også overvejelser omkring organisering, rengøring mv.

Børn og Unges dagtilbud vurderer i evalueringen af arbejdet med realiseringen af læreplanen, at de har gode, indbydende og tydelige læringsrum – både ude og inde. ITERS og ECERS-observationerne peger på en forskel på kvaliteten. Dagtilbuddene peger i evalueringerne på, at de med fordel kunne have et større udbud af materialer inden for læreplanstemaet 'Kultur, æstetik og fællesskab'. ITERS/ECERS-observationerne giver anledning til et overordnet genbesøg af tilgængeligheden af forskellige materialer og legetøj i de pædagogiske læringsmiljøer på tværs af læreplanstemaerne.

Figur 2: Kvaliteten i hhv. vuggestuer og børnehaver med afsæt i ITERS/ECERS-pilotprojektet

Sammenholdes resultaterne af pilotprojektet med resultaterne af den landsdækkende undersøgelse, tegner der sig et billede af, at kvaliteten i Børn og Unges tilbud i store træk svarer til det niveau, der observeres på landsplan. Det er i den forbindelse værd at bemærke, at der i Børn og Unges pilotprojekt er gennemført 79 observationer, mens der i den landsdækkende undersøgelse er gennemført 165 observationer. Antallet af observationer i pilotprojektet svarer med andre ord til knap 50 % af den landsdækkende undersøgelse, hvorfor pilotprojektet vurderes at være ganske robust.

”Hvis ECERS siger jeg skal have 20 bøger, men jeg har 18 kvalitetsbøger, så bruger jeg min professionelle dømmekraft og vurderer, at 18 gode bøger er bedre end 20 gennemsnitlige bøger. Men det er en løftestang for, at vi kan tage en pædagogisk snak om, hvordan vores praksis er om bøgerne i det her tilfælde. Det kunne også være redegynngen, hvor vi har styr på tingene, men lige giver praksis et hurtigt genbesøg i forhold til, hvordan vi håndterer det, når der er mange børn på legepladsen”

(Citat pædagogisk leder)

Hensigterne i den pædagogiske læreplan understøttes af tegnene på god kvalitet, der undersøges med ECERS og ITERS. I den nye dagtilbudslov understreges det, at det pædagogiske læringsmiljø altid skal tilrettelægges, så det inddrager hensynet til børnenes perspektiv og deltagelsesmuligheder, børnefællesskabet, børnegruppens sammensætning og børnenes forskellige forudsætninger. ITERS/ECERS beskæftiger sig specifikt med læringsmiljøet og har særligt fokus på, hvad børnene kan opleve og lære i dagtilbuddet, herunder hvorvidt dagtilbuddet er organiseret på en måde, så børnene gennem leg, interaktion og dialog gives varierede læringsmuligheder, der tilgodeser alle børn.

I den styrkede pædagogiske læreplan skrives børnene frem som aktive medskabere af egen trivsel og udvikling. Læring foregår både i leg, aktiviteter og rutiner. Til sammenligning har ITERS/ECERS fokus på relationen, dialogen og læringen i både leg, voksenstyrede aktiviteter og rutiner, samt fokus på, at læringsmiljøet er tilpasset den aktuelle børnegruppe.

ITERS/ECERS forholder sig ikke til kvaliteten af forældresamarbejdet eller dagtilbuddets samarbejde med aktører i lokalsamfundet. Det skyldes, at ITERS/ECERS udelukkende fokuserer på forhold, der er observerbare i børnenes hverdag i dagtilbuddet.

I forhold til tilbagemeldingerne på observationerne er det værd at bemærke, at der gives differentieret feedback, forstået på den måde, at der gives forslag til kvalitetsforbedringer uanset hvilket niveau af kvalitet, der observeres.

”Stærkere Læringsfællesskaber spiller rigtig godt sammen med ECERS. Stærkere Læringsfællesskaber giver en række brugbare redskaber, der har gjort os skarpere på at arbejde datainformeret, mens ECERS giver os et rigtig godt afsæt for at gøre netop det – altså arbejde datainformeret. ECERS er nemt at bruge ind i læringscirklen.”

(Citat pædagogisk leder og pædagog)

Medarbejdere og ledere i pilotdagtilbuddene har taget oplevelser observationerne som værdifulde for udviklingen af praksis, om end der var en vis naturlig skepsis og nervøsitet inden observationerne skulle gennemføres. Der peges på, at observatørerne var rigtig gode til at 'gå i ét med omgivelserne' og nærmest være usynlige, mens de var der.

Stærkere Læringsfællesskaber fremhæves desuden som et godt fundament at stå på forud for en observation, da medarbejderne i højere grad end tidligere er vant til både at give og modtage feedback. Der er ligeledes pædagoger, der finder sådanne eksterne observationer, og især de efterfølgende tilbagemeldinger, særdeles positive. Det er eksempelvis blevet beskrevet, hvordan en tilbagemeldingssamtale er 'en slags kvittering for det daglige arbejde vi udfører', hvilket også kommer til udtryk i dette citat:

"Det føles som et klap på skulderen og en anerkendelse af det arbejde vi laver. Da jeg havde læst tilbagemeldingsrapporten, gik jeg derfra med oprejst pande og var stolt af mit arbejde."

(Citat pædagog)

De foreløbige erfaringer fra pilotprojektet viser også, at udviklingen af kvaliteten i dagtilbuddene ikke opnås alene med en observation og vurdering af kvaliteten. ECERS er, som andre metoder til læringsmiljøobservationer, tidskrævende, og genererer et stort datasæt, som det kræver ledelse at omsætte i den pædagogiske praksis. Derfor medfører observationerne også et stort opfølgingsarbejde i dagtilbuddene. Stærkere læringsfællesskaber er et godt fundament for opfølgningen, og observationen giver et godt afsæt for den datainformerede læringssamtale.

I forhold til det videre arbejde, er der i regi af finanslovsaftalen for 2021 stillet krav om et eksternt tilsyn på dagtilbudsområdet. Et element i dette tilsyn er eksterne observationer af læringsmiljøerne. I den forbindelse vil resultaterne fra dette pilotprojekt indgå som én datakilde i det samarbejde og de drøftelser, der løbende gennem 2021 vil finde sted mellem Børn og Unge og de faglige organisationer og lederforeningerne. De samarbejdende parter vil drøfte mulige redskaber og tilgange til den kommende tilsynsopgave.

2.1 Sproglige læringsmiljøer

Sproget er en vigtig nøgle til at forstå og udtrykke sig. Sproget er for børnene en nøgle til læring, trivsel og deltagelsesmuligheder i forskellige arenaer. Sproglige læringsmiljøer af høj kvalitet er derfor afgørende for børnenes sproglige udvikling.

Læreplanstemaet 'Kommunikation og sprog' opstiller to pædagogiske mål for læringsmiljøet og understøttelsen af alle børns sproglige udvikling såvel som læringsmiljøets understøttelse af børnenes muligheder for at sprogliggøre tanker og ideer.

DE TO PÆDAGOGISKE MÅL FOR LÆREPLANSTEMAET 'KOMMUNIKATION OG SPROG':

1

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn udvikler sprog, der bidrager til, at børnene kan forstå sig selv, hinanden og deres omverden.

2

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn opnår erfaringer med at kommunikere og sprogliggøre tanker, behov og ideer, som børnene kan anvende i sociale fællesskaber.

Foruden udviklings- og deltagelsesmulighederne her og nu, er det også veldokumenteret, at et veludviklet sprog og ordforråd har stor betydning for børnenes senere læse- og skrivetilegnelse i skolen, og dermed også på sigt uddannelsesmuligheder.

Et godt og nuanceret sprog kommer imidlertid ikke af sig selv. Den sproglige udvikling er betinget af, hvad barnet bliver præsenteret for i sine omgivelser – herunder i høj grad de sproglige læringsmiljøer i dagtilbuddet. Et sprogligt læringsmiljø af høj kvalitet vil udvikle både barnets talesprog og (før)skriftlige kompetencer. Høj kvalitet i de sproglige læringsmiljøer vil samtidig bidrage til at udligne sociale forskelle og reducere chanceulighed mellem børn, ved at give dem ligeværdige sproglige forudsætninger⁴.

Et sprogligt læringsmiljø af høj kvalitet er således afgørende for børnene og en væsentlig del af kerneopgaven, og samtidig også en kompleks størrelse. Et sprogligt læringsmiljø består blandt andet af en række strukturelle såvel som processuelle elementer, eksempelvis:

- Relevante materialer, som er synlige og tilgængelige for barnet
- Rum og indretning, akustiske forhold (støj og lydniveau)
- Personalets faglige kompetencer i forhold til sprog og aktive brug af relevante metoder, herunder understøttende sproglige strategier i samtaler med børnene
- Samtalekulturen' (f.eks. praksis omkring afbrydelser, samtaler med alle børn)
- Organiseringsformer (opdeling i mindre grupper og fordeling børn-voksen)
- Elementerne har hver for sig og tilsammen indvirkning på børns muligheder for at høre nye ord og begreber, lytte, øve sig og udforske sammen med voksne og børn og herigennem tilegne sig sprog.

⁴ Marcussen-Brown m.fl. (2018) *Fysiske sprogmiljøer. En forskningsforankret guidebog*. Dafolo.

Sprogarbejdet i Børn og Unges dagtilbud

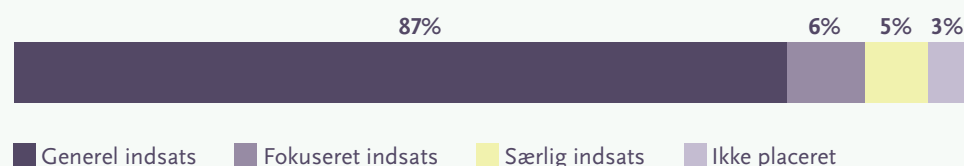
Dette afsnit omhandler det generelle sprogarbejde, og ikke er særligt fokuseret på eksempelvis børn med dansk som andetsprog. Dette skyldes blandt andet, at der er en større analyse under udarbejdelse, netop målrettet denne børnegruppe.

I Aarhus er det obligatorisk praksis at sprogvurdere alle 3-årige i dagtilbud. Dette modsvare og skærper den lovmæssige forpligtelse i Dagtilbudsloven om sprogvurdering og sprogstimulering af børn, som viser behov. At sprogvurderingen er obligatorisk i Aarhus skyldes, at erfaringer fra tidligere sprogvurderingspraksis, viste, at nogle børns sprogstøttebehov ikke blev opdaget hvis en sprogvurdering først blev gennemført, når det pædagogiske personale havde en formodning om sprogstøttebehov.

Data fra sprogvurderingerne giver mulighed for en datainformeret tilrettelæggelse og justering af det sproglige læringsmiljø lokalt, så det matcher børnenes behov og dermed øger børnenes udbytte. Derudover er sprogvurderingsdata et element i forældresamarbejdet om barnets sprog.

Børn og Unges lokale data fra sprogvurderingerne ved 3 år har igennem en årrække vist, at der er børn, som har behov for både fokuserede og særlige sprogstøtteindsatser. I forhold til børnenes talesproglige færdigheder blev 11 % af børnene ved 3 år i 2020 vurderet til at have behov for en sprogindsats ud over den generelle sprogindsats i dagtilbuddet.

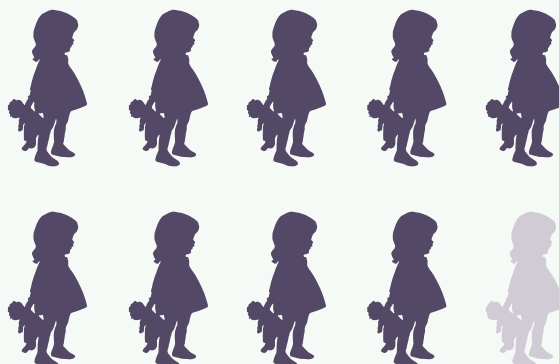
Figur 3: Sprogvurdering ved 3 år (2020) fordelt på indsatskategorier

SPROGVURDERING

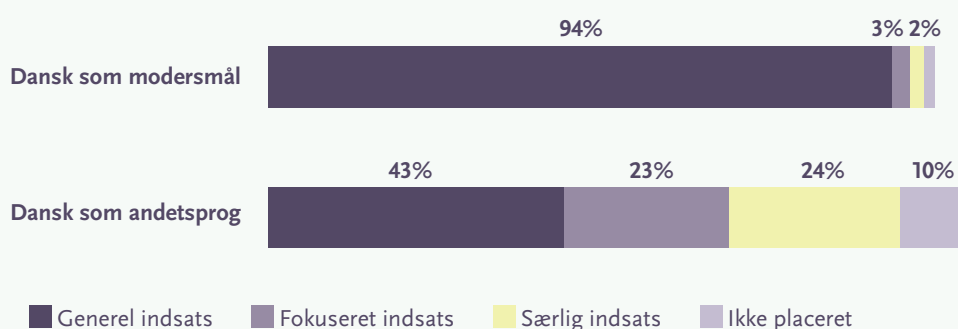
87%

af børn ved 3 år har
alderssvarende dansk

Ser vi nærmere på børnenes modersmål, tegner der sig et tydeligt mønster, hvor markant flere børn med dansk som andetsprog vurderes at have behov for en ekstra sprogindsats i dagtilbuddet. I 2020 blev 47 % af børn med dansk som andetsprog således vurderet at have behov for en fokuseret eller særlig sprogindsats – sammenlignet med 5 % af børn med dansk som modersmål.

Figur 4: Sprogvurdering ved 3 år (2020) fordelt på modersmål

Formålet med sprogvurderingerne ved 3-årsalderen er tidligst muligt at sætte ind med relevante indsatser for derigennem at hjælpe børnene i deres sproglige udvikling. Ud over sprogvurderingen ved 3 år gennemføres en obligatorisk sprogvurdering, når børnene starter i skole i 0. klasse. De to sprogvurderinger gør det muligt at måle børnenes sproglige progression fra dagtilbud til skole. Af de 168 børn, som tilbage i 2017 eller 2018 blev vurderet til at have behov for en fokuseret eller særlig sprogindsats ved 3 år, og som er blevet sprogvurderet igen i 0. klasse i 2020, oplevede 62 % af disse børn en positiv sproglig progression fra dagtilbud til skole – svarende til, at de har flyttet sig fra en fokuseret indsats til en generel indsats, eller fra en særlig indsats til en fokuseret indsats.

Data af det samlede billede viser, at gruppen af børn, der har behov for en fokuseret eller særlig sprogindsats, er blevet større ved sprogvurderingen i 0. klasse sammenlignet med sprogvurderingen ved 3 år. Det betyder, at der er en gruppe af børn, der ved skolestart har et sprogstøttebehov, som ikke var til stede eller ikke blev opsporet ved sprogvurderingen ved 3 år. Mens det er lykkedes at flytte hovedparten af de mest udfordrede børn i en positiv retning, er der således sket en tilsvarende bevægelse den modsatte vej for en anden gruppe børn.

STRATEGI FOR SPROG OG LITERACY

Aarhus Kommune har siden 2018 haft en byråds-besluttet strategi for sprog og literacy. Formålet er, at alle børn og unge udvikler læselyst samt sprog- og literacy-kompetencer som grundlag for personlig udvikling, livslang læring og dannelse og deltagelse i fællesskaber. Fokus er blandt andet på forebyggelse, opsporing, faglig udvikling, tværfaglige samarbejder og tidlig forebyggende indsats.

En sprogvurdering af børnene er ikke en forudsætning for at kunne arbejde med børnenes sproglige udvikling. Data præsenteret på de forrige sider indikerer tydeligt, at børnene har brug for, at vi bliver endnu bedre til at skabe sproglige læringsmiljøer af høj kvalitet.

I forhold til temaet 'sprog og literacy' som relaterer sig til de sproglige læringsmiljøer i dagtilbudene viser EVA's nationale kvalitetsundersøgelse fra 2020 blandt andet, at 68 % af børnehaverne tilbyder børnene læringsmiljøer af tilstrækkelig kvalitet (en score mellem to og fire på en skala fra et til syv), mens der kun observeres 'god kvalitet' i 24% af dagtilbuddene, som defineres ved en score på mellem fire og seks. Ingen opnår imidlertid "fremragende kvalitet", defineret som en score over seks⁵.

Der findes 'sprogpædagoger' og sprogvejledere med særlig faglig viden om sprogtilegnelse og tilrettelæggelse af sprogindsatser i alle Børn og Unges dagtilbud.

I Børn og Unges pilotprojekt med ITERS og ECERS-observationer anvender samme redskab, som i EVA's nationale undersøgelse. Resultaterne fra pilotprojektet viser, at Børn og Unges børnehaver i gennemsnit scorer 3,6 hvad angår de sproglige læringsmiljøer, hvilket svarer til "tilstrækkelig kvalitet". I vuggestuerne opnås "god kvalitet" med en score på 4,9 (se evt. figur 2 side 26). Både vuggestuernes og børnehavernes scorer opgøres på samme skala fra et til syv.

I pilotprojektet med ECERS og ITERS observeres generelt god kvalitet i arbejdet med børnenes ordforråd og det at opmuntre børnene til at bruge sproget. Samtidig observeres det, at kvaliteten kan hæves ved et øget fokus på interaktionerne med de alleryngste børn. Dette hænger sammen med et andet opmærksomhedspunkt fra observationerne, som peger på, at det pædagogiske personale har en tendens til at interagere med de børn, der i forvejen har det bedste sprog. Kvaliteten kan derfor øges ved at styrke interaktionen med de alleryngste (og de børn, der i øvrigt har det svært sprogligt), men også ved opfølgning på børnenes non-verbale signaler. Observationerne påpeger ligeledes, at kvaliteten kan løftes yderligere ved at styrke brugen af bøger sammen med børnene, samt at opmuntre børnene til selv at bruge bøger. Ønskes børnene mere fortrolige med skrift, kan der eksempelvis fokuseres på øget brug af skriftsprog i børnehøjde samt i forbindelse med børnenes egne produktioner.

⁵ EVA: *Læringsmiljø i kommunale børnehaver. National Undersøgelse, 2020.*

Som tidligere beskrevet er interaktionerne en meget væsentlig del af det sproglige læringsmiljø. Her viser pilotprojektet, at specifikt interaktionerne mellem det pædagogiske personale og børnene er af "fremragende kvalitet" i både vuggestuerne og i børnehaverne. Vuggestuerne scorer i gennemsnit 6,3 ud af syv, mens børnehaverne scorer 6,1. Et eksempel på fremragende kvalitet i interaktionen er beskrevet i en tilbagemeldingsrapport på følgende måde:

Der er altid positive interaktioner mellem børn og personale og atmosfæren i grupperne er generelt afslappet og behagelig. Personalet optræder respektfuldt overfor børnene og er støttende og trygge, når der er problemer eller frustrationer. Det observeres at børnene aktivt involveres i at løse deres konflikter og udfordringer. Personalet er sensitive overfor børns nonverbale tegn og responderer hensigtsmæssigt.

(Uddrag fra tilbagemeldingsrapport i ITERS/ECERS Pilotprojekt)

Både vuggestuer og børnehaver opnår desuden "god kvalitet" (scorer på 5,3) i forhold til deres understøttelse af børnenes interaktioner med hinanden, børn og børn imellem.

Foruden pilotprojektet med ECERS og ITERS foreligger data på de sproglige læringsmiljøer fra aktionslæringsforløbet 'Børns Tidlige Sprog', der er gennemført i 16 dagtilbud. Her observeres proceskvaliteten, altså kvaliteten i det pædagogiske arbejde, i de sproglige læringsmiljøer gennem videooptagelse og efterfølgende analyser. Alle medarbejdere bliver undervist i den nyeste viden inden for sprogarbejdet, og efterfølgende arbejdes der med praksisnære øvebaner. 3-6 måneder efter afslutningen af forløbet foretages endnu en omgang videooptagelser med tilsvarende analyser. Her viser data en signifikant forbedring af det sproglige arbejde blandt det pædagogiske personale. Børns Tidlige Sprog er således et eksempel på, hvordan kvaliteten af det pædagogiske arbejde kan styrkes med en målrettet indsats.

I perioden 2016-20 har Børn og Unge udviklet flere indsatser med styrket fokus på sprog og literacy, som en del af Børn og Unges investeringer i tidlige, forebyggende indsatser (læs mere om de tidlige indsatser på side 62). To af disse er:

BØRNS TIDLIGE SPROG er et praksisnært kompetenceudviklingsforløb, der fokuserer på at styrke kvaliteten i sprogmiljøerne. Mere end 1600 medarbejdere har i perioden 2016-2020 været igennem dette aktionslæringsforløb, hvor der blandt andet anvendes videooptagelser af egen praksis og undervisning i den nyeste viden inden for sprogarbejdet. Målet er, at personalet gennem fælles faglig viden og praksisnært arbejde med øvebaner bliver bedre til at bruge understøttende strategier i interaktionen med børnene. I forbindelse med evaluering af indsatsen er der gennemført før- og eftermålinger af kvaliteten i sprogmiljøerne, og resultaterne viser, at der er sket en signifikant forbedring.

READ DAGTILBUD understøtter dagtilbuddets vejledning af forældre i forhold til børns sprog og ihærdighed. READ giver forældre viden om deres betydning for barnets sproglige udvikling og konkret vejledning i, hvordan de kan læse med barnet og samtale om bøger. READ-materialet lånes fra Center for Læring som bydækkende tilbud. Forældre, som i 2017 havde modtaget READ dagtilbud tilkendegav i høj grad tilfredshed med materialet (85 %) og angav, at de i højere grad læste på de anbefalede måder med børnene. I 2019 og 2020 har ca. 25 afdelinger årligt anvendt READ børnehaven (tasker til i alt 500-600 børn), heraf primært afdelinger fra distrikt Syd og Sydvest. En 0-2 års udgave af READ blev søsat i februar 2020 og sendt ud i alle afdelinger med børn i målgruppen. Ibrugtagning har dog været udfordret af COVID-19.

OPLEVELSE AF BØRNS TIDLIGE SPROG

”Alle er opmærksomme på hvordan de agerer sprogligt set ift. til børnene – tidligere var det mest sprogpædagogen”. ”Det har givet medhjælperne en mulighed for at komme mere på banen i sprogarbejdet”. ”Der er kommet et fællesskab og en fælles bevidsthed om, at det er okay at diskutere de her ting.”

EFFEKT AF BØRNS TIDLIGE SPROG

Hos vuggestue- og børnehavepersonale er der statistisk signifikante effekter af indsatsen på alle tre sproglige dimensioner. Det betyder, at medarbejderne brugte markant flere af de understøttende sprogstrategier med børnene efter kompetenceudviklingsforløbet, end de gjorde før.

OPLEVELSE AF READ DAGTILBUD

”Forældrene har været overraskede, men positive, og oplever at det er ”en fed service, at vi får de her bøger”, når tasken sendes med hjem. Det er en god anledning til at få snakket om, hvordan man kan læse sammen hjemme. Børnene oplever genkendelighed når de samme bøger læses på stuen.”

EFFEKT AF READ DAGTILBUD

Forskningsresultater viser, at READ generelt styrker børnenes læringspotentiale som følge af større tro på egne evner og muligheder. En tilsvarende indsats i de første skoleår viser desuden, at der findes en langtidseffekt gældende to år efter indsatsen.

Alle børn skal have lige adgangsmuligheder til god kvalitet

Bag de pæne scorer og de flotte udviklinger beskrevet på de forrige sider, gemmer sig også en relativ stor spredning i niveauet af kvalitet. I data fra ITERS/ECERS-pilotprojektet og resultaterne fra Børns Tidlige Sprog observeres således relativt store kvalitetsforskelle inden for samme dagtilbud, men også på tværs af stuer inden for samme afdeling ses stor variation i niveauet af kvalitet. De kvalitetsmæssige forskelle relaterer sig både til personalets arbejde med sproglige strategier og til adgangen til materialer samt den fysiske indretning af læringsmiljøet. Der er således eksempler på, at der i samme afdeling observeres ”tilstrækkelig kvalitet” på én stue, mens der på nabostuen observeres ”fremragende kvalitet”. Fra et børneperspektiv kan det virke tilfældigt, hvorvidt man bliver tilbudt det ene eller det andet niveau af kvalitet, og dermed det ene eller det andet sæt udviklingsmuligheder.

Til trods for variation på tværs af dagtilbud, afdelinger og stuer er der dog et generelt billede der går igen, nemlig at kvaliteten vurderes højere i vuggestuerne end i børnehaverne. Uagtet om der er tale om vuggestue eller børnehave har det imidlertid betydning for børnenes udbytte, at det pædagogiske personale anvender evidensbaserede metoder på en systematisk måde - og at metoderne udføres i en tilstrækkelig høj kvalitet og i tilstrækkeligt omfang.

Tilrettelæggelsen af det sproglige læringsmiljø bør derfor også samtænkes med dagtilbuddets evalueringskultur. Også hvad angår sprogarbejdet skal det pædagogiske personale og den lokale ledelse løbende forholde sig reflektivt til sammenhængen mellem det eksisterende læringsmiljø og børnenes udbytte – alle børnenes udbytte. Disse refleksioner og drøftelser er afgørende og skal naturligvis tage afsæt i pædagogisk dokumentation som foreskrevet i dagtilbudsloven. Pædagogisk dokumentation kunne i denne sammenhæng eksempelvis være sprogvurderinger og observationer af praksis med afsæt i et børneperspektiv.

Dette er ikke alene grundstenen i Stærkere Læringsfællesskaber, det er også lovfæstet i dagtilbudsloven, der som tidligere nævnt stiller krav om ”løbende pædagogisk dokumentation af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse”.

EVALUERING AF ARBEJDET MED DEN PÆDAGOGISKE LÆREPLAN

Dagtilbuddenes egen evaluering af arbejdet med realiseringen af den pædagogiske læreplan viser, at dagtilbuddene vurderer, at de er gode til at tænke sprogarbejdet ind i alle læringsmiljøer samt at møde børnene inden for deres nærmeste udviklingszone. På den anden side vurderer dagtilbuddene, at de bliver udfordret, hvis der er mange børn med dårlige forudsætninger for at blive sprogstimuleret i hjemmet.

Som dette afsnit indledes med, er sproget en grundlæggende forudsætning for rigtig megen udvikling i et barns liv. Sproget skal ses som en nøgle, der åbner op for utallige deltagelsesmuligheder. I det generelle pædagogiske arbejde, og på tværs af alle seks læreplanstemaer, er sproget således et væsentligt element for barnets evne til at mestre. Dette gælder både inde som ude. Af samme årsag er det også relevant at kigge nærmere på, hvilke læringsmiljøer vi tilbyder børnene udenfor, samt hvilke udviklings- og deltagelsesmuligheder vi stiller til rådighed i disse udemiljøer.

2.2 Udemiljøer

Udemiljøerne er en væsentlig del af de trygge og stimulerende læringsmiljøer, som understøtter alle børns læring, udvikling, trivsel og dannelse. Udemiljøerne er defineret ved dagtilbuddenes udearealer, legepladsen, nærområder og steder i naturen, som dagtilbuddene anvender og besøger med et pædagogisk formål sammen med børnene. Udemiljøerne tilbyder luft, lys og plads til børnene, men varierer fra dagtilbud til dagtilbud og afdeling til afdeling. Nogle har store udeområder eller legepladser med kuperet terræn, naturmaterialer og forskellig beplantning, mens andre har mindre legepladser med klassiske legeredskaber.

De strukturelle parametre i udemiljøerne omhandler det fysiske læringsmiljø, udformningen og indretningen af legepladsen, beplantning, valg af legeredskaber, materialer og legetøj til børnene. Det omhandler også medarbejdernes viden om og inspiration til arbejdet i udemiljøerne. Sidst men ikke mindst påvirkes kvaliteten i udemiljøerne af bemandingen og deltagelsen i både planlagte- og spontane aktiviteter som leg og måltider.

De processuelle parametre i udemiljøerne handler om det pædagogiske arbejde i udemiljøerne. Det omfatter både legen, aktiviteterne, hverdagsituationer som måltider og andet, der afvikles ude, og mest vigtigt samspillet og relationerne mellem børn og voksne.

Rammen omkring den pædagogiske praksis i udemiljøerne er fastlagt i dagtilbudsloven med afsæt i det fælles pædagogiske grundlag og de seks læreplanstemaer. Det følger således af dagtilbudsloven, at der også i udemiljøerne skal være fokus på sammenhængen mellem læringsmiljøet og børnenes udbytte – ligesom det er tilfældet med de indendørs læringsmiljøer.

I udemiljøerne giver det særligt mening at arbejde med læreplanstemaet 'Natur, udeliv og science'. De to pædagogiske mål for læreplanstemaet 'Natur, udeliv og science' retter sig mod børnenes lyst til at være, lege, opleve og lære ude, samt mod at styrke deres erfaringer, udforskning og nysgerrighed, når de observerer og undersøger naturen sammen med de andre børn og voksne. Udemiljøerne kan give børnene mulighed for at opleve menneskets forbundethed med naturen på en for dem konkret og meningsfuld måde. Når de følger årets gang og undersøger dyre- og planteliv i nærmiljøet, kan det være med til at give børnene en begyndende naturdannelse og forståelse for betydning af en bæredygtig udvikling.

DE TO PÆDAGOGISKE MÅL FOR 'NATUR, UDELIV OG SCIENCE':

1

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn får konkrete erfaringer med naturen, som udvikler deres nysgerrighed og lyst til at udforske naturen, som giver børnene mulighed for at opleve menneskets forbundethed med naturen, og som giver børnene en begyndende forståelse for betydningen af en bæredygtig udvikling.

2

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn aktivt observerer og undersøger naturfænomener i deres omverden, så børnene får erfaringer med at genkende og udtrykke sig om årsag, virkning og sammenhænge, herunder en begyndende matematisk opmærksomhed.

Vigtigheden af kvalitet i de udendørs læringsmiljøer

Forskning viser, at dagtilbuddenes udemiljøer udgør et potentiale, der kan understøtte børnenes læring, udvikling, trivsel og dannelse. Høj kvalitet i udemiljøerne handler om mere end de tilgængelige udearealer. Det handler om at etablere et pædagogisk læringsmiljø, der tager afsæt i den aktuelle børnegrupperes behov, og som er organiseret herefter. Pædagogikken i udemiljøerne er dermed en dynamisk størrelse, der løbende skal justeres med henblik på, at børnegruppen opnår det ønskede udbytte.

Ifølge danske og internationale undersøgelser har det positiv betydning for børnene når den pædagogiske praksis organiseres i og omkring udemiljøerne. Udemiljøerne har positiv betydning for børnenes fysiske og mentale sundhed, deres sanser, motorik, opmærksomhed, kreativitet, lege mellem drenge og piger, samt for børnenes interesse for naturen og omverdenen de færdes i⁶. Der er med andre ord forskningsmæssigt belæg for at tilrettelægge en stor del af de pædagogiske aktiviteter sammen med børnene udendørs.

Høj kvalitet i de udendørs læringsmiljøer opstår når vi skaber mulighed for børns leg, bevægelse, fordybelse og udfoldelse ved at invitere til forskellige former for aktivitet. Et varieret udemiljø med grønne områder, kuperet terræn og rigt plante- og dyreliv understøtter børnenes erfaringer med og kendskab til naturen⁷.

Det er desuden veldokumenteret, at børn leger flere risikofyldte lege udendørs sammenlignet med indendørs. Risikofyldte lege handler om at klatre, balancere og mærke kroppens begrænsninger i en tryk pædagogisk ramme. Risikofyldte lege er en vigtig kilde til både kropslig, sanselig og følelsesmæssig udvikling⁸.

Udemiljøerne i Børn og Unges dagtilbud

Der har gennem de senere år været et stigende fokus på udemiljøerne og kvaliteten af det pædagogiske arbejde, der udføres netop her. Dette gør sig også gældende i Aarhus. I arbejdet med udemiljøerne er der, modsat sprogarbejdet, ikke nogen centrale data, der kvantitativt siger noget om kvaliteten af de udendørs læringsmiljøer eller hvilke udfordringer vi som organisation står over for. Som organisation har vi trods dette stadig en viden om, hvordan kvaliteten af de udendørs læringsmiljøer ser ud, men vi har ikke bydækkende data, som lokale indsatser eller status kan holdes op imod, som det gør sig gældende for sprog, eller senere vedr. børn i sårbare og udsatte positioner.

Af hensyn til børnenes udbytte er det væsentligt, at det pædagogiske personale i samarbejde med ledelsen reflekterer over, og drøfter, hvad der skal til for at opnå den bedst mulige kvalitet i udemiljøerne. Gode udearealer er nemlig ikke i sig selv garanti for høj kvalitet i udemiljøerne.

”Når pædagogikken tilrettelægges udenfor, er det vigtigt at være opmærksom på, at det kræver lige så meget fokus på rammesætning, indretning og organisering som indenfor. Ude skal de voksne tænke mere over at komme tættere på børnene, så de kan understøtte dem i det, de har brug for”.

(Citat pædagogisk leder)

⁶ Ejbye Ernst et al, 2019, *Betydningen af Dagtilbudsarbejde i naturen*, Center for Børn og natur, 2019

⁷ Ejbye Ernst et al, 2019, *Betydningen af Dagtilbudsarbejde i naturen*, Center for Børn og natur, 2019

⁸ EVA # 2020, *Samspil på legepladsen, forskning og ny viden om dagtilbud*, Danmarks Evalueringsinstitut 2020

BØRNEPERSPEKTIVET I UDEMILJØERNE

Ifølge en dansk undersøgelse fortæller børn, at deres særligt gode legesteder for størstedelens vedkommende er udendørs i dagtilbuddene. For rigtig mange af børnenes vedkommende er det steder, som de voksne ikke ville have udpeget. I undersøgelsen peges der på, at det kan hænge sammen med børnenes behov for at lege ureguleret.

Et norsk studie konkluderer yderligere, at de fleste børn fortrækker at lege udenfor fremfor indenfor pga. indendørsarealets begrænsninger med hensyn til kropslig udfoldelse og stemmebrug.

FORSKNING

Børn i udsatte positioner kommer mindst i naturen. Der er derfor grund til at prioritere brugen af udemiljøerne mere med den gruppe børn.

EN PÆDAGOGISK LEDER UDDYBER

”Udemiljøerne og pædagogikken udenfor understøtter børn i udsatte positioner ved, at der er mere plads til, at de kan trække sig og vende tilbage til børnefællesskabet, når de har brug for det”

ERFARINGSOPSAMLING FRA COVID-19 I BØRN OG UNGE

Udemiljøerne er et af temaerne, der er blevet spurgt ind til i den interne videns- og erfaringsopsamling, som blev udarbejdet af Børn og Unge i sommeren 2020 omkring COVID-19. I erfaringsopsamlingen er der blandt adspurgte ledere generelt enighed om, at børnene profiterer af at være mere udenfor, og ifølge de adspurgte er mindsettet hos det pædagogiske personale ændret i forhold til de muligheder som udemiljøerne kan tilføre den pædagogiske praksis.

Der foregår flere aktiviteter ude end tidligere, og opdelingen af udemiljøet i mindre zoner har øget opmærksomheden på børnenes udbytte af, at der indrettes mindre og mere overskuelige rum udenfor. På baggrund af erfaringsopsamlingen vurderes det, at ledere og medarbejdere generelt har en øget opmærksomhed på det potentiale, den pædagogiske hverdag i udemiljøerne kan bidrage med til fordel for børnene.

I forbindelse med COVID-19, har hverdagen ændret sig i de fleste dagtilbud. Dette gælder også i forhold til udemiljøerne, hvor dagtilbuddene generelt opfordres til at være mere ude med henblik på at undgå smittespredning. Dagtilbuddene tilrettelægger derfor i højere grad end tidligere deres praksis i udemiljøerne. Disse ydre omstændigheder har tvunget de udendørs læringsmiljøer på dagsordenen, hvilket har medført en øget opmærksomhed på og interesse i at arbejde med kvaliteten af udemiljøet.

Selvom dagtilbuddene oplever et stort potentiale i at bruge udemiljøerne mere aktivt i hverdagen, er der et udviklingspotentiale i at arbejde med kvaliteten. Data fra læringsmiljøobservationerne i ITERS/ECERS-pilotprojektet viser, at kvaliteten falder i udemiljøerne. Der er både observeret strukturelle og processuelle forhold, som har et udviklingspotentiale.

Det kan således observeres, at børnene tilbydes et mindre udvalg af legetøj, og får stillet færre materialer til rådighed når de er udenfor. Dette i en hverdag med COVID-19, hvor børnene overvejende er udenfor. Noget legetøj flyttes indefra og ud, men en del er også pakket væk, så det ikke er tilgængeligt for børnene. Det er af betydning for proceskvaliteten i udemiljøerne, at der både stilles varierede materialer til rådighed, men også varierende områder med forskellige intenderede pædagogiske formål. Både materialerne og områderne skal inspirere og understøtte børnenes deltagelse i rolleleg, konstruktionsleg, stille leg og dramatisk leg⁹.

Dette forbedringspotentiale må forventes at være til stede uanset COVID-19 eller ej. Lige såvel som det udendørs læringsmiljø har betydning for børnene, har det indendørs læringsmiljø også – og ingen af delene kan stå alene. De indendørs læringsmiljøer kan nogle ting, og de udendørs læringsmiljøer kan nogle andre ting, men det er vigtigt vi tilstræber den bedst mulige kvalitet begge steder. I en situation, hvor ydre omstændigheder har begrænset brugen af de indendørs læringsmiljøer, vil en stræben efter den bedst mulige kvalitet betyde, at vi sikrer en høj kvalitet i udemiljøerne og supplerer denne med mest mulig af den indendørs kvalitet – og derudover gør brug af det indendørs læringsmiljø når det er nødvendigt af hensyn til børnenes læring, udvikling, trivsel og dannelse.

Foruden tilgængeligheden og udvalget af legetøj og andre materialer, observeres også et uforløst potentiale i såvel organiseringen som samspillet mellem det pædagogiske personale og børnene. Det observeres således, at distancen fra det pædagogiske personale til børnene er betydeligt større i udemiljøerne end indenfor. Dette er sammenfaldende med en række nordiske studier, der peger på, at potentialet i samspillet mellem børn og voksne i udemiljøerne ikke udnyttes, da de voksne er mere tilbagetrukne og observerende end deltagende med børnene i leg, samspil og aktiviteter¹⁰. Dette har betydning for kvaliteten af udemiljøerne, da vi ved, at den fysiske distance til børnene har indvirkning på hyppigheden af dialoger med børnene samt involvering i og støtte af børnenes leg.

”I udemiljøerne er der mere plads end indenfor samt en anden pædagogisk tilgang. Det styrker børnenes motorik, fantasi og kreativitet at være ude. Et godt udemiljø er varieret, har kuperet terræn, har dyre- og planteliv og kan udfordre børnene motorisk. Man kan ikke betragte en grøn flad fodboldbane som et godt udemiljø for børn i dagtilbud. Hvis det pædagogiske arbejde i udemiljøer skal gøre en forskel, skal der arbejdes med det i de stærkere læringsfællesskaber, for hvis pædagogerne tager stilling til, hvad de vil i udemiljøerne, så indretter de pædagogikken, så børnene profiterer af den.”

Citat pædagogisk leder

⁹ Harms, T., Clifford, R. & Cryer, D. (2015). *Early Childhood Environment Rating Scale, 3rd. Edition*. New York: Teach-ers College Press.

¹⁰ Hagen, T.L. (2015). *Hvilken innvirkning har barnehagens fysiske utemiljø på barns lek og de ansattes pedagogiske praksis i uterommet*. Tidsskrift for Nordisk Barnehageforskning.

Central understøttelse af dagtilbuddenes arbejde med udendørs læringsmiljøer

DAGTILBUD FÅR INSPIRATION AF NATURSAMARBEJDET:

Natursamarbejdet tilbyder dagtilbud pædagogiske forløb og aktiviteter med afsæt i stedets dyrehold, den omkringliggende natur, bæredygtighed og miljø. Dagtilbud kan besøge Natursamarbejdet på egen hånd eller booke en formidler til et forløb på stedet eller i deres egen afdeling.

GRØNNE SPIRER:

I efteråret 2020 er dagtilbuddene blevet tilbudt 1 års gratis medlemskab af Grønne spirer, der er Friluftsrådets grønne mærkningsordning for dagtilbud. 48 afdelinger i kommunale og selvejende dagtilbud har tilmeldt sig ordningen, hvor de kan få inspiration til pædagogisk praksis i udemiljøerne. Før tilbuddet var der 10 medlemmer af Grønne spirer i Aarhus. Fremadrettet fungerer de lokale Grønne spirer som et netværk blandt dagtilbuddene i Aarhus.

TILBUD OM TEMAKASSER, DER KAN KVALIFICERE PRAKSIS I UDEMILJØERNE:

I foråret og efteråret 2020 er dagtilbuddene blevet tilbudt og har takket ja til i alt 75 temakasser, der understøtter arbejdet i udemiljøerne, særligt med fokus på læreplanstemaet 'Natur, udeliv og science'.

Temakasserne består af inspiration til udeaktiviteter samt inspirationsmateriale til samtaler med børnene omkring naturen og dyrerne i naturen. Der er desuden 'opskrifter' på, hvordan man finder smådyr, spørgsmål til den nysgerrig og lærende samtale med barnet, samt relevante materialer som eksempelvis observationsglas mv.

TEMAMØDER I ALLE DISTRIKTER MED FOKUS PÅ UDENDØRS LÆRINGSMILJØER I EN CORONATID:

I forbindelse med den ændrede praksis ved COVID-19 og deraf erfaringer fra dagtilbuddene, blev det i efteråret 2020 besluttet at afholde temamøder i alle distrikter med inspiration og videndeling på tværs af dagtilbud. Temamøderne blev afholdt for ledere og ressourcepersoner i dagtilbud i januar og februar 2021 med positive tilbagemeldinger fra dagtilbuddene.

Følgende udtalelse er fra en pædagogisk leder, som efter mødet har beskrevet, hvordan hun vil arbejde videre med inspirationen fra mødet:

"Jeg har købt stort ind til vores legeplads, der har været meget forsømt de seneste år, og i den forbindelse vil jeg sammen med mit faglige fyrtårn holde et personalemøde, hvor vi netop skal have gjort os nogle kvalificerede overvejelser om, hvordan vi vil tilrettelægge de fysiske og pædagogiske læringsrum på den nye legeplads. Vi har købt legehuse, legemiljøer, gynger osv. Nu skal vi så arbejde med medarbejderne omkring næste skridt, så vi ikke bare fylder legepladsen med en masse legeredskaber 'uden omtanke'."

(Citat pædagogisk leder)

TEMAPAKKER MED BØGER TIL BRUG I UDEMILJØERNE:

16 dagtilbud, der har deltaget i 'Børns Tidlige Sprog', har i efteråret 2020 modtaget temapakker med bøger, som kan styrke kvaliteten i sprogarbejdet i udemiljøerne.

2.3 Sammensætning af det pædagogiske personale

Det pædagogiske personale er en væsentlig del af det pædagogiske læringsmiljø. Derfor har normeringen og andelen af uddannet personale omkring børnene afgørende betydning for kvaliteten af det pædagogiske læringsmiljø.

Som tidligere beskrevet er normeringer en del af den strukturelle kvalitet, sammen med blandt andet de fysiske rammer, ledelse, organisering, økonomi mv.

Med finanslovsaftalen fra december 2020 sigtes der mod lovbundne minimumsnormeringer pr. 1. januar 2024. Minimumsnormeringerne skal sikre, at der i gennemsnit ikke er mere end tre børn pr. pædagogisk personale i vuggestuerne, og ikke mere end seks børn pr. pædagogisk personale i børnehaverne. Formålet med indførelsen af minimumsnormeringer er at højne kvaliteten til gavn for alle børn. I italesættelsen af formålet er det særligt børnenes trivsel, udvikling, læring og dannelse, der er i fokus.

Med andre ord investeres der i den strukturelle kvalitet, i form af minimumsnormeringer, med henblik på at løfte resultat kvaliteten, i form af børnenes udbytte.

Det er veldokumenteret, at normeringer har betydning for børnenes trivsel og udvikling. Forskning peger på, at normeringer i dagtilbud har betydning for børnenes sproglige udvikling, omfanget af konflikter mellem børn, samspejlet mellem børn og voksne og de voksnes adfærd i forhold til børnene. Eksempelvis kan observeres, at det pædagogiske personale bliver mere kommanderende og mindre inkluderende i forhold til børnenes perspektiv, når normeringerne falder. For at få den bedst mulige kvalitet ud af normeringerne, er det dog fortsat afgørende, at de tilstedeværende hænder sættes i spil på den mest hensigtsmæssige måde.

Anden forskning peger på, at også andelen af uddannet personale er afgørende for den pædagogiske kvalitet. Det indikerer således, at normeringer gerne skal kobles med uddannet personale for at opnå den fulde effekt af bedre normeringer.

Normeringer og andelen af uddannet personale er således strukturelle faktorer, som har afgørende betydning for kvaliteten af læringsmiljøerne i dagtilbuddene. Derfor vil vi også se nærmere på netop disse emner på de kommende sider.

Normering

Normeringsbegrebet er her et udtryk for antallet af børn pr. pædagogisk personale i dagtilbud. I Børn og Unges 'Analyse af dagtilbuddenes økonomi' fra 2019 opereres der med to normeringsbegreber; 'Brutto-normering' og 'Netto-normering'.

Ved 'Brutto-normering' forstås forholdet mellem antal fuldtidsomregnede børn og antal fuldtidsomregnede ansatte, mens der ved 'Netto-normering' er justeret for fravær, vikardækning, børnenes fremmøde, de ansattes børnekontakt samt institutionernes åbningstid. 'Brutto-normeringerne' ligger tættest op ad Danmarks Statistiks opgørelsesmetode (som ligger til grund for de lovbundne minimumsnormeringer pr. 1. januar 2024), mens 'Netto-normeringerne' kommer tættere på, hvor mange børn pr. voksen, der reelt er fremmødt og på arbejde i dagtilbuddet.

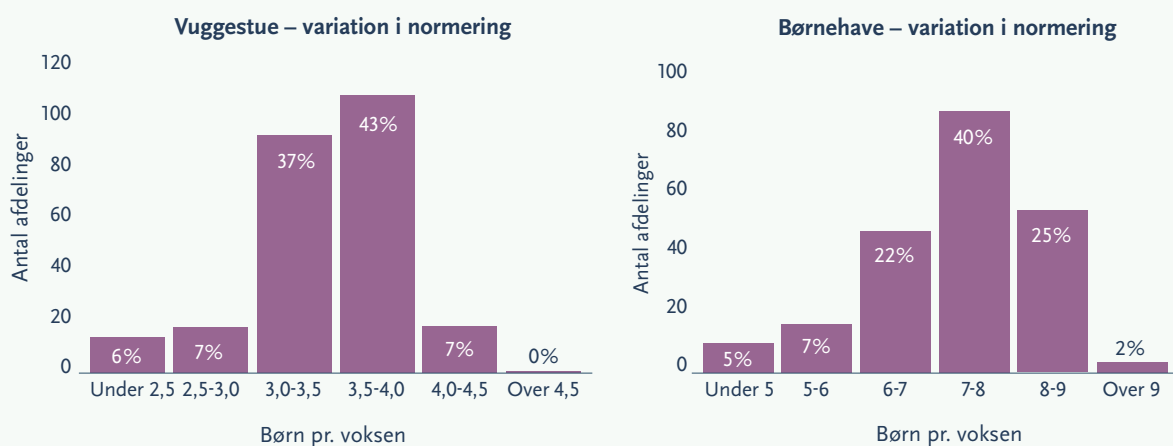
Analyserne viste følgende normeringer i dagtilbuddene:

	'Brutto-normering'	'Netto-normering'
Vuggestue	3,4	3,6
Børnehave	7,2	7,4

Som nævnt tidligere er de lovbundne minimumsnormeringer pr. 1. januar 2024 maksimalt tre børn pr. pædagogisk personale i vuggestuerne, og maksimalt seks børn pr. pædagogisk personale i børnehaverne.

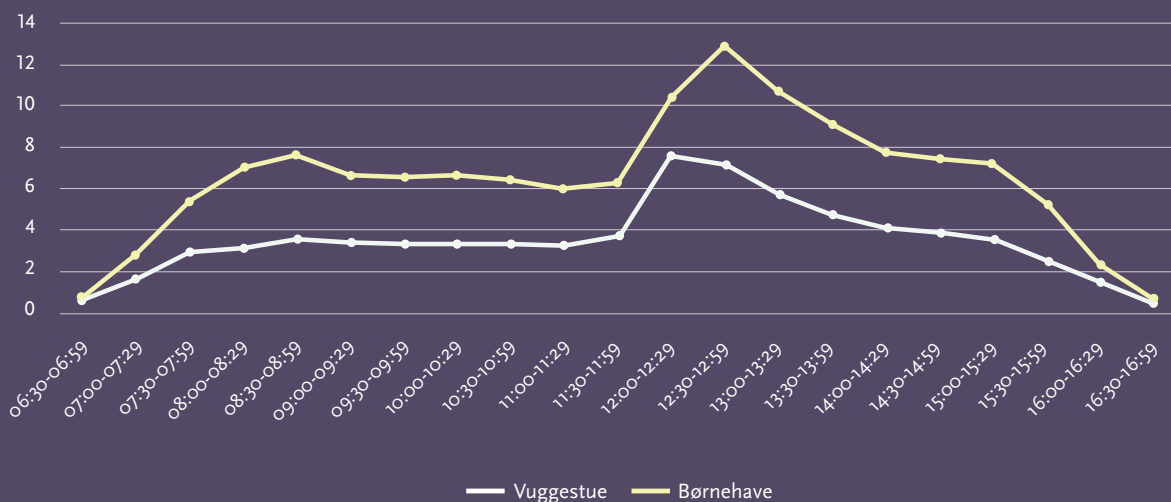
Analyserne viste desuden en stor variation i normeringerne på tværs af dagtilbudsafdelinger. Af figur 5 nedenfor fremgår variationen i 'Brutto-normeringer':

Figur 5: Variation i normering på tværs af dagtilbudsafdelinger. Vuggestuer til venstre og børnehaver til højre.

Til trods for lokale variationer er det dog gennemgående, at der er flest børn pr. voksen i tidsrummet fra 12.00 til 13.30. Børn og Unges normeringsundersøgelse fra efteråret 2019 viser således følgende bevægelser hen over dagen i antallet af fremmødte børn pr. voksen med børnetid:

Figur 6: Normering (antal børn pr. voksen med børnetid) hen over dagen

Som det fremgår, er der relativt få børn pr. voksen i den første time om morgenen og i den sidste time om eftermiddagen, mens der omvendt er relativt mange børn pr. voksen midt på dagen i tidsrummet fra 12.00 til 13.30. Der er ligeledes en tendens til, at normeringen om formiddagen er en anelse bedre end om eftermiddagen.

Vedrørende det relativt store udsving hen over middag uddyber de pædagogiske ledere, at det skyldes en række praktiske forhold og opgaver, og at disse er placeret hen over middag ud fra en prioritering af, hvornår ressourcerne er bedst brugt, og omvendt bedst kan undværes. De fleste vuggestuebørn sover hen over middag, og derfor kan dagtilbudsafdelingerne klare sig med færre voksne til at holde tilsyn med de børn, der sover, samt være sammen med det mindre antal børn, der er vågne i dette tidsrum.

Det ses ligeledes, at der generelt er en bedre normering om formiddagen end om eftermiddag. Det skyldes formodentlig en praksis og en tænkning, hvor de pædagogisk tilrettelagte aktiviteter primært er placeret om formiddagen, mens eftermiddagen i højere grad er afsat til fri leg og tid på legepladsen. Denne praksis er sandsynligvis et resultat af den tidligere dagtilbudslov og den tidligere læreplan, men bliver udfordret af den nye dagtilbudslov, der som tidligere nævnt stiller krav om, at der skal være fokus på læringsmiljøerne hele dagen.

Figur 6 viser desuden, at normeringen er bedst i ydertimerne. Trods en god normering kan en udfordring i ydertimerne være, at det pædagogiske personale oftest er alene med alle de fremmødte eller tilbageværende børn. Det skaber eksempelvis udfordringer i en situation, hvor Johannes skal skiftes, samtidig med Sigrid gerne vil lege købmandsbutik med Anna, der egentlig allerhelst vil ud på rutsjebanen. Fra børnenes perspektiv kan ydertimerne også være en udfordring trods den på papiret gode normering. Det skyldes, at ydertimerne ofte anvendes til at stole-op og lukke ned, samt andre praktiske rutiner og gøremål, hvor tiden reelt ikke bruges til pædagogiske aktiviteter med børnene. Dette kalder således på et genbesøg af organiseringen og rutinerne i ydertimerne, fordelagtigt med udgangspunkt i, hvilke børn, der er til stede i disse tidsrum. Er der et mønster i, hvilke børn, der møder først, og er det altid de samme to børn, der bliver hentet til sidst? Og hvad kalder det i givet fald på?

Noget af det, det eksempelvis kunne kalde på er, at der stilles skarpt på planlægningen af personalets arbejdstid. I den forbindelse blev der i februar 2021 indgået en arbejdstidsaftale mellem Børn og Unge, BUPL Århus og FOA Århus, med henblik på at sikre en mere hensigtsmæssig og systematisk arbejdstidsplanlægning.

SKJOLDHØJ DAGTILBUD OM ORGANISERING AF LÆRINGS- MILJØERNE FOR AT SIKRE KVALITET I YDERTIMERNE

I Skjoldhøj dagtilbud er de optagede af, hvordan de kan organisere læringsmiljøerne, så de sikrer høj kvalitet i løbet af hele dagen, også i ydertimerne. De har drøftet, hvordan de kan arbejde med deres organisering i løbet af dagen. Eksempelvis hvad der sker ved at børn først møder kl. 11? Og kunne det give mening at holde samling kl. 16, hvis der stadig er mange børn sidst på eftermiddagen? I ydertimerne har de særlig fokus på, at der er tilgængeligt legetøj og materialer, så børnene selv har mulighed for at gå i gang med aktiviteter. Den nye læreplan er en af grundene til det styrkede fokus.

Dagtilbudslederen fortæller: ”Jeg er grundlæggende helt vild med den styrkede læreplan. Det er fedt, at det bliver understreget, at vi skal læringsmiljøet hele dagen for alle børn, men det er kulturelt bestemt, om vi tør kigge efter det og turde handle. Det er vigtigt, at man har en kultur, hvor man gør noget ved tingene, hvis børn har det svært - også selv om man ikke kan gennemskue, hvor man ender. Tvivl skal komme alle børn til gode og har vi en tvivl om et barn trives, ex. hvis et barn ændrer adfærd, så handler vi. Vi indkalder altid forældrene, og så undersøger vi sammen med dem forholdene omkring barnet”.

Som beskrevet tidligere har normeringen og antallet af hænder betydning for, hvilken pædagogik der kan udføres, og hvilke læringsmiljøer der kan etableres. Men som citatet her påpeger, er det også afgørende hvilke hænder, der er tale om:

"Det er ikke alene afgørende, hvor mange hænder vi har, men også om vi har de rigtige kompetencer og kvalifikationer til at sikre høj kvalitet i vores læringsmiljøer."

(Citat dagtilbudsleder)

Derfor vil vi nu fokusere på andelen af uddannet personale i dagtilbuddene, og den viden vi har om, hvordan det pædagogiske personales uddannelse har afgørende betydning for kvaliteten af det pædagogiske arbejde, og dermed børnenes udbytte.

Andel uddannet personale

Som nævnt er kvaliteten af de tilstedeværende hænder særdeles vigtig for den samlede kvalitet i dagtilbuddet. Det i rapporten tidligere omtalte EPPSE-studie finder, at andelen af uddannet personale er en af de faktorer, der har allerstørst betydning for kvaliteten. Studiet finder, at en høj andel af uddannet pædagogisk personale har en positiv effekt på både proceskvaliteten samt børnenes sproglige såvel som sociale kompetencer – og særligt for børn i udsatte positioner.

Hvad er det så det uddannede pædagogiske personale kan bedre end det uuddannede personale? EPPSE-studiet finder her, at forskellen ligger i samspillet mellem barnet og den voksne. Når børn og voksne arbejder sammen kognitivt, f.eks. ved at undersøge et ords betydning eller genfortælle en hændelse, opstår det, man kalder *sustained shared thinking*, eller på dansk vedvarende fælles tænkning¹¹. Vedvarende fælles tænkning har stor betydning for proceskvaliteten, og forskning viser, at det blandt andet er hér, at det uddannede personale skiller sig ud fra det uuddannede personale. Det uddannede pædagogiske personale er, alt andet lige, bedre til at skabe situationer med vedvarende fælles tænkning. Desuden er det uddannede pædagogiske personale bedre til at opmuntre børnene til aktiviteter, der understøtter udviklingen af sociale og kognitive kompetencer. Hertil kommer, at det uddannede pædagogiske personale har en positiv, afsmittende effekt på de uuddannedes samvær med børnene¹². Netop denne viden bringes også i spil i tilbagemeldingerne fra ECERS-observationerne, hvor flere afdelinger anbefales i højere grad at anvende det uddannede personale til grundigere oplæring af eksempelvis pædagogmedhjælperne.

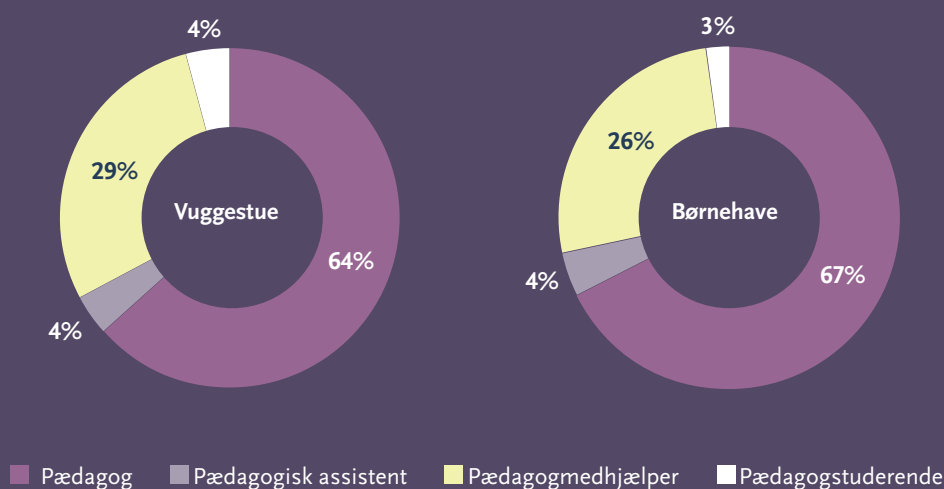
Det er netop i denne sammenhæng, at det er værd at være opmærksom på betydningen af normeringerne som tidligere beskrevet. Bedre normeringer vil, alt andet lige, være medvirkende til at øge personalets mulighed for at skabe situationer med vedvarende fælles tænkning. Dette er således endnu et eksempel på, hvordan den strukturelle kvalitet er tæt forbundet med, og til en vis grad en forudsætning for, proceskvaliteten.

Fokuserer vi på Børn og Unges dagtilbud viser analyser, at andelen af pædagoger blandt det pædagogiske personale udgør hhv. 64 % i vuggestue og 67 % i børnehave. Dette fremgår af figur 7 på næste side.

¹¹ Sylva, K. et al. (2010). *Early Childhood Matters. Evidence from the Effective Pre-school and Primary Education Project*. Routledge Taylor & Francis Group.

¹² Danmarks Evalueringsinstitut (2017). "Kvalitet i dagtilbud – Pointer fra forskning".

Figur 7: Sammensætningen af pædagogisk personale i dagtilbud – baseret på 'Brutto-normeringer'.

REEL PÆDAGOGANDEL I VUGGESTUE

52%

når der tages højde for
fravær, vikardækning,
åbningstid og reel børnetid

Yderligere analyser viser dog, at den reelle pædagogandel falder til hhv. 52 % i vuggestuerne og 55 % i børnehaverne når der tages højde for fravær, vikardækning, åbningstid og reel børnetid ('Netto-normeringer'). Faldet i pædagogandel opvejes stort set 1:1 med en tilsvarende stigning i andelen af pædagogmedhjælpere. Dette kan eksempelvis tyde på, eller skyldes, at pædagogfravær vikardækkes med pædagogmedhjælpere.

Hvorvidt pædagogfraværet vikardækkes af pædagogmedhjælpere, som i forvejen er kendte for børnene, vides dog ikke på baggrund af disse data. Hvis én pædagogs fravær ikke kan vikardækkes af en anden pædagog, som børnene har kendskab til, er det fra et børneperspektiv bedre, at der trods alt vikardækkes med en kendt pædagogmedhjælper i stedet for en ukendt pædagogmedhjælper. Som følge af budget 2020 er der igangsat en indsats målrettet, at vikardækning i højere grad sker med kendte voksne. På grund af COVID-19 er arbejdet med kendte voksne på dagtilbudsområdet midlertidigt sat i bero med henblik på at friholde lokale ledere og medarbejdere fra yderligere projekter. Hvad angår andelen af uddannet personale, skal de pædagogiske assistenter, foruden pædagogerne, ligeledes medregnes som uddannet personale. Med udgangspunkt i 'Brutto-normeringerne' udgør andelen af uddannet pædagogisk personale i dagtilbuddene 68 % i vuggestuerne og 71 % i børnehaverne. Disse tal skal ses i relation til den nationale målsætning om 85 % uddannet pædagogisk personale i dagtilbuddene.

Med sigte på at øge andelen af pædagogisk uddannet personale i dagtilbuddene er der ikke blot én vej at gå. Som det fremgår af tallene, udgør de pædagogiske assistenter en meget begrænset andel af det samlede pædagogiske personale. Modsat udgør pædagogmedhjælperne en betydelig andel. Det vil således være oplagt over tid at kigge på et skifte fra pædagogmedhjælpere til pædagogiske assistenter eller til pædagoger. Én måde at gøre det på er at skabe en mere tydelig karrierevej med mulighed for kompetenceudvikling til pædagogmedhjælperne, eksempelvis gennem den pædagogiske assistentuddannelse eller meritpædagoguddannelsen. Meritpædagoguddannelsen er en uddannelse, der giver kvalifikationer svarende til en fuld pædagoguddannelse, og kan søges af f.eks. medhjælper eller pædagogiske assistenter over 25 år med mindst 2 års pædagogisk erhvervs erfaring.

Børn og Unge har i samarbejde med VIA UC oprettet et meritpædagoghold bestående af blandt andet pædagogmedhjælpere fra Børn og Unges dagtilbud. Uddannelsen er blevet tilrettelagt, så den inkluderer ugentlige oplæg ved Børn og Unges egne konsulenter, ledere og medarbejdere om Børn og Unge-relaterede emner, strategier og indsatser koblet med den relevante teori. Medarbejdere i Børn og Unge beholder deres normale løn under hele uddannelsen, samtidigt med at der bliver ansat rotationsvikarer.

Det første hold (ca. 30 studerende) begyndte i september 2020. I september 2021 starter yderligere to hold op. Der eksisterer også en merituddannelse til Pædagogisk Assistent, hvor der ligeledes arbejdes på at oprette to årlige hold, hvis der er tilstrækkelig efterspørgsel.

Med en national målsætning om at løfte andelen af uddannet personale, parallelt med lovbundne minimumsnormeringer, opstår der tilsammen en massiv efterspørgsel efter kvalificeret, veluddannet pædagogisk personale. I den forbindelse er det en væsentlig udfordring, at det efterspurgte personale ganske enkelt ikke er til rådighed når vi kigger et par år frem. Efterspørgslen efter, og behovet for, uddannet personale er større end udbuddet, hvilket medfører betydelige rekrutteringsmæssige udfordringer.

Rekrutteringsmæssige udfordringer

Analysen viser, at der i Børn og Unge i 2024, som følge af stigende børnetal og kravet om minimumsnormeringer, vil være behov for yderligere 429 fuldtidsmedarbejdere på vuggestueområdet og yderligere 368 fuldtidsmedarbejdere på børnehaveområdet. Tilsammen knap 800 fuldtidsmedarbejdere. Derudover viser aldersfordelingen, at andelen af pædagoger over 60 år er steget fra 5,4 % i 2015 til 8,1 % i 2020. Dette betyder alt andet lige, at vi i de kommende år må forvente, at flere pædagoger går på pension sammenlignet med de seneste år. Dette øger blot rekrutteringsbehovet yderligere.

Dertil kommer et yderligere antal medarbejdere som følge af budgetforliget 2021, hvor alderen for overgang fra vuggestue til børnehave hæves fra 2 år og 11 måneder til 3 år.

Der er således tale om en massiv udfordring, der ikke bliver mindre i lyset af, at der allerede i dag opleves store udfordringer i forbindelse med rekruttering af nye medarbejdere, særligt pædagoger.

”Vi oplever, at der til vores opslåede pædagogstillinger er meget få kvalificerede ansøgere – og at de få kvalificerede der er, fortsat kun rammer udkanten af skiven.”

(Citat dagtilbudsleder)

”Efter flere genopslag af pædagogstillinger har vi været nødt til at kigge en anden vej. Vi har ansat pædagogiske assistenter i stedet for, og har heldigvis haft rigtig gode erfaringer med det. Det er min overbevisning, at en af årsagerne til de gode erfaringer er, at vi i ledelsen og MED-udvalget har lavet klare beskrivelser og forventningsafstemninger til de forskellige stillingsbetegnelser (pædagog, pædagogisk assistent, pædagogmedhjælper mv.)”

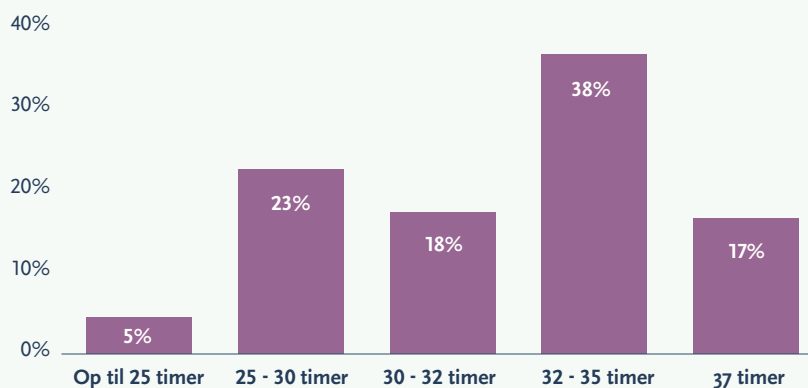
(Citat dagtilbudsleder)

Med rekrutteringsmæssige udfordringer er det relevant at kigge indad og undersøge, hvilke andre muligheder, der måtte være for både at øge andelen af uddannet personale, og samtidig øge antallet af medarbejdere. Ét sted at rette blikket kunne være mod de medarbejdere vi allerede i dag har ansat.

Analysen blandt de mere end 2.500 pædagoger, der allerede er ansat i Børn og Unges dagtilbud, viser, at der her vil være et potentiale for at øge både andelen af uddannet personale, men også den samlede personaleresource. Analysen viser blandt andet, at 46 % af de ansatte pædagoger er ansat på under 32 timer om ugen. Under de rigtige betingelser vil der således her være et betydeligt potentiale.

Figur 8: Pædagoger i dagtilbud fordelt efter, hvor mange timer de er ansat

Med denne viden er det også værd at bemærke, at behovet for de mere end 800 stillinger, er opgjort i fuldtidsstillinger. Med en ansættelse på et lavere timetal, er der således brug for endnu flere medarbejdere end de beregnede godt 800. Beregninger viser, at der med den nuværende ansættelsesgrad er behov for over 1.000 nye medarbejdere.

PERSONALESAMMENSÆTNING

46%

af de ansatte pædagoger er ansat på under 32 timer om ugen

2.4 Opsummering på kapitlet

I en situation med stigende børnetal, en relativ stor andel af det pædagogiske personale, der nærmer sig pensionsalderen, aktuelle rekrutteringsudfordringer og et lovkrav om minimumsnormeringer pr. 1. januar 2024 er således tale om en kæmpe udfordring og en betydelig opgave, der skal løftes over de kommende år.

Overordnet for dette kapitel om læringsmiljøer må det således konkluderes, at vi for børnenes skyld har brug for flere hænder, samtidig med at vi skal bruge de hænder, vi har til rådighed bedst muligt. På den ene side står vi altså overfor en massiv rekrutteringsmæssig udfordring, både nu og på sigt, for at skaffe hænder nok til at fastholde og forbedre kvaliteten i vores læringsmiljøer. Og på den anden side har vi en opgave med at løfte kvaliteten i de læringsmiljøer vi har i dag, og derved hjælpe børnene bedst muligt på vej mod at indfri deres fulde potentiale. For at lykkes med det må vi også som organisation stille skarpt på de uforløste potentialer, der ligger på vores banehalvdel.

Der er eksempelvis noget, der tyder på, at vi kan gøre det bedre i forhold til organiseringen og planlægningen af dagen. Vi kan med afsæt i det præsenterede data se, at noget tyder på, at det pædagogiske personale ikke i tilstrækkeligt omfang er til stede når børnene er til stede. Med en betydelig stigning i antallet af børn pr. medarbejder omkring middagstid er der således noget der tyder på, at der er færre medarbejdere på arbejde efter frokost. Data viser således, at der i børnehaven i tidsrummet 12.30-13.00 i gennemsnit er over 12 børn pr. medarbejder, mens det til sammenligning ligger på seks børn pr. medarbejder i tidsrummet 9.00 – 12.00. Dette flugter således ikke med intentionerne i dagtilbudsloven, hvor det eksplicit fremgår, at dagen skal tilrettelægges med afsæt i den aktuelle børnegrupes behov, og at det pædagogiske personale i samarbejde med ledelsen har ansvaret for at etablere de bedst mulige læringsmiljøer hele dagen.

En anden interessant iagttagelse er, at det oftest er efter frokost, når normeringen er dårligst, at børnene sendes ud på legepladsen. Denne tese bakkes op af forsker og ph.d. i pædagogisk psykologi, Lone Svinth:

”Forskningen viser, at pædagogisk personale ikke engagerer sig helt så meget i børns leg ude som inde. Det skyldes bl.a., at man typisk går på legepladsen om eftermiddagen, hvor der er færre på arbejde. Men det skyldes også, at legepladsen stadig betragtes som børnenes frirum”. At legepladsen betragtes som børnenes frirum betyder blandt andet, at børnene herude har rig mulighed for både fri leg og risikofyldt leg.

Børnene skal naturligvis have mulighed for både fri leg såvel som risikofyldt leg, men det er ikke ensbetydende med at pædagogerne ikke bør være tæt på – måske i virkeligheden tvært imod. Det er i hvert fald budskabet i dette forældrecitat:

”Jeg kan se på mit barn, at hun trives og udfolder sig med sin krop, når hun er udenfor i børnehaven. Hun har røde kinder, leger med hele kroppen og er ligesom mere fri end indenfor. Samtidig har vi som forældre brug for, at der er den nødvendige sikkerhed når vores datter er på legepladsen, men vi har generelt stor tillid til, at der er dygtige voksne, der sikrer, at hun og de andre børn ikke kommer galt afsted, når de leger vilde lege udenfor”.

(Citat far til pige på 5 år)

Dette understøtter blot pointen om at legepladsen og udemiljøerne generelt er et afgørende læringsmiljø, hvor børnene også er afhængige af at have kvalificerede voksne omkring sig.

I forhold til pilotprojektet omkring observationer af læringsmiljøerne med afsæt i ECERS-redskabet, har et kritikpunkt også været, at observationerne kun finder sted tre timer fra 9.00 til 2.00. Observationerne gennemføres bevidst på det tidspunkt, hvor der er flest børn og flest voksne til stede. Børn og Unges egne data viser, at normeringen er allerbedst netop mellem 9 og 12. Kombineret med vores viden om sammenhængen mellem normering og kvalitet kan det med rette rejse spørgsmålet: 'Forventer vi, at kvaliteten er højere på et andet tidspunkt af dagen end der, hvor ECERS-observationerne har fundet sted?'

Data fra ITERS/ECERS-pilotprojektet er i denne kvalitetsrapport løbende anvendt til at belyse kvaliteten. Det er i den forbindelse væsentligt at bemærke, at der er tale om et enkeltstående pilotprojekt, hvorfor der i udgangspunktet ikke vil være tilsvarende data fremover.

Med afsæt i data vurderes dette ikke særligt sandsynligt. Observationerne er et øjebliksbillede og ikke den endegyldige sandhed, men det er samtidig vigtigt at tage resultaterne til efterretning. Det er trods alt et blik på, hvordan det er at være barn i vores dagtilbud – i mellem 9 og 12.

Det er derfor afgørende, at vi møder hensigten i dagtilbudsloven og sætter fokus på, at den pædagogiske hverdag tilrettelægges med afsæt i den aktuelle børnegruppens behov, med henblik på at etablere de bedst mulige læringsmiljøer for børnene, hele dagen. Ansvar for at leve op til dagtilbudsloven er en ledelsesopgave.

03

BØRN I SÅRBARE OG UDSATTE POSITIONER

Kapitel 3 indeholder:

- 3.1 Visitation til specialtilbud og inklusion
- 3.2 Fremmøde
- 3.3 Sundhed, kost og bevægelse

Kvalitet i læringsmiljøer til gavn for børn i sårbare og udsatte positioner

Dagtilbuddene har som følge af den nye dagtilbudslov, fået en mere eksplicit opgave ift. at arbejde med inkluderende læringsmiljøer, der tager afsæt i den aktuelle børnegruppe, og som medtænker en særlig opmærksomhed på børn i sårbare og udsatte positioner. Dette stiller høje krav til de pædagogiske læringsmiljøer og dagtilbuddenes løfteevne. I Aarhus kan man i disse år se en stigning i indstillinger til PPR, hvilket medfører pres på kapaciteten og børn på venteliste til specialtilbud. Samtidig kan der i nogle dagtilbud være en oplevelse af ikke at være nok personale til at kunne løfte den pædagogiske kerneopgave for børn i sårbare og udsatte positioner som ønsket.

I dagtilbudslovens §8, stk. 5 står at *”Det skal fremgå af den pædagogiske læreplan, hvordan det pædagogiske læringsmiljø tager højde for børn i udsatte positioner, så børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse fremmes”*.

I Aarhus viser dagtilbuddenes foreløbige arbejde med læreplanen, at dagtilbuddene har forholdt sig til arbejdet med børn i udsatte positioner. Det er dog ikke muligt at give et fyldestgørende billede af hvordan, da grundlaget, som det er nu, ikke medvirker til at komme tæt nok på den pædagogiske praksis. For at kunne leve op til formålsbeskrivelsen, vil man være nødt til at lave observationer på læringsmiljøerne, hvilket ville kunne bidrage med værdifuld viden om de pædagogiske læringsmiljøer i de aarhusianske dagtilbud.

I ITERS/ECERS-Pilotprojektet indgår observationer fra to dagtilbud, svarende til ca. 20 afdelinger. Resultaterne fortæller blandt andet, at der observeres god kvalitet i relationerne mellem voksne og børn, hvilket blandt andet kan ses på, at personalet overvejende er sensitive og anerkendende over for børnene og deres behov, særligt på det socioemotionelle område.

Alle afdelinger formår at skabe rammer med en tryk og behagelig stemning, ligesom der hovedsageligt observeres varme og positive interaktioner. Børn trøstes ved behov og personalet er respektfulde overfor børnene og guider dem, også når børnenes adfærd er mindre hensigtsmæssig. Der ses en tendens til, at det særligt er børnegrupper fremfor enkelte børn, der oplever kontakt og samtale med de voksne. Kontakten iagttages i størst grad i de vokseninitierede aktiviteter og i mindre grad i den frie leg, hvor den voksne primært tager kontakt, hvis der opstår problemer for børnene. Personalet er generelt opmærksomme på, at der ikke er børn, som går alene rundt, uden at have muligheden for at deltage i legen.

”Der kan rettes større opmærksomhed på, at de lege, som børn måske ofte tilsyneladende ”kan klare selv”, har et læringspotentiale, der kan udvikles ved at personalet, uden at afbryde legen, deltager for at udvide og berige. Ideen i dette er både at tilføje læring, men også, at personalet er pejlemærker for børns opmærksomhed og gennem deres deltagelse kan være med til at vise børn, der har svært ved at lege, hvordan man gør”.

(Uddrag fra tilbagemeldingsrapport i ITERS/ECERS Pilotprojekt).

Definition af børn i sårbare og udsatte positioner

”Udsathed er ikke et karaktertræk ved et barn. En udsat position er altid relationel og opstår i relationen mellem barn, børnefællesskabet og det pædagogiske miljø.

Ligesom deltagelsesmuligheder gør det”

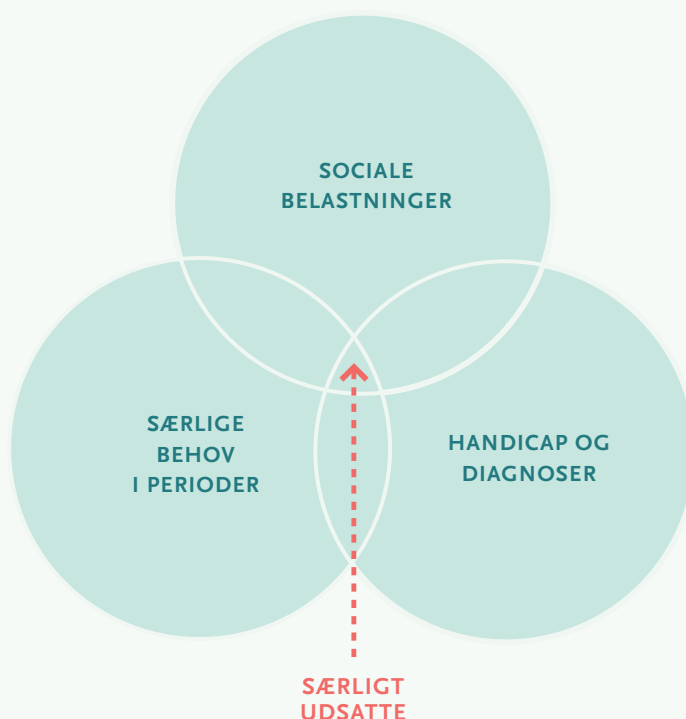
(EVA TEMA, *Børn i udsatte positioner*, 2021).

Gruppen af børn i sårbare og udsatte positioner er bredt sammensat og meget forskelligartet. Gruppen består både af børn som modtager særlige indsatser f.eks. via PPR, socialforvaltningen eller sundhedsplejen og børn som i kortere perioder eller længerevarende perioder har det vanskeligt. Den sidstnævnte gruppe skal gerne opfanges i dagtilbuddet for at sikre at ingen børn ”går under radaren”.

Man taler om sårbare og udsatte i følgende tilfælde:

- børn med handicaps eller diagnosticerede psykiatriske lidelser
- børn med behov for specialpædagogisk støtte i en kortere eller længerevarende periode
- børn som ikke udvikler sig helt som sine jævnaldrende (eller i samme tempo)
- børn som på grund af livsomstændigheder i familien eller i barnets eget liv, f.eks. sygdom eller dødsfald blandt nære familiemedlemmer, pludselig befinder sig i en sårbar eller udsat position

Figur 9: Definition af børn i udsatte og sårbare positioner

Dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner

I småbørnsforskningen er der bred enighed om, at dagtilbud af høj kvalitet har afgørende betydning for alle børn og særligt for børn i udsatte og sårbare positioner. Særligt kvaliteten af de relationer og interaktioner der er til stede mellem børn og voksne i løbet af dagen, er en af de mest betydningsfulde faktorer i dagtilbud¹³. Forskning viser, at pædagogiske læringsmiljøer af høj kvalitet, hvor der tages afsæt i et børneperspektiv og en inkluderende praksis, mindsker behovet for at iværksætte særligt tilrettelagte indsatser på børneniveau.

Et notat fra Tænketanken DEA viser, at der blandt de danske daginstitutioner er en betydelig forskel på institutionernes løfteevne, hvor nogle institutioner formår at løfte børnene, mens andre ikke gør¹⁴.

Særligt inden for gruppen af daginstitutioner med en høj andel børn i udsatte positioner, er der en betydelig spredning i daginstitutionernes løfteevne. Dette er også tilfældet i Aarhus. Trods den store spredning viser DEAs analyse, at alle Aarhus Kommunes daginstitutioner med en høj andel børn i udsatte positioner formår at løfte børnene signifikant. Løfteevnen opgøres med afsæt i børnenes resultater i de nationale test i dansk og matematik samt deres trivsel i indskolingen. Derfor er der også tale om betydningen af det arbejde, som er lavet i dagtilbuddene i perioden fra 2010 til 2014.

På trods af en signifikant løfteevne i de undersøgte aarhusianske institutioner, tyder forskning på, at det kan være særlig udfordrende at skabe kvalitet i en hverdagspraksis i dagtilbud med mange børn og familier i udsatte positioner. Løfteevnen fortæller noget om, hvordan det enkelte barn klarer sig fagligt på den korte bane ift. barnets socioøkonomiske reference, men giver ikke svar på *hvordan* dagtilbuddene løfter kvaliteten.

Til trods for flere indsatser i dagtilbud på landsplan, viser forskning, at der fortsat er 15-20 % børn, der i relation til deres udviklingsbetingelser er særligt udfordrede¹⁵. Desværre er kvaliteten af de pædagogiske læringsmiljøer ikke høj nok i alle danske dagtilbud, og som nævnt ses altså også en markant forskel og stor spredning på de aarhusianske institutioners løfteevne, hvilket kan have negative konsekvenser for børn i udsatte positioner.

Forskning i dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner viser, at pædagogiske læringsmiljøer, som ikke understøtter børnenes deltagelsesmuligheder, kan have ekskluderende effekt på børns oplevelse af tilhørsforhold, og indirekte fremstille barnets vanskeligheder fremfor styrker, hvilket kan få langsigtede konsekvenser for børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse¹⁶. Dermed vil dagtilbud med lav kvalitet medvirke til, at børn i udsatte positioner bliver underlagt en dobbelt belastning, da børnene både vil opleve utilstrækkelige muligheder for udvikling i hjemmet og i dagtilbuddet¹⁷.

¹³ EVA, 2018 og 2020; Christoffersen et al, 2014

¹⁴ Løfteevne i daginstitutioner, Tænketanken DEA, januar, 2021

¹⁵ Ringsmose, C. Pædagogisk, 2020. Daginstitutioner er forskellige. Psykologisk Tidsskrift nr. 2-2020

¹⁶ Et signalement af pædagogers faglighed. En undersøgelse af specialpædagogiske opgaver. Et samarbejde mellem forskere ved Inklusionsakademiet og Nationalt Videncenter for Inklusion og Eksklusion (NVIE), UC Syd, maj 2017.

¹⁷ Pedersen, K. E. Dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner, 2019

NATIONALE PULJER TIL OMRÅDET MED BØRN OG UNGE I UDSATTE POSITIONER

MINIMUMSNORMERINGER

Regeringen har den 5. december 2020 indgået aftale med Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti, Enhedslisten og Alternativet om lovbundne minimumsnormeringer på kommuneniveau fra 2024, samt et løft i normeringerne i årene frem til da. Den investering i børn, som aftalen repræsenterer, svarer til, at der kommer mere end 3.900 ekstra pædagogisk personale i daginstitutionerne i 2024.

I Aarhus indføres minimumsnormeringer fra 2021 og forventes fuldt indfaset i 2024.

AFTALEN OM PARALLELSAMFUND

To lovforslag, som udmønter delaftaler mod parallelsamfund, der skal sikre en bedre start på livet for børn i udsatte boligområder:

Bedre fordeling af børn i daginstitutioner:

Kommunerne skal sikre bedre fordeling af børn i daginstitutioner, sådan at der højst må nyoptages 30 pct. børn fra udsatte boligområder i alle daginstitutioner. Hensigten er at der skal være bedre mulighed for at udvikle det enkelte barns danske sprog, trivsel og generelle læringsparathed. Aarhus Kommune har fået 5 års dispensation fra dette, bl.a. på grund af Vestbyaftalen og de igangværende sproglige initiativer.

Obligatorisk læringstilbud:

Etårige der bor i et udsat boligområde, og ikke er indskrevet i et dagtilbud, skal have et obligatorisk læringstilbud på 25 timer om ugen. Det obligatoriske læringstilbud skal understøtte udviklingen af barnets danske sprog, barnets læringsparathed og introducere barnet til danske traditioner og højtider samt demokratiske normer og værdier. Erfaring med obligatorisk læringstilbud, baseret på i alt to børn, viser at børnene kommer 25 timer ugentligt i dagtilbuddet. I alt var der i 2019 indmeldt to børn og i 2020 var der seks børn indmeldt.

AFTALEN OM 'STÆRKE DAGTILBUD'

Aarhus Kommune har, som led i 'Stærke Dagtilbud', modtaget tilskud fra puljen til flere pædagoger til institutioner med mange børn i udsatte positioner.

Ansøgningspuljens formål er at mindske betydningen af negativ social arv ved at understøtte læring, trivsel og udvikling for børn i udsatte positioner gennem flere uddannede pædagoger, som kan arbejde systematisk og vidensbaseret med pædagogiske læringsmiljøer i daginstitutioner med mange børn i udsatte positioner.

AAK har modtaget tilskud på 30.6 mio. til i alt 17 afdelinger fordelt ud fra antallet af indskrevne børn i målgruppen svarende til ca. 10 mio. kr. årligt.

1000-DAGES-PROGRAM

En bedre start på livet: Som et led i '1000-dages-programmet' blev der i finanslovsaftalen for 2019 afsat 42,7 mio. kroner i 2019 og 239 mio. kroner årligt i årene 2020-2022 til flere pædagoger og pædagogiske assistenter til institutioner med mange 0-2-årige børn i sårbare og udsatte positioner – udmøntet gennem en ansøgningspulje. Aarhus Kommune modtager et tilskud på 102.001.629 kr. fordelt på 48 institutioner svarende til ca. 32 mio. kr. om året.

Tildelingspuljens formål er at medvirke til at styrke trivsel, udviklings- og læringsmuligheder for 0-2-årige fra sårbare og udsatte familier gennem kompetenceløft af såvel pædagoger og pædagogiske assistenter i dagtilbud samt dagplejere, der arbejder med 0-2-årige børn fra sårbare og udsatte familier.

VESTBYAFTALE, JUNI 2018. LOKALE INDSATSER PBA. AFTALEN OM PARALLELSAMFUND I PERIODEN 2020-2029

Ekstra sundhedsplejebesøg, når børnene er fire måneder og et udvidet besøg ved ni måneder, hvor der er fokus på sprogudvikling og relationsdannelse mellem barn og forældre. Formålet er, at forældrene får større viden om, hvordan de stimulerer deres barn.

Forældreforløb, hvor alle forældre i dagtilbuddene i Gellerup, Toveshøj og Bispehaven tilbydes et forløb, hvor de får styrket deres kompetencer i forhold til at være forældre. Det er afgørende, at forløbene relaterer sig til familiernes hverdag og giver redskaber til at håndtere håndgribelige situationer i hverdagen, herunder samarbejdet mellem forældre og konfliktløsning.

Hjemmebesøg, hvor medarbejdere i dagtilbud, skole og SFO besøger familierne i hjemmet, er et af flere virkemidler i et stærkt forældresamarbejde. Målet med hjemmebesøg er at bidrage til at øge kendskabet til hinanden, styrke relationen og sætte fokus på gensidig forventningsafstemning omkring barnets dagtilbuds- og skolegang.

Samarbejdet med forældrene

Forskning peger på, at et velfungerende forældresamarbejde kan give børnene en bedre kognitiv og social udvikling, hvilket i særlig grad gælder børn i socialt udsatte positioner. Som det fremgår af dagtilbudsloven, har det pædagogiske personale en central rolle i at insistere på et styrket forældresamarbejde. Samarbejdet skal tage afsæt i forældrenes forskellige forudsætninger og behov, særligt for forældre til børn i sårbare og udsatte positioner.

Dagtilbudsloven kaster lys på dagtilbuddenes ansvar for at skabe et differentieret samarbejde med forældrene, der tager højde for både det generelle og det individuelle forældresamarbejde. Via den pædagogiske læreplan skal dagtilbuddene konkret forholde sig til, hvordan de vil samarbejde med forældrene. Dagtilbuddene i Aarhus har i forbindelse med sidste kvalitetsopfølgning på dagtilbudsområdet været optagede af, hvordan de kan skærpe forældresamarbejdet og bl.a. arbejde med det differentierede forældresamarbejde.

En undersøgelse fra Danmarks Evalueringsinstitut, viser at 75 % af forældre i Danmark med kort uddannelse og forældre med minoritetsbaggrund efterlyser vejledning om læring og skoleparathed fra dagtilbuddet¹⁸. Dette ses blandt andet beskrevet af flere aarhusianske dagtilbud i deres læreplaner. Her beskrives deres hensigt og arbejde med at skabe et konstruktivt og anerkendende forældresamarbejde, og at samarbejdet vægtes særlig højt, i og med at forældrene er indgangen til at kunne arbejde helhedsorienteret omkring børnene. Der beskrives i flere læreplaner et styrket fokus på at bygge bro mellem barnets hjemmemiljø og læringsmiljøet i dagtilbuddet, samt en vejledende og guidende tilgang til forældrene. Der er yderligere en opmærksomhed på, at en tryk relation mellem dagtilbud og forældre, har en positiv indvirkning på børnenes fremmøde i dagtilbuddet.

OM STYRKET FORÆLDRESAMARBEJDE IFT. AT UNDERSTØTTE FREMMØDE I DAGTILBUDDENE

I Brabrand dagtilbud er de optagede af at styrke deres samarbejde med forældrene. Den pædagogiske leder i en af afdelingerne fortæller: "Min oplevelse er, at jo bedre forældresamarbejdet er, jo nemmere har vi ved at nå de udsatte børn og sikre at de møder op". Der prioriteres at gå langt for at opnå et tillidsfuldt samarbejde med forældrene. "Vi har snakket om hvordan vi tager imod børnene, når de kommer for sent. Vi arbejder med gode læringsmiljøer hele dagen, så kommer børnene først kl. 10 og bliver hentet kl. 16 så skal de også have en god dag. Vi er bare glade for at børnene kommer. Vi snakker meget med forældrene om hvorfor fremmøde er vigtigt for deres børn og vi taler med familien om, hvad de kan gøre for at komme afsted om morgenen" (pædagogisk leder i Brabrand dagtilbud)

OECD's nationale dagtilbudsanalyse fra 2018 viser, at det pædagogiske personale i danske dagtilbud, herunder også i dagplejen, efterspørger faglig kompetenceudvikling inden for de samme emner – særligt emner som "arbejdet med børn med særlige behov" og "arbejde med flersprogede børn". Analysen viser også, at det meste pædagogiske personale i danske dagtilbud (84-90 %) mener, at eventuelle særlige vilkår for børn i udsatte positioner indtænkes i dagtilbuddets læringsmiljø. Dog er det kun 16-20 % af det pædagogiske personale, som i høj grad føler, at de kan understøtte udviklingen hos børn fra udsatte hjem¹⁹.

¹⁸ Danmarks Evalueringsinstitut (2016): *Samarbejde mellem forældre og daginstitutioner*.

¹⁹ *Pædagogisk praksis og faglig overbevisning, Anden afrapportering fra Viden om Praksis – OECD's dagtilbudsundersøgelse 2018*

PRAKSISCHOK FOR NYUDDANNEDE, BRABRAND DAGTILBUD

Det er ikke bare enkelt at skabe et tillidsfuldt forældresamarbejde, og nyuddannede pædagoger kan opleve at komme til kort, når de pludselig står i en hverdag med mange børn i udsatte positioner.

”Hvis vi får nyuddannede pædagoger, kan det være en stor mundfuld for dem. Mange får et praksischock når de pludselig står i det. Kompetencerne kommer med erfaring og her har vi en god blanding af medarbejdere der har været her længe, hvor de nye pædagoger kan få sparring. Alle har været i situationer hvor de ikke ved hvad de skal gøre, særligt i forældresamarbejdet. Det kan være vanskeligt, mangelfuldt og frustrerende, men utrolig vigtigt, og det er meget noget man lærer hen ad vejen (pædagogisk leder i Brabrand dagtilbud)

I den Børn og Unge analyse af børn med dansk som andetsprog, ses en række interviews med pædagogiske ledere og medarbejdere i dagtilbud, hvor der trods succeshistorier med forældresamarbejdet, fortsat opleves udfordringer i samarbejdet. Noget af det, som italesættes som udfordrende er de tilfælde, hvor samtalekulturen i dagtilbud og hjem er meget forskellig fra hinanden, og at der opleves barrierer ift. at tale med forældrene om barnets udfordringer, samt, at der i nogle familier kan være et forbehold overfor det system som dagtilbuddet repræsenterer.

Et forskningsprojekt understreger samme tendens, og påpeger, at der i dagtilbud i udsatte boligområder, er et behov for en særlig pædagogfaglig profil for at kunne løfte børn og familier i udsatte positioner²⁰. Det fremhæves bl.a. at det pædagogiske personale med fordel både skal repræsentere en bred pædagogisk og socialpædagogisk faglighed, for at kunne imødekomme børn og familiers behov for støtte. Herunder styrket viden om forældresamarbejde og specifik viden om børn og familier i udsatte og sårbare positioner.

Inkluderende fællesskaber og børnenes perspektiv

Dagtilbudsloven indskærper, at alle børn skal have lige deltagelsesmuligheder i dagtilbuddets hverdag. Er det vanskeligt for nogle børn at indgå i sociale sammenhænge, har børnene krav på at blive hjulpet ind i fællesskabet. I lovens §8 stk. 2 står: ” I dagtilbuddenes hverdag skal der være plads til, at det enkelte barn både kan vise initiativ og kan være aktivt deltagende, samtidig med at fællesskabet skaber rum til alle, nye relationer og mulighed for at afprøve forskellige positioner mv. Det er det pædagogiske personales og ledelsens opgave at skabe balance mellem individ og fællesskab i dagtilbuddet”.

Dagtilbuddene skal altså med afsæt i børnenes perspektiver og den aktuelle børnegruppe arbejde med at organisere læringsmiljøer, der muliggør at alle børn kan etablere venskaber på tværs af alder, køn og kultur. Det forudsætter et ressourcensyn på børns forskelligheder, og at det er igennem fællesskaberne, at børn får positive erfaringer med børn, som er anderledes end dem selv.²¹

²⁰ Niels Rosendal Jensen, R. N., Petersen, K. E. og Wind, A. K.: *Daginstitutioner i udsatte boligområder- Pædagogisk udvikling i arbejdet med udsatte børn og familier. Et forsknings og udviklingsprojekt, DPU, 2015*

²¹ Gulløv, E.: *Forskel og fællesskab. Minoritetsbørn i daginstitution, 2008*

Forskning i børns trivsel viser, at noget af det vigtigste for børn i dagtilbud er at være en del af et fællesskab med andre børn. Desværre ses en tendens til, at børn i udsatte positioner behandles anderledes end andre børn, og at de voksnes tilgang til et barn der befinder sig i en udsat position, har indflydelse på barnets relationer til de andre børn i børnegruppen²².

Forskning fremhæver det pædagogiske personales afgørende betydning ift. at opspore de børn, der er på kanten af fællesskaberne og nødvendigheden af at ændre praksis, når det er nødvendigt. Man kan dermed sige, at læringsmiljøet indirekte kommer til at påvirke graden af børns udsathed. Det stiller store krav til, at den pædagogiske praksis tilrettelægges, så børn i sårbare og udsatte positioner har samme mulighed for at deltage i de pædagogiske læringsmiljøer, som alle andre børn. Denne opmærksomhed er også skrevet ind i lovgivningen, der netop tilsiger, at dagtilbuddene skal justere deres læreplan og praksis, så den altid imødekommer den aktuelle børnegruppe og børnenes behov.

En landsdækkende evaluering af dagtilbuddenes arbejde med den styrkede pædagogiske læreplan viser dog, at dagtilbud på landsplan kan blive endnu bedre til at arbejde med, hvordan det enkelte barn understøttes i at indgå i børnefællesskaber. Aarhus kommunes dagtilbud peger selv på, at de på baggrund af arbejdet med realiseringen af læreplanen, er blevet bedre til at indrette læringsmiljøerne med afsæt i børnenes behov, inddrage børnenes familiestruktur og hverdag som afsæt for samtaler om forskellighed, men at de også kan blive bedre til at følge op på, om børnene får det ønskede udbytte.

I evalueringen af de aarhusianske dagtilbuds proces med at udarbejde læreplanen, evaluerer dagtilbuddene bl.a. i hvilke situationer det er lykkedes dem at skabe velfungerende børnefællesskaber, hvor alle børn er med. Her viser det sig blandt andet, at flere dagplejere, vuggestuer og børnehaver, som følge af COVID-19, oplever en pædagogisk gevinst på baggrund af deres øgede bevidsthed om, og ændrede praksis i forhold til, bl.a. gruppesammensætninger og gruppestørrelser. Det profiterer mange børn af.

”Børnene hjælpes til at indgå i meningsfulde relationer, da ingen børn skal stå uden for et fællesskab. Corona-perioden er med til at understøtte dette, da vi lige nu er meget opdelt i faste grupper med faste voksne”.

”Vi har ti dagplejere med fire børn i forskellige aldre. Det kræver et bredt syn på de daglige læringsmiljøer, når alle gruppens børn skal udvikle sig gennem hele dagen. Dagplejerne er i eget hjem med en lille gruppe børn, hvilket giver dem en unik mulighed for at følge børnenes perspektiv gennem hele dagen”.

(Citat fra dagplejen)

²² Ellegaard, 2004; Warming, 2000; Palludan, 2005

²³ Væver et al. 2016, Lind 2003, Væver 2015, Trivette et al. 2010, Heckmann J.J. 2008, Taggart 2015

Tidlige og mere forebyggende indsatser

De seneste års forskning har vist, at tidlige investeringer, kvaliteten i dagtilbud samt relationen mellem forældre og barn har stor betydning for børns videre trivsel, læring og udvikling - såvel i folkeskolen som senere i livet²³. Samtidig kan tidlige, mere forebyggende indsatser medvirke til at mindske betydningen af den sociale arv.

Økonomen James Heckman har i sin forskning tydeliggjort, hvor vigtigt det er at investere i de yngste børn. Forskningen viser med stor tydelighed, at der er afgørende forskel på børns livsmuligheder, og at forskellen allerede kan ses tidligt i børns liv. Heckmans forskning viser, at en tidlig intervention kan forebygge børns chanceulighed på sigt.

Der har de sidste år været en stigende anerkendelse af dagtilbudsområdets betydning for børns trivsel og udvikling både på kort og lang sigt. Blandt andet er følgende nationale tiltag iværksat for at løfte småbørnsområdet.

Vi ved fra forskningen at særligt barnets første 1000 dage har afgørende betydning for barnets udvikling og trivsel – både her og nu og fremadrettet²⁴. Det handler både om forholdene i familien og i dagtilbuddet. At have ekstra fokus på at skabe de bedst mulige rammer for barnets trivsel i begge disse arenaer er derfor en helt central opgave for Børn og Unge.

Konkret blev der i Børn og Unge i 2016 afsat 53,8 mio. kr. til investeringsprojekter, som hver for sig og tilsammen skulle bidrage til hhv. styrkede forudsætninger hos børnene og de unge og et styrket forældresamarbejde.

Evalueringen af de byrådsbesluttede tidlige indsatser, viste tilsammen at styrke Børn og Unges faglige strategier omkring tidlig indsats, helhedssyn, forældresamskabelse og en vidensbaseret tilgang. Erfaringer fra evalueringerne kan på flere måder ses som væsentlige at bringe i spil i den videre understøttelse af dagtilbuddenes arbejde med realiseringen af den styrkede pædagogiske læreplan og den lokale forankring. De tidlige indsatser har haft en positiv betydning for det pædagogiske personales faglige viden, handlekompetencer og professionelle dømmekraft. Derudover har indsatserne bl.a. bidraget til et skærpet blik hos det pædagogiske personale i forhold til det tidligt forebyggende arbejde med de 0-årige og forældrevejledningsindsatserne har frembragt konkrete metoder til et styrket forældresamarbejde.

OVERSIGT OVER DE TIDLIGE INDSATSER	
Kompetenceudvikling	Forældrevejledning
<ul style="list-style-type: none"> • Robusthed og vedholdenhed 0-18 år (Ikke permanentgjort, 75 medarbejdere under uddannelse) • Krop og bevægelse 0-6 år (Ikke permanentgjort) • Børns tidlige sprog (Er finansieret via varige midler til sprog og læseinitiativer) 	<ul style="list-style-type: none"> • Familiegrupper i dagtilbud (ikke permanentgjort, enkelte lokale forankringer) • Trivselsmøder 0-2 år (permanentgjort) • Socialfaglige medarbejdere i lokaldistrikterne (Ikke permanentgjort) • READ dagtilbud og skole (Er finansieret via varige midler til sprog og læseinitiativer) • Forældrevejledning i udskolingen (ikke permanentgjort, færdigudviklet materiale til rekvirering på skoler)

Forventningen er en mere positiv udvikling hos de tilbud, der har deltaget i indsatserne sammenlignet med de tilbud, der ikke har. Dog med det forbehold, at det kan tage flere år, inden effekterne for alvor viser sig hos børnene.

²³ Egmont Rapporten 2016

TIDLIG OG RETTIDIG INDSATS

”Hvis vi oplever små tegn på, at et barn ikke trives eller ændrer adfærd, f.eks. begynder at bide eller bliver stille og indadvendt, så tager vi fat i forældrene med det samme til en snak om, hvad vi oplever og hvordan forældrene oplever barnets trivsel i hjemmet. Vi har en forpligtelse til at se på, hvad der er på spil. Det kan være at mormor er blevet alvorligt syg, bedstevennen er flyttet til en ny børnehave eller, at barnet mangler sprog at udtrykke sig med. Vi folder hele paraplyen ud og ser bredt på hele barnet. Vi indkredser de forskellige mulige forklaringer til nogle få, som vi aftaler at arbejde videre med. Både hjemme og i dagtilbuddet. Seks uger senere mødes igen, og ofte er der sket en positiv ændring”
(Pædagogisk leder i Stavtrup dagtilbud)

Generelle og specifikke forebyggelsesindsatser understøtter børn i udsatte positioner

Børn og Unges arbejde med børn i sårbare og udsatte positioner, retter sig primært mod den generelle og specifikke indsats. Den generelle indsats understøtter alle børn og vil typisk bestå i at fremme trivsel og sundhed generelt, så kommunens børn forbliver sunde og trives, for dermed at hindre at sundhedsmæssige og sociale problemer overhovedet opstår. I Aarhus er der f.eks. på tværs af byen, iværksat tiltag for at løfte kvaliteten af de generelle sproglige læringsmiljøer, da et godt sprog er afgørende for barnets sociale liv og deltagelsesmuligheder. Såvel forskning som kommunens egne sprogdata fra 3-års vurderinger har gennem en årrække vist behov for både fokuserede og særlige sprogstøtteindsatser i dagtilbuddene.

Den specifikke indsats retter sig mod potentielle risikogrupper. Indsatsen består i at minimere mistrivselssymptomer og graden af udsathed med det formål at gøre børn der potentielt er i en udsat position mere selvhjulpne.

I arbejdet med at sikre de mest optimale udviklingsbetingelser for alle børn, og herunder børn i udsatte og sårbare positioner, er der et særligt fokus på Vestbyen. Med afsæt i lovgivning om parallelsamfund, skal indsatser med et særligt fokus på sprogområdet være med til at sikre, at børn i udsatte positioner og børn med dansk som andetsprog udvikler tilstrækkeligt sprog.

Udviklingspotentiale ift. brugen af READ-materialerne

Evalueringen af READ dagtilbud- 3-6 år, viser at kun ni kommunale dagtilbud, ud af i alt 39 dagtilbud, i 2019 og 2020 har benyttet sig af READ-materialerne til forældre. Tolv forskellige dagtilbud har over de to år lånt READ-materialerne. Seks af dagtilbuddene har benyttet sig af lån i begge kalenderår.

I distrikt Øst og Vest hvor dagtilbuddene har den højeste andel af børn, som er vurderet til at have behov for en fokuseret eller særlig sprogindsats ved tre år, har ingen dagtilbud benyttet sig af indsatsen til forældre til de 3-6-årige. Det kan indikere, at dagtilbuddene benytter sig af andre forældre-rettettede initiativer. Ift. brugen af READ tyder det på, at materialet bruges mindst de steder, hvor der er størst behov. Her er altså et udviklingspotentiale ift. at finde metoder hvorpå den kommunale indsats kan udbredes til dagtilbud med familier der har det største behov.

READ Dagtilbud- 0-3 år, er som beskrevet tidligere, pr. marts 2020, leveret til alle 0-3-års- afdelinger. Der er ingen central viden om i hvilket omfang materialet her er taget i brug.

3.1 Inklusion og visitation til specialtilbud

Generelt oplever Aarhus Kommune en stigning i antallet af børn og unge, som har behov for en ekstra indsats eller ekstra støtte i en længere eller kortere periode. Det kommer til udtryk ved en stigning i antallet af indstillinger til PPR, antallet af børn og unge i specialklasser og antallet af børn og unge som henvises til Børne- og Ungdomspsykiatrisk afdeling (BUA). Tendensen er landsdækkende, og derfor ikke en særskilt udfordring i Aarhus Kommune. Det er dog svært at konkludere på, om stigningen i antallet af børn og unge med specialpædagogiske behov er en entydigt negativ tendens. Det kunne muligvis også være udtryk for, at det øgede fokus på en tidlig, forebyggende indsats betyder, at flere børn og unge i begyndende mistrivsel opdages og får den nødvendige hjælp, eller en kombination af begge dele.

Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR) understøtter og bidrager til, at alle børn og unge trives og udvikler sig i de miljøer de færdes i til dagligt – uanset om dette sker i de almene tilbud eller i et specialtilbud. På dagtilbudsområdet er de fleste 0-6-årige børn med særlige behov indskrevet i almene dagtilbud, hvor den daglige praksis tilrettelægges, så børnene på bedst mulig måde inkluderes i dagtilbuddets fællesskaber under hensyntagen til deres særlige behov.

I forbindelse med den nye budgettodelingsmodel for dagtilbuddene vil der i højere grad end tidligere være fokus på at fordele en del af budgettet ud fra omfanget af børn i sårbare og udsatte positioner i de enkelte dagtilbud. Formålet med tildelingen er at give alle dagtilbud i Aarhus Kommune mulighed for at ansætte ekstra personale, så børnene får den nødvendige støtte. Den nye model vil være baseret på et solidt datagrundlag om børnene og deres familie, så budgettet fordeles mest muligt retfærdigt dagtilbuddene imellem.

Arbejdet med tidlig indsats, herunder 'Trivselsmøder', har medvirket til et styrket fokus på barnets mistrivsel og en styrket systematisk proces med bl.a. større inddragelse af forældrenes perspektiv. Det styrkede fokus kan forhåbentlig bidrage til, at børn med særlige behov opdages tidligere, så det bliver muligt at give barnet den støtte, det har behov for. Der er en opmærksomhed på, at alle børn skal trives i de tilbud de er i, og på trivselsmødet afklares om det er i et specialtilbud eller i et almentilbud, at barnet vil trives bedst.

Trivselsmødet er et tværfagligt mødeforum med fagpersoner inden for psykologi, pædagogik og sundhed som omhandler det 0-6-årige barns trivsel eller udvikling. På trivselsmødet deltager barnets forældre, kontaktpædagog eller dagplejer, en psykolog/pædagogisk psykologisk fagkonsulent fra Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR), en tale-høre-konsulent fra PPR og eventuelt din sundhedsplejerske.

Trivselsmøde er udviklet som en del af de tidlige indsatser og har medvirket til en øget systematik i indstillingsprocessen og har styrket forældresamarbejdet.

Som forælder kan det være en sårbar proces, når dagtilbuddet påbegynder et samarbejde med PPR omkring ens barn. Dog giver trivselsmødernes skærpede systematik automatisk forældrene en større stemme end tidligere, og kan i højere grad end før nuancere, hvordan barnets sårbarhed og udsathed kommer til udtryk.

I evaluering af Trivselsmøderne er forældrene spurgt til, hvordan de oplever at blive inddraget i processen, der ligger før eller op til en indstilling eller visitation til specialtilbud. Af de adspurgte forældre svarer 84 %, at de i meget høj grad eller i høj grad føler sig hørt og aktivt inddraget i arbejdet med at understøtte deres barns trivsel og udvikling, hvilket ligger godt i tråd med Børn og Unges ambition om en større grad af samskabelse med forældre. 53 % af forældrene føler også i meget høj grad eller i høj grad at de får råd og vejledning til, hvad de kan gøre for at støtte deres barns trivsel og udvikling.

Praksisfortællinger fra Aarhus

Nest møder dagtilbud

I henhold til dagtilbudsloven har dagtilbuddet ansvar for at etablere læringsmiljøer, der igennem hele dagen giver alle børn mulighed for at lære og udvikle sig. *Nest møder dagtilbud* er et bud på, hvordan man kan arbejde med en fællesskabsunderstøttende pædagogisk tilgang, hvor den stærke vi-kultur udgør fundamentet. Et fundament, hvor der er fokus på de pædagogiske værdier, samarbejdet mellem de professionelle, på børnenes behov, fællesskabets betydning og på det gode læringsmiljø.

I *Nest møder dagtilbud* stilles der skarpt på, at alle børn uanset socioøkonomiske forhold, fysisk eller psykisk funktionsnedsættelse eller af andre grunde er i risiko for at stå udenfor fællesskabet, har brug for det samme. Dog har vi en viden om, at børn ankommer til dagtilbuddet med vidt forskellige forudsætninger.

I Nest møder dagtilbud er der fokus på etablering af et fælles pædagogisk fundament i institutionen ud fra grundværdierne i Nest:

- Børn er mere ens end forskellige og derfor bør de lære og udvikle sig sammen
- Børn gør hvad de kan og lykkes de ikke med deres forehavende, er det de professionelle som må gøre noget andet

Eksempler på virksomme Nest metoder i dagtilbuddet:

- Fokus på positiv adfærdsstøtte, italesættelse af det der lykkes for barnet
- Brug af ens visuelle støttesystemer for alle børn i hele institutionen
- Tage udgangspunkt i børns styrker og interesser i planlægningen af aktiviteter
- Samarbejde med fokus på tydelig rolle- og opgavefordeling blandt de professionelle
- Fælles sprog blandt de professionelle – hvordan taler vi om børn, hvordan taler vi til børn, hvordan taler vi med børn

I de 0-6 års institutioner, som har deltaget i Nest-kompetenceudviklingsforløb, ses Nest af mange som en ny vej til at arbejde med inkluderende fællesskaber. Det skyldes, at fundamentet og metoderne i Nest rummer mulighed for diversitet for både børn og voksne, samtidig med at der tilbydes en tydelig ramme for det pædagogiske arbejde.

EKSEMPEL FRA PÆDAGOGISK INDSATS

I et *Nest møder dagtilbud*-kompetenceforløb havde pædagogerne på en stue som mål, at en dreng med store opmærksomhedsudfordringer skulle være fuldt deltagende i stuens samling på lige fod med sine jævnaldrende. De arbejdede målrettet, og trin for trin øgede de kravene til hans deltagelse.

Ved PPR's første besøg på stuen sad drengen med en pædagog i udkanten af fællesskabet. Han var meget urolig og viste ikke den store interesse for det fælles. Efter få minutters deltagelse, ønskede han at forlade samlingen. Den voksne roste systematisk dagligt det, der lykkedes for drengen til samlingen.

Efter en måned kom PPR igen på besøg på stuen. Her styrede den pågældende dreng samlingen sammen med en pædagog. En tavle med piktogrammer visualiserede for hele gruppen, hvad der skulle ske. Drengens opgave var at flytte pilen, som viste på tavlen, hvor langt de var nået, samt at udpege de børn som skulle have kødbenet i legen: "Lille hund hvem har stjålet dit kødben". Drengen deltog i samlingen i 25 minutter, hvor han var fokuseret og opmærksom. Efterfølgende hjalp han den voksne med at rydde op, han fik stor ros og anerkendelse for sin indsats. Han var tydeligvis stolt og glad.

Børn i særlige dagtilbud

Aarhus Kommune har tre særlige dagtilbud som tilbyder pasning til børn med betydeligt og varigt fysisk eller psykisk nedsat funktionsevne. Disse særlige dagtilbud er Specialbørnehaven Skovbrynet, Børnehaven Lystruplund og Børnehaven Thorshavnsgade. Udover de særlige dagtilbud findes der også almindelige dagtilbud, der har særlig viden om børn med handicap: Vuggestuen Trekanten og Børnegården Rundhøj.

Antallet af børn i særlige dagtilbud har ligget relativt stabilt siden 2015, med ca. 75 børn i tilbudene. Dog har der i samme tidsperiode været et stort pres på kapaciteten af pladserne, og som reaktion herpå blev der i maj 2020 oprettet endnu en afdeling under Specialbørnehaven Skovbrynet, kaldet Skovhøj med yderligere 17 pladser. Det forventes at kapaciteten udvides yderligere ved oprettelsen af en ny dagtilbudsafdeling i forbindelse med Stensagerskolen, når denne rykker til Tovshøjskolens areal og bygninger. I januar 2021 står der aktuelt 34 børn på venteliste til specialtilbud. Det forventes, at alle disse børn skal tilbydes en plads i et specialtilbud.

De særlige dagtilbud er reguleret gennem Servicelovens §32, og er derfor ikke omfattet af dagtilbudsloven og den pædagogiske læreplan. Visitationen til disse tilbud sker via PPR. Hvis et barn skal visiteres til et særligt dagtilbud, kræver det, at barnets behandlingsbehov skal overstige det, som et almindeligt dagtilbud kan tilbyde. Der er derudover en række forudsætninger, som skal være på plads, før en visitation til et særligt tilbud kan foregå.

1

Først og fremmest skal barnet være velundersøgt. Det betyder at barnet har været drøftet på et Trivselsmøde med deltagelse af både dagtilbud, PPR-psykolog og barnets forældre. Barnet skal herefter indstilles til PPR, som udarbejder en Pædagogisk Psykologisk Vurdering (PPV). Måske inddrages Børne- og Ungdomspsykiatrisk Afdeling efterfølgende for at lave en udredning af barnet, eller barnet udredes på en somatisk afdeling.

2

Derudover kan der også laves pædagogiske observationer af barnet i dagtilbuddet.

3

Til slut laves en samlet vurdering af barnet. Vurderes det, at barnet skal visiteres til et specialdagtilbud, udarbejder barnets aktuelle dagtilbud eller, hvis barnet endnu ikke er i pasning, laver barnets rådgiver en indstilling til PPR.

FOREBYGGENDE ARBEJDE FOR BØRN, SOM UDVISER EN BEGYNDENDE MISTRIVSEL

I Mårslet-Solbjerg dagtilbud har de gennem en årrække haft fokus på at forbedre deres tidlige, forebyggende arbejde for at de børn, som udviser en begyndende mistrivsel.

Dagtilbudsleder Birgitte Rasmussen beskriver dagtilbuddets arbejdsgang, når en pædagog har en begyndende bekymring for om at barn trives eller udvikler sig som det skal:

"Først og fremmest øger personalet i dagtilbudsafdelingen opmærksomheden på barnet i en periode. Vi er optagede af, hvordan vi kan "indsamle mere data" om barnet, så at sige. Sideløbende med denne afdækning og opmærksomhed begynder vi dialogen med forældrene.

Herefter følger en vifte af muligheder, alt afhængig af, hvad vi synes problemstillingen kalder på. Det kan eksempelvis være at afholde Trivselsmøde, at inddrage Tværfaglig Enhed, de pædagogiske fagkonsulenter fra PPR, vores egne ressourcepædagoger, eller en ansat i dagtilbuddet som har en motorikuddannelse.

Dagtilbuddet har valgt selv at ansætte to ressourcepædagoger. Det giver en stor fleksibilitet, at jeg som dagtilbudsleder kan sætte noget i værk her og nu og selv prioritere, hvilke børn eller dagtilbudsafdelinger, der har mest behov. Ressourcepædagogerne kan kigge med nye øjne på barnet og kan hjælpe med til at afklare, om problemerne opstår i barnets omgivelser, eller om det er nødvendigt at gå videre med en mere individrettet indsats gennem et Trivselsmøde med PPR og barnets forældre.

I dagtilbuddet har vi desuden indført halvårsmøder med vores samarbejdspartnere i PPR. Her drøfter vi hvad går godt, hvad der skal plejes og hvad der skal udvikles på i vores samarbejde. Derudover får vi mulighed for at have en løbende dialog om, hvornår det er rigtigt at indstille et barn til PPR. På den måde får vi udnyttet de forskellige fagligheder og ressourcer bedst muligt".

Børn med vidtgående støtteressourcer

Dagtilbuddene kan søge PPR om ekstra ressourcer, kaldet vidtgående støtteressourcer til enkelte børn, som f.eks. kan bruges til at ansætte ekstra personale, som kan hjælpe barnet til at indgå i sociale sammenhænge eller som kan lave strukturerede aktiviteter, som understøtter barnets sprog, motorik, sociale kompetencer eller noget helt fjerde. Antallet af børn, som modtager vidtgående støtteressourcer, er stigende og har været det i en årrække. I 2018 var antallet 177, i 2019 var det 207 og i 2020 var antallet igen steget til 221 børn.

Denne stigning skyldes ikke udelukkende befolkningstilvæksten i Aarhus Kommune, som medfører at der er kommet flere børn i dagtilbuddene generelt, idet andelen af børn der tildeles vidtgående støtteressourcer er steget ca. 12 % fra 2018 til 2020. Børn med behov for vidtgående støtteressourcer fordeler sig relativt ligeligt på tværs af Børn og Unges fem distrikter, og på tværs af dagtilbud.

Et andet tegn på det stigende pres på det specialpædagogiske område på dagtilbudsområdet er antallet af afviste indstillinger til PPR. Her ser vi, at mens det totale antal bevillinger til vidtgående støtteressourcer er steget fra gennemsnitligt 227,7 i 2015 til 276,3 i 2020, er antallet af afviste ny-visiteringer også steget fra 80 i 2015 til 93 i 2019. I 2020 er tallet af afviste ny-visiteringer igen faldet til 66, men dette kan skyldes den usædvanlige situation som 2020-året generelt har været. Dette giver et billede af, at flere og flere dagtilbud søger midler til ekstra støtte, og at dette samtidigt også presser kapaciteten. Ofte sker afvisningerne fordi børnene vurderes til ikke at høre til målgruppen for central støtte. Dermed skal opgaven løses via de decentraliserede H-midler, som alle dagtilbud modtager mhp. at lave lokale indsatser for børn med mindre indgribende støttebehov.

25% ↑

VIDTGÅENDE STØTTERESSOURCER

antallet af børn, som modtager vidtgående støtteressourcer, er steget med 25 % fra 2018 til 2020

Antal børn der efter dagtilbud indskrives direkte i specialtilbud

En anden måde at illustrere det stigende behov for specialpædagogisk støtte til børn i Aarhus Kommune, er ved at kigge på antallet af børn, som indskrives direkte i en specialklasse eller specialskole. Disse børn begynder aldrig i en almenklasse, men går direkte fra børnehaven over i et specialpædagogisk undervisningstilbud.

Som det er nævnt tidligere, er dette ikke nødvendigvis en uønsket udvikling. Alle børn og unge i Aarhus Kommune skal gå i det (undervisnings)tilbud, som skaber de bedste rammer for deres læring, trivsel og udvikling – og for en gruppe af børn, er det netop en specialklasse.

Men når vi samtidig ved at trivslen i specialklasserne er lavere, fraværet højere og chancerne for at eleverne kommer videre i en ungdomsuddannelse er mindre, så er der gode argumenter for at arbejde på, at flere børn kan gå i deres lokale folkeskole tæt på det lokale fællesskab.

Ved budgetforligene for 2020 og 2021 afsatte byrådet derfor midler til, at skolerne skulle arbejde mere med mellemformer. Mellemformer er tiltag, som fusionerer metoder fra det specialpædagogiske ind i almenpædagogikken og som bidrager til at flere elever kan lære, trives og udvikle sig i fællesskabet på den lokale skole. De første 10 skoler begynder med deres lokale projekter i august 2021.

Andel børn indskrevet direkte i specialklasse i 0. klasse (alle skoler inkl. specialskoler inkluderet)

Skoleår	Andel indskrevne elever
16/17	2,1%
17/18	2,2%
18/19	2,9%
19/20	2,4%
20/21	3,1%

OVERGANGSARBEJDE MELLEM DAGTILBUD OG SKOLE

Åby skole og Gl. Åby dagtilbud har gennem flere år haft fokus på at skabe gode overgange fra dagtilbuddet til skolen. I samarbejde med PPR gennemførte medarbejdere fra både dagtilbud og skole for et par år tilbage et skræddersyet kompetenceudviklingsforløb, som netop havde som mål at understøtte den gode overgang. Kompetenceudviklingsforløbet havde overskriften Skolestart for alle og fokuserede på at skabe en fælles forståelse af de børn, som har særlige behov og at skabe et fælles sprog om skoleparathed på tværs af fagligheder.

Skoleparathed er ikke bare noget børnene skal være – skolen skal også være parat til de børn der kommer.

Blandt andet gennem kompetenceudviklingsforløbet fik skole og dagtilbud en større indsigt i hinandens perspektiver og verdener. Og begge parter fremhæver netop kendskabet til hinanden som afgørende for den gode overgang mellem dagtilbud og skole:

Et godt kendskab på tværs betyder at:

- Det er langt nemmere at etablere en god og tryk overgang for børnene, når de voksne taler det samme sprog – eksempelvis i forståelsen af, hvad skoleparathed reelt betyder.
- Den løbende koordination op til og efter skolestart lettes, fordi personalet kender hinanden og ikke skal bruge kræfter på at skabe relationerne først.
- Man kan være nysgerrige ind i hinandens verdener og dermed "spille hinanden gode".

3.2 Fremmøde i dagtilbud

Vi ved fra forskning, at børns fremmøde i dagtilbud af høj kvalitet gør en forskel for børn i udsatte positioner. For at understøtte børnenes forskellige behov bedst muligt, eller træffe afgørelse om videre foranstaltninger og visitation, forudsætter det, at børnene har et stabilt fremmøde i dagtilbuddet. Fremmødebegrebet orienterer sig modsat fraværsbegrebet, ikke mod barnet, men retter sig i stedet mod at finde løsninger i læringsmiljøet i samarbejdet mellem familie og dagtilbud. Det understreger vigtigheden af et tæt forældresamarbejde, hvor forældrene inddrages i samarbejdet om barnet. Samarbejdet bør etableres når barnet starter i dagtilbud, og i nogle tilfælde via sundhedsplejen, inden barnet starter i dagtilbud.

Et eksempel på, hvorfor fremmøde i dagtilbud er vigtigt kunne være de børn med dansk som andetsprog, der har et sprogstøttebehov. Disse børn har behov for en høj grad af sprogstimulering på dansk – og her er dagtilbuddets sproglige læringsmiljøer en afgørende faktor. Dagtilbuddets sproglige læringsmiljøer kan kompensere for, at barnet ikke oplever dansksproglig stimulering i hjemmet. Har barnet meget fravær fra dagtilbuddet, får barnet dermed færre dansksproglige input, hvilket påvirker barnets sprogdudvikling.

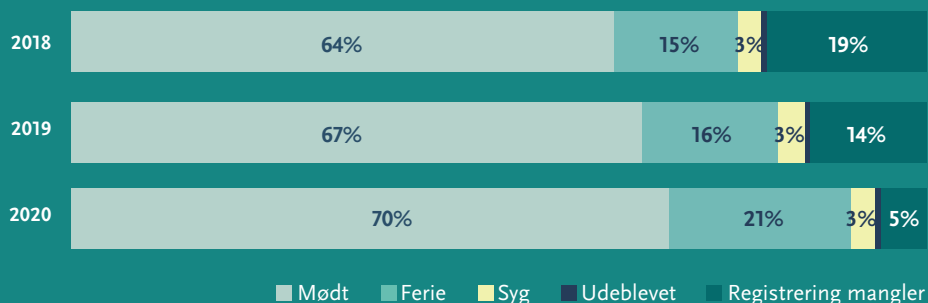
Børnefremmøde i Aarhus Kommunes dagtilbud

I 2021 drøfter Børn og Unge i fællesskab med Sociale forhold og Beskæftigelse 'Den sociale Bæredygtighedsplan- Bedre hverdag for sårbare børn', hvor bl.a. fremmøde i dagtilbud er et tema. Der er i den forbindelse en opmærksomhed på, at viden fra kvalitetsrapporten og Den sociale Bæredygtighedsplan sammentænkes.

I Aarhus Kommune anvendes det såkaldte 'Komme-gå system' til at holde styr på børnenes fremmøde. Komme-gå systemet blev indført i 2016, og er et system, hvor alle dagtilbud skal registrere børnenes fremmøde digitalt. Det er lovpligtigt at føre opsyn med, hvilke børn der er til stede, bl.a. med henblik på evakuering. Det er dagtilbuddets pligt at registrere fremmøde, hvis det ikke i forvejen er registreret af forældrene. Kortlægning af børns fremmøde kan eksempelvis anvendes, når man som ledelse ønsker et overblik over, og et datainformeret grundlag for, hvordan læringsmiljøerne kan organiseres hen over dagen, så de tager højde for alle børn. Fremmøderegistrering kan give et overblik over, hvilke tidspunkter børnene reelt er i dagtilbuddet, hvilket bl.a. kan anvendes i planlægning af aktiviteter samt pædagogisk personale hen over dagen. Dette naturligtvis med henblik på at anvende de tilgængelige ressourcer så godt som muligt.

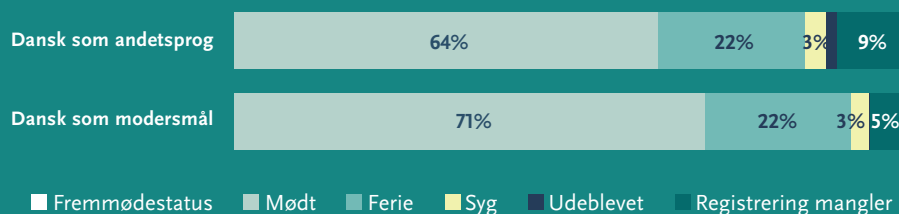
Ser vi på fremmødet i hele 2020, mødte børnene i gennemsnit op i dagtilbuddet i 64 % af de dage som de var indskrevet. Dette tal er dog påvirket af nedlukningen af dagtilbuddene pga. coronavirus fra 16. marts til 15. april. Ser vi bort fra nedlukningen, var fremmødeprocenten i stedet 70 %. Ser vi på udviklingen over tid, tegner der sig *umiddelbart* et billede af et stigende fremmøde fra 64 % i 2018 til 67 % i 2019 og til 70 % i 2020 (her ses bort fra både nedlukningsperioden samt den forskellige placering af påsken i de enkelte år). Ser vi nærmere på tallene viser det sig dog, at der snarere er tale om, at forældre og personale i stigende grad er blevet bedre til at bruge komme-gå systemet. Således faldt andelen af manglende registreringer fra 19 % i 2018 til 14 % i 2019 og til 5 % i 2020, som illustreret i figur 10. Den ekstraordinære coronasituation kan have medvirket positivt til den forbedrede registreringspraksis i 2020.

Figur 10: Fremmødeprocent i dagtilbud 2018-2020 (ekskl. nedlukningsperiode og påskeuge)

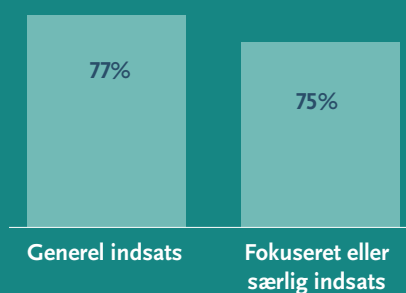
Ser vi på fremmødet fordelt på børnenes modersmål, ser det ud til, at børn med dansk som andetsprog har et lavere fremmøde (64 %) end børn med dansk som modersmål (71 %). Da der samtidig er en større andel manglende registreringer blandt gruppen af børn med dansk som andetsprog, tyder det imidlertid på, at forskellen ikke er helt så markant, som tallene umiddelbart kunne indikere (se figur 11). Der ses et lignende mønster, når vi ser på de tidligere år. Ser vi på fremmødet i de dagtilbudsafdelinger, som ligger i udsatte boligområder, var fremmødet i 2020 i gennemsnit lidt lavere end for kommunen som helhed.

Figur 11: Fremmødeprocent i dagtilbud 2020 (ekskl. nedlukningsperiode) – opdelt på børnenes modersmål

Et højt fremmøde i dagtilbud er særligt vigtigt for de børn, som ved sprogvurderingen ved 3 år er blevet vurderet til at have behov for en fokuseret eller særlig sprogindsats i dagtilbuddet. En analyse tyder dog på, denne gruppes fremmøde faktisk er lidt lavere sammenlignet med de børn, som blev vurderet til en generel sprogindsats.

Figur 12: Fremmødeprocent (2. halvår 2019) fordelt på indsatsgrupper ved sprogvurderingen ved 3 år (2018/19)

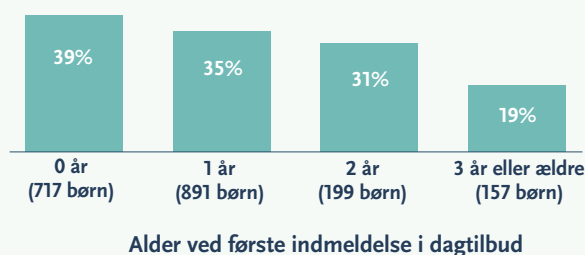

Alder ved opstart i dagtilbud og sammenhæng til sprogscreeningsresultater før skolestart

Fremmøde i dagtilbud er vigtigt for børn med dansk som andetsprog, da denne gruppe af børn først begynder at lære dansk i mødet med det omkringliggende samfund. Et møde, der for langt de fleste børn er forbundet med opstart i dagtilbud. For nogle børn finder det først sted, når de er omkring 3 år. Det betyder at, at de allerede fra start er bagud i deres tilegnelse af dansk.

En analyse af sprogscreeningsresultater før skolestart fra årene fra 2013-2017 viser en klar sammenhæng mellem børnenes alder ved indskrivning i dagtilbud og deres resultater ved sprogscreeningen. Som vist i figuren nedenfor ligger andelen uden sprogstøttebehov ved skolestart på 39 % for de børn, der er startet i dagtilbud, inden de fyldte 1 år, mens den for børn, der var 3 år eller ældre ved indskrivning, ligger på 19 %. Det indikerer, at dagpleje- og vuggestueafdelinger formår at løfte børnenes sproglige niveau i den periode børnene går i dagtilbuddet, hvilket ikke kan ses hos den gruppe af børn der starter i børnehave ved tre år.

Figur 13: Andel børn med dansk som andetsprog med alderssvarende dansk ved skolestart- opdelt på alder ved første indmeldelse i dagtilbud

Sprogscreeningsresultater for perioden 2013-2017. Analysen omfatter børn født i Danmark, som har haft bopæl i Aarhus Kommune frem til screeningstidspunktet (N=1.964).

Jf. dagtilbudslovens §11 og §12 er der krav til at alle børn, der ved en sprogvurdering har vist sig at have behov for støtte til udvikling af deres danske sprog, skal modtage sprogstimulering. Etårige der bor i et udsat boligområde, og ikke er indskrevet i et dagtilbud, skal have et obligatorisk læringstilbud på 25 timer om ugen eller til de indskrives i dagtilbud. I Aarhus kommune omhandler det Bispehaven, Gellerup eller Toveshøj, hvor der i 2019 var indmeldt to børn og i 2020 indmeldt seks børn i Obligatorisk læringstilbud.

Krav til fremmøde i dagtilbud for børn med sprogstøttebehov

Alle børn, der ved en sprogvurdering har vist sig at have behov for støtte til udvikling af deres danske sprog, skal i henhold til dagtilbudslovens §11 og §12 modtage sprogstimulering. Hvis der er tale om børn med dansk som andetsprog, som ikke er indskrevet i dagtilbud, skal der som minimum gives sprogstøtte 15 timer om ugen. Er en eller begge forældre eller samlever ikke i beskæftigelse, skal der gives sprogstimulering i 30 timer om ugen.

Familier der ikke opfylder betingelsen fratages børnefamilieydelsen for det pågældende kvartal barnet ikke møder op til sprogstimulering. Siden 2015 har der for to børn, ikke indmeldt i institution, været frataget børneydelsen fem gange pga. manglende deltagelse i sprogstimulering. Der har for syv børn, indmeldt i institution, været standset børneydelse i henholdsvis 1, 2 og 3 gange pga. manglende deltagelse i sprogstimulering.

Det er lovpligtigt for forældre, at lade deres barn modtage sprogstimulering, hvis en sprogvurdering viser at barnet har behov for det. Sprogstimulering kan finde sted i Sproggruppen Troldeholdet, hvis barnet ikke er indmeldt i dagtilbud, eller forældrene kan selv sørge for sprogstimulering af barnet.

HANDLEANVISENDE PÆDAGOGISK TILGANG TIL FORÆLDRENE

I en afdeling i Tovshøj dagtilbud har de en fælles forståelse i personalegruppen for deres tilgang til forældrene. Forældre er forskellige og derfor går de til forældrene på forskellige måder – altid med empati og varme. Nogle forældre har brug for at se hvad det pædagogiske personale mener, andre har brug for at mærke på egen krop og selv gøre tingene sammen med en pædagog, for at forstå hvad pædagogen mener.

”Det vigtigste er, at personalet har opbygget gode relationer til forældrene, og møder forældrene der hvor de er. Hvis forældrene ikke forstår hvad du siger, må du vise det på en respektfuld måde og nogle gange også gøre det sammen med forældrene, så de mærker det på deres egen krop. Vise- og gøre pædagogik er noget man som pædagog skal turde. Vi oplever flere forældre sige; ja det skal jeg nok, i deres iver for at gøre det bedste og samarbejde. De vil ikke sige, at de egentlig ikke helt forstår hvad det er vi siger. Derfor viser vi forældrene, hvad det er vi mener og vi vejleder dem også gerne i praksis”

”Som Idrætsinstitution er vi meget kropslige og vi er opmærksomme på at smilet, øjenkontakt, hånden på skulderen når vi siger godmorgen, er med til at skabe tryghed for forældre. Særligt når noget er svært er det vigtigt at forældrene er trygge og har en god relation til pædagogen”

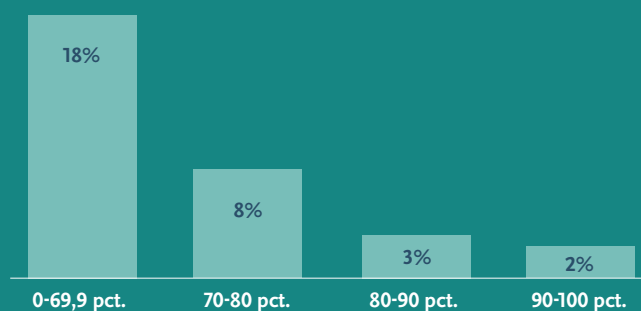
”Har børnene et ustabil fremmøde taler vi med forældrene om hvorfor det er vigtigt at komme hver dag. Igen viser vi gerne hvad vi mener, og inviterer også forældrene med i praksis, så de selv mærker værdien af at være med i fællesskabet og de kan se glæden i deres barns øjne. Når vi har den gode og trygge relation, oplever vi, at vi lettere kommer i mål med at få børnene til at komme”

”Det handler også om, at pædagogerne sikrer gode læringsmiljøer for børnene, så børnene selv insisterer på at komme i institution, da de ikke vil gå glip af alt det sjove og spændende der sker hver dag sammen med nærværende voksne, der giver en masse kram”, fortæller den pædagogiske leder i afdelingen.

Et lavt fremmøde i dagtilbud hænger sammen med et højt elevfravær i skolen

Forskning på skoleområdet peger på, at skolefravær kan påvirke børn og unges emotionelle, sociale og faglige udvikling negativt på både lang og kort sigt²⁵. Det er derfor relevant at se på, om en tendens til lavt fremmøde i dagtilbud kan afspejles i senere fravær når barnet starter i skole. En analyse viser en tydelig sammenhæng mellem børnenes fremmøde i det sidste halvår af deres indskrivning i dagtilbud og deres efterfølgende skolefravær i det første halvår af o. klasse. Ud af de børn, som havde et relativt lavt fremmøde i dagtilbud, var der 18 %, som havde et elevfravær på mindst 10 % i o. klasse, mens andelen omvendt kun var 2 % blandt de børn, som havde det højeste fremmøde i dagtilbud.

Figur 14: Andel elever med mindst 10 procent elevfravær i o. klasse (2. halvår 2019) – fordelt på graden af fremmøde i dagtilbud (1. halvår 2019)

FREMMØDE I DAGTILBUD

18%

af de børn, som havde et relativt lavt fremmøde i dagtilbud, havde et fravær på over 10 % i o. klasse

²⁵ Kearney, C. A.: *An interdisciplinary model of school absenteeism in youth to inform professional*, 2008

3.3 Sundhed – kost og bevægelse

Sunde mad- og måltidsvaner og fysisk aktivitet allerede i den tidlige barndom fremmer og bevarer både et godt helbred, god tandsundhed og forebygger overvægt, underernæring og livstilsrelaterede sygdomme på kort og lang sigt. Dansk forskning viser en tydelig sammenhæng mellem børns sundhed og bedre resultater i skolen. Børnenes sundhed har betydning for deres kognitive betingelser for læring. Sund kost medvirker f.eks. til en øget koncentration og bedre hukommelse hos børnene²⁶.

Madvaner, som grundlægges i barndommen, har livslang indflydelse på sundheden²⁷. I Danmark går de fleste børn i dagtilbud, hvor de indtager hovedparten af den mad, som de skal have på en hel dag. Dagtilbuddene har derfor en afgørende rolle i forhold til at påvirke hvad og hvordan børnene spiser og udligne uligheden i sundhed blandt børnene.

Omfattende forskning viser, at bevægelse har væsentlig betydning for børns trivsel, læring, udvikling og dannelse. Fysisk aktivitet påvirker i høj grad også børns mentale sundhed. Gode motoriske kompetencer har samtidig betydning for barnets selvfølelse og for barnets deltagelse i fællesskaber og styrker barnets forudsætninger for at være fysisk aktiv.²⁸ Udemiljøerne kan, som skitseret i kapitlet om læringsmiljøer, tilbyde optimale rammer for betydningsfulde pædagogiske aktiviteter med børnene.

Det er vigtigt at grundlægge gode vaner og få gode oplevelser med fysisk aktivitet tidligt i livet, da det øger chancen for at være fysisk aktiv i ungdom og voksenliv²⁹. Derfor er det også afgørende, hvilken bevægelseskultur børnene møder både i dagtilbuddet og i hjemmet.

Dette peger på, at dagtilbuddene har en afgørende rolle hvad angår at have bevægelse og kost i fokus, men også hvad angår samarbejdet med forældrene om at få grundlagt gode og sunde vaner. Forskningen peger på, at dette arbejde allerede skal igangsættes i barnets første år i hjemmet f.eks. via samarbejde med sundhedsplejen og videreføres op gennem dagtilbud og skole.

I Aarhus har forældrene over de seneste år i højere grad tilvalgt det kommunale frokostmåltid. Forældrene ønsker et madtilbud til deres børn i dagtilbuddene, og er optaget af, at barnet via maden har et godt udgangspunkt for at lære og udvikle sig. Dagtilbuddene i Aarhus viser stor interesse for at arbejde med krop og bevægelse samt at give et kompetenceløft til personalet hertil. Der er generelt set fokus på at udvikle og forankre et fagligt kompetent, stærkt og inspirerende bevægelsesmiljø i de enkelte afdelinger, samt på at inddrage forældrene heri – til gavn for børnene.

FROKOSTMÅLTID

90%

af dagtilbudsafdelingerne tilbyder et frokostmåltid til børnene

²⁶ Vidensråd for forebyggelse, 2018, *Fremme af sunde mad- og måltidsvaner blandt børn og unge*

²⁷ Miljø- og fødevarerministeriet, 2018; *Iversen & Sabinsky, 2011*

²⁸ Sundhedsstyrelsen, 2018

²⁹ Sundhedsstyrelsen, 2018

Mad og måltidsvaner i Børn og Unge

RAMMERNE FOR ARBEJDET MED MAD OG MÅLTIDER

Børne- og ungepolitikken og Aarhus Kommunes sundhedspolitik forpligter bredt Aarhus Kommune og Børn og Unge til at målrette indsatser, der bidrager til at reducere den sociale ulighed i sundhed. I den forbindelse fastlægger Dagtilbudsloven i § 16 a, at alle børn i dagtilbud efter § 19 skal have et sundt frokostmåltid alle hverdage. Børn og Unges vejledning for mad og måltider 0-18 år skal sikre, at alle dagtilbud lever op til de officielle anbefalinger for mad og måltider og sikre gode rammer omkring måltidet.

Forældresamarbejde

I flere studier fremhæves mad og måltider som et godt udgangspunkt for et samarbejde mellem forældre og dagtilbud, hvor forældre kan få indflydelse på deres børns dagligdag. Studierne peger overordnet på, at forældrenes sociale, kulturelle og sproglige baggrunde kan have indvirkning på dette samarbejde. Da børn og voksnes sundhed i høj grad grundlægges i de første leveår, er det sundhedsfremmende samarbejde mellem sundhedspleje, dagtilbud og forældre om mad og måltider derfor et væsentligt led i at udligne den sociale ulighed i sundheden.³⁰

Valg om frokostmåltidet i dagtilbud

Et af de områder, hvor forældrene har direkte indflydelse på rammerne for børnenes kost i dagtilbuddene, er i forbindelse med valget til frokostmåltidet i dagtilbud (jf. §16 i dagtilbudsloven). Formålet med det kommunale frokostmåltid er at medvirke til, at alle børn får tilbudt mindst et sundt måltid dagligt og på den måde medvirke til at udligne den ulighed, kosten skaber for børnenes betingelser for læring, trivsel og udvikling.

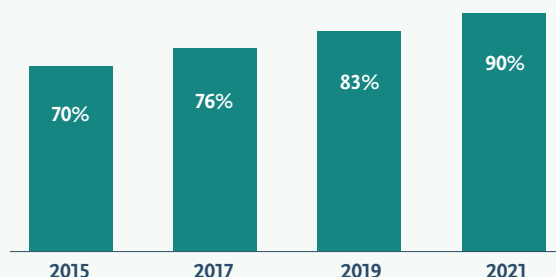
Senest har der i efteråret 2020 været forældre- og bestyrelsesvalg om det kommunale frokostmåltid. Resultaterne viser, at forældrene i 90 % af afdelingerne har ønsket et kommunalt frokostmåltid. I cirka halvdelen af dagtilbudsafdelingerne har man mulighed for at producere sin egen mad. I de 10 % af afdelingerne, hvor man har fravalgt det kommunale frokostmåltid, skal børnene selv have madpakke med hjemmefra.

Ingen afdelinger i et udsat boligområde har fravalgt det kommunale frokostmåltid. Det betyder, at alle børn i de udsatte boligområder får tilbudt et sundt kommunalt frokostmåltid, hvilket sikrer disse børn mindst et sundt hovedmåltid dagligt, som dermed kan medvirke til at mindske uligheden i sundhed.

Resultaterne af valget vil træde i kraft i de enkelte dagtilbudsafdelinger pr. 1. juli 2021, og gælder ind til 1. juli 2023.

³⁰ Det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud, Vidensopsamling,

Figur 15: Andel børn, der får kommunalt frokosttilbud

Der er en markant stigning i andelen af forældre, der vælger et kommunalt frokostmåltid. Det er positivt, da der er dokumentation for, at introduktion af sunde madordninger, etablering af mad- og måltidspolitikker samt en øget viden om sund mad hos børn i dagtilbud og skole fremmer sunde mad- og måltidsvaner³¹.

Stigningen kan skyldes flere ting, herunder:

- Udbuddet af den eksternt leverede mad blev ændret, så der ikke skulle konkurreres på pris, men i stedet kvalitet, økologiprocent. Der blev dermed stillet større krav til maden
- Stort fokus på økologi
- Større fokus på kommunikation af fakta om frokostmåltidet, hvad kan der forventes af maden både til dagtilbud og forældre
- Forældre har fået mere fokus på et godt måltid til deres barn i institution og vil gerne undgå madpakker

ØKOLOGI I DAGTILBUDDENE I AARHUS KOMMUNE

Børn og unge har en målsætning om 90 % økologi i frokostmåltidet i dagtilbuddene. De seneste opgørelser viser, at målet er opnået for dagtilbudsafdelinger med egen produktion og 80-90 % ved måltider, der bliver leveret. Økologi forstås bredt og indebærer flere friske grøntsager i sæson, færre tilsætningsstoffer og mindre brug af sprøjtemidler, mere bæredygtig produktion, mindre madspild, mindre gensplejset mad og foder.

De pædagogiske rammer har betydning for udvikling af børns maddannelse, madglæde og madmod. Studier peger på, at personalet mangler kompetencer til at udforme mad- og måltidspædagogikken i praksis. Madvaner grundlægges i barndommen, og har livslang indflydelse på sundheden. Børn af forældre med lav socioøkonomisk status har større risiko for overvægt end andre børn. Det sundhedsfremmende samarbejde med forældre er derfor et væsentligt led i at udligne den sociale ulighed i sundhed.^[1] Dette kan kalde på kompetenceudvikling for madprofessionelle og pædagoger, så pædagogiske og læringsmæssige rammer og forældresamarbejdet om barnets mad og måltidsvaner styrkes. Et kompetenceløft kan ses i sammenhæng med etablering af 16 produktionskøkkener på skolerne besluttet med budget 2021.

³¹ Forebyggelsespakken for mad og måltider

SKÅDE-HØJBERG DAGTILBUD UDVIKLER EN NY KOST- OG SUNDHEDSPOLITIK

Dagtilbuddene spiller som nævnt en vigtig rolle i at grundlægge gode kostvaner hos børn, særligt i forhold til sårbare og udsatte børn. Forældresamarbejdet er en afgørende faktor.

I dialogen mellem Skåde-Højbjerg dagtilbud og skole har man i en periode oplevet, at særligt mange piger er overvægtige, når de bliver vejet ved skolestart. Skåde-Højbjerg dagtilbud beslutter derfor at udarbejde en ny kost- og sundhedspolitik i samarbejde med medarbejdere og forældre. Kost- og sundhedspolitikken skal især have fokus på forældresamarbejdet.

Dagtilbuddet beskriver, hvilke strategier man vil sætte i værk for at samarbejde med forældre om barnets kostvaner. Her har man fokus på at motivere forældre med afsæt en stærk faglighed om kostens betydning for barnets udvikling.

Man er ligeledes opmærksom på, at forældresamarbejdet skal være differentieret. Særligt i forhold til familier i sårbare og udsatte positioner arbejder dagtilbuddet med tydelige forventninger og kommunikation f.eks. i forbindelse med opstart i dagtilbuddet, herunder også informationsmøder og hjemmeside. Man har også udviklet en tegnefilm om mad og måltider, som kan styrke formidlingen til målgruppen.

Forældrene synes, det er vigtigt at tage fat i og går ind i arbejdet med at udvikle kost- og sundhedspolitikken.

SØNDERVANG DAGTILBUD – FÆLLESKØKKEN GIVER DIALOG MED FORÆLDRE OG BØRN

Søndervang dagtilbud er kendetegnet ved stor grad af udsathed og mange overvægtige børn. De har særlig gode erfaringer med fælleskøkkenet for både dagtilbud og skole, der laver madplaner tilpasset vuggestue, børnehave og skole. Dagtilbuddet deler madplanerne på Intra og på deres facebookside, så forældrene kan følge med i, hvad børnene skal have at spise. Madplanerne giver en god dialog med forældrene om mad og giver samtidig forældrene en tryghed og ro. Særligt sårbare familier kan finde ro i, at børnene i hvert fald har fået et godt måltid i dagtilbuddet. Udover madplanerne lægger dagtilbuddet også nogle gange billeder af maden op. Den mad, der serveres i dagtilbuddet, er ofte forskellig fra maden, der serveres hjemme. Madplaner og billeder kan derfor være med til at inspirere til ny mad hjemme. Sammen med maden laver kokken nogle gange faktakort om maden, de spiser f.eks. om koriander. Det giver gode snakke mellem pædagogerne og børnene under maden.

I forældrebestyrelsen arbejder de med kostpolitik. Ved mærkedage som fødselsdag og afslutning må forældre ikke medbringe kage og søde sager. I stedet serveres der søde sager tre gange årligt i forbindelse med forældrearrangementer. Til arrangementerne er det forældrene, der styrer sukkerindtaget. Nogle er bedre til det end andre. Forældre i forældrerådet sætter eksemplet ved arrangementerne. Det tog tid at ændre mindset, da mad og kærlighed ofte hang sammen for forældrene. Kommunikationen er tydelig ved opstart af nye børn, og nu er det helt naturligt, at forældre kommer med f.eks. frugt og ikke kage.

Motorik og bevægelse i børn og unge

Børn, der er fysisk aktive, bliver fortrolige med deres krop, og udvikler i højere grad lyst til at lege, bruge kroppen og bevæge sig. Ved at styrke børns motoriske færdigheder, udholdenhed og bevægelighed, forstærker man deres forudsætninger for at udvikle sig.

Undersøgelser viser en tydelig sammenhæng mellem børns motoriske udvikling og deres indlæring, koncentration og aktivitetsniveau³². Gode motoriske kompetencer har betydning for barnets selvfølelse og deltagelse i sociale fællesskaber, og det styrker barnets forudsætninger for at være fysisk aktiv.³³

At sikre solid understøttelse af børns motorisk udvikling har således stor betydning, ikke blot for børnenes sundhed og selvhjulpethed på kort sigt men for deres generelle trivsel, læring og udvikling.

Ny skandinavisk forskning har blandt andet vist, at børn med gode fysiske færdigheder også har stærke kommunikative evner og ikke mindst større sproglig bevidsthed og sprogforståelse. Herudover har gode motoriske færdigheder betydning for børnenes lyst til fysisk aktivitet og bevægelse, hvilket dels kan have indvirkning på deres sundhed og bidrage til øget selvværd og dels fungerer som adgangsbillet til sociale fællesskaber.

Børn i alderen 0-6 år har et naturligt behov for at bevæge sig. De fleste børn i Danmark tilbringer størstedelen af deres vågne tid i daginstitutioner. Derfor spiller dagtilbuddene en væsentlig rolle i at give børnegruppen mulighed for at udfolde og udvikle sig motorisk.

Bevægelse og motorik blandt børn i sårbare og udsatte positioner

Den motoriske udvikling er et af de vigtigste udviklingsmæssige områder i spæd- og småbørnsalderen, og tegn på forsinket motorisk udvikling kan hænge sammen med andre udviklingsproblemer, sygdom eller utilstrækkelig stimulation i forhold til barnets behov. En undersøgelse af danske børn i 8-10-måneders alderen født i 2017 finder, at 10 % ikke følger en forventet udvikling i forhold til barnets alder³⁴. Den seneste opgørelse fra 2020 fra Aarhus Kommune viser, at 15 % ud af 2.777 børn ved 8-10-månedersbesøget ikke følger en forventet udvikling.

Undersøgelsen af danske børn finder en socioøkonomisk sammenhæng, hvor andelen, der ikke følger en forventet udvikling, er højere blandt børn af forældre med grundskolen som højeste uddannelsesniveau. Derudover finder et andet dansk studie en højere forekomst af børn med motoriske vanskeligheder ved indskolingen blandt de børn, hvor man allerede i 8-10-måneders alderen finder at den motoriske udvikling ikke er som forventet³⁵.

Det vurderes, at cirka otte procent af danske børn har motoriske vanskeligheder ved skolestart³⁶. Dansk forskning om børn i alderen 7-9 år peger på, at forældrenes etniske baggrund og arbejdsmæssige situation spiller ind på børnenes deltagelse i sport og motion³⁷. Børn, hvis forældre ikke har vestlig herkomst eller ikke er i arbejde, dyrker mindre sport og motion end børn af danske forældre eller børn af forældre der er i arbejde. Særligt pigernes deltagelse er betydeligt mere påvirket af forældrenes etniske baggrund samt forældrenes arbejdsmæssige situation.

³² Ericsson, I., & Karlsson, M. (2014). *Motor skills and school performance in children with daily physical education in school.*

³³ Uddrag fra Antologi fra sundhedsstyrelsen, *Motorik, fysisk aktivitet og stillesiddende tid hos 0-6-årige børn* © Sundhedsstyrelsen, 2016. <https://sundhedsstyrelsen.dk/~media/98FE88553AE34B24A6050871AB6196F3.ashx>

³⁴ Pedersen, T., Pant, S., & Ammitzbøll, J. (2019). *Sundhedsplejerskers bemærkninger til motorisk udvikling i det første leveår.*

³⁵ Sjöberg, C. B., Svendsen, M., & Holstein, B. E. (2011). *Motoriske vanskeligheder - Sundhedsplejerskernes undersøgelser af motorik ved indskolingen*

³⁶ Brixval, C., Svendsen, M., & Holstein, B. (2011). *Årsrapport for børn indskolet i skoleårene 2009/10 og 2010/11 fra Databasen Børns Sundhed: Motoriske vanskeligheder*

³⁷ *Danskernes motions- og sportsvaner 2016, Idrættens Analyseinstitut*

Der findes endnu ikke meget viden om sammenhængen mellem bevægelse og børn i sårbare og udsatte positioner i dagtilbud, men som det beskrives i afsnittet om Udemiljøer, viser forskning, at børn i udsatte positioner kommer mindst i naturen, hvilket understreger vigtigheden af at prioritere brugen af udemiljøerne mere med netop denne børnegruppe.

Dagtilbudsloven fastlægger i §7, at børn i dagtilbud skal have et fysisk, psykisk og æstetisk børnemiljø, som fremmer deres trivsel, sundhed, udvikling og læring. Af Sundhedslovens §119 fremgår det, at kommunerne skal skabe rammer for sund levevis og etablere forebyggende og sundhedsfremmende tilbud.

Med revitaliseringen af læreplanstemaet Krop, Sanser og Bevægelse sætter dagtilbudsloven fornyet fokus på betydningen af det pædagogiske arbejde med børnenes kropslige og motorisk udvikling. De to ministerielt fastsatte mål for læreplanstemaet fremgår herunder.

ØKOLOGI I DAGTILBUDDENE I AARHUS KOMMUNE

1

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn udforsker og eksperimenterer med mange forskellige måder at bruge kroppen på.

2

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn oplever krops- og bevægelsesglæde både i ro og i aktivitet, så børnene bliver fortrolige med deres krop, herunder kropslige fornemmelser, kroppens funktioner, sanser og forskellige former for bevægelse.

Status i Aarhus

Evalueringerne af arbejdet med den pædagogiske læreplan

I evalueringerne af arbejdet med den pædagogiske læreplan i forhold til læreplanstemaet Krop, Sanser og Bevægelse peger dagtilbuddene på, at styrkerne i indsatsen med arbejdet med børnenes krop, sanser og bevægelse er gode og indbydende legepladser, som motiverer børnene til fysisk udfoldelse, og man har også fået en ekstra opmærksomhed på at skabe rum med mulighed for forskellige bevægelsesmuligheder. Der er generelt også kommet et fornyet fokus på at arbejde med børnenes sanser. Der er en erkendelse af, at de voksne er rollemodeller, der motiverer, inspirerer og udfordrer passende til de enkelte børn. Personalets bevægelsesglæde har en afsmittende effekt på børnene.

En del dagtilbud peger på, at de stadig skal arbejde med fælles systematik på tværs af dagtilbudet – og en fælles forståelse samt prioritering af arbejdet med krop, sanser og bevægelse. Fokus er også på forældreinddragelse – hvordan både dagtilbud og forældre kan bidrage til at øge børnenes bevægelsesglæde. Derudover peger dagtilbuddene også selv på, at de skal have blik for at lykkes med deltagelsesmuligheder for alle børn. Denne opmærksomhed taler ind i tidligere nævnte eksempler fra forskningen, der viser, at børn i sårbare og udsatte positioner på den ene side er mere udfordrede motorisk og på den anden side også er dem, man lykkes dårligst med at få med.

Tidlig indsats med krop og bevægelsesvejledere

For at styrke arbejdet med dagtilbudslovens læreplanstema Krop, Sanser og Bevægelse, herunder det motoriske og sansemotoriske arbejde i både dagplejen, vuggestuer og børnehaver, blev Krop- og Bevægelsesindsatsen igangsat som en del af Børn og Unges Tidlige, forebyggende indsatser fra 2016.

Indsatsen bestod af et kompetenceforløb til Krop- og Bevægelsesvejleder og et forløb til Krop- og Bevægelsesassistent. Der var stor efterspørgsel på forløbene. 35 ud af 65 dagtilbudsafdelinger har en vejleder eller en assistent eller begge dele – herunder har 9 ud af de 16 dagtilbudsafdelinger i udsatte boligområder en assistent, en vejleder eller begge. Ved at styrke kvaliteten i de pædagogiske læringsmiljøer er målet at forbedre børnenes motoriske udvikling og reducere andelen af børn med motoriske vanskeligheder og overvægt i indskolingen. Der foreligger ikke data om effekt i børnegruppen, men evalueringerne peger på et væsentlig kompetenceløft i det pædagogiske personale omkring børnene. I evalueringerne svarer 90 % af deltagerne, at de efter forløbet gør sig pædagogiske overvejelser, når de laver bevægelsesaktiviteter med børnene mod 60 % i baselinemålingen. 63 % svarer, at de føler sig i stand til at opspore børn med motoriske vanskeligheder mod 32 % i baseline. Særligt det pædagogiske personales oplevelse af at have en styrket evne til at opspore kan have betydning for, at børn får den motoriske understøttelse til sin udvikling tidligere end før. Indsatsen er afsluttet i 2020, da kompetenceudviklingsforløbet ikke er permanentgjort efter den tidsbegrænsede projektperiode.

Der er dermed pt. ikke iværksat særlige indsatser til understøttelse af dagtilbuddenes arbejde med bevægelse.

TILST DAGTILBUD – KROP- OG BEVÆGELSESVJEJLEDERE OG -ASSISTENTER, ET EKSEMPEL FRA PRAKSIS

Tilst dagtilbud har skærpet fokus på børnenes motoriske udvikling og bevægelse og har flere Krop- og Bevægelsesvejledere og -assistenter. Kompetenceløftet af medarbejderne betyder, at dagtilbuddet både i den generelle indsats og i indsatsen med børn i sårbare og udsatte positioner har en mere kvalificeret pædagogisk praksis i forhold til børnenes motoriske udvikling.

Arbejdet med bevægelse blandt udsatte børn omhandler i høj grad regulering, da nogle af de udsatte børn har svært ved at komme ned fra høj stimulation. Det handler dermed om at arbejde med at veksle mellem at lege vildt og f.eks. meditation og børneyoga.

Det pædagogiske personale oplever, at de i højere grad opsporer børn, som ikke har en alderssvarende motorisk udvikling. I de tilfælde udarbejder de en handleplan i samarbejde med forældrene. Forældre får vejledning til, hvordan de kan understøtte den motoriske udvikling i hjemmet f.eks. i form af konkrete øvelser.

LISBJERG-TRIGE-SPØRRING DAGTILBUD – PÆDAGOGISK IDRÆT, ET EKSEMPEL FRA PRAKSIS

Daginstitutioner har mulighed for at blive certificeret som idrætsinstitution. For at opnå en idrætscertificering skal institutionens personale gennemgå et uddannelsesforløb med både teori og praktiske øvelser forestået af VIA University College og DGI/DIF.

I Lisbjerg-Trige-Spørring Dagtilbud er der mange idrætscertificerede afdelinger. Fokus er på pædagogisk idræt, og at børn lærer gennem kroppen. I hverdagen er bevægelse tænkt ind i aktiviteterne og institutionerne er indrettet, så der er plads til bevægelse, f.eks. er det tilladt at løbe på gangene, og der er et motorikrum med redskaber. Udsatte børn er ofte ekstra udfordret, også motorisk. En Krop og Bevægelsesvejleder laver profiler på børnene, og der laves indsatser. Hensynet til det enkelte barn gør, at en aktivitet bliver sat i gang på en stue, mens nogle børn også får specifikke 1:1 forløb.

Pædagogerne italesætter bevægelse meget for forældre og følger op. Ift. udsatte børn oplever de, at de skal være mere fokuseret på barnets udvikling, og at opnå familiernes opbakning til, at bevægelse er vigtigt for børnene. Indsatsen foregår altid med forældrene, og derfor får forældrene idéer til, hvad de kan gøre hjemme. Generelt arbejdes der på at give børnene så meget bevægelse som muligt, når de er i dagtilbuddet, da de oplever, at det kan være svært at finde overskuddet til det i familierne.

I dagtilbuddet har de afholdt café-møder med forældre, hvor fokus er på sundhed, bevægelse, kost og tandpleje og særligt hvad man som forældre kan gøre. Der har været interesse for det og særligt blandt vuggestueforældre.

Kost og bevægelse i dagtilbud er afgørende for at mindske overvægt

Den naturlige vækstspurt i 4-6 årsalderen giver øget risiko for overvægt, hvis kosten ikke er alderssvarende og sund, og hvis børnene ikke bevæger sig. Dette viser med tydelighed, at tiden i dagtilbuddet lægger grundstenene for børnenes sundhed på lang sigt. Derfor er kost og bevægelse i dagtilbuddet afgørende for at modvirke overvægt børn.

På landsplan er næsten hvert femte barn mellem ni og elleve år overvægtigt. Det samme gør sig gældende i Aarhus Kommune, hvor 19 % af børnene i 3. klasse er overvægtige.

Figur 16: Andel overvægtige (2019/20) opdelt på køn og klassetrin

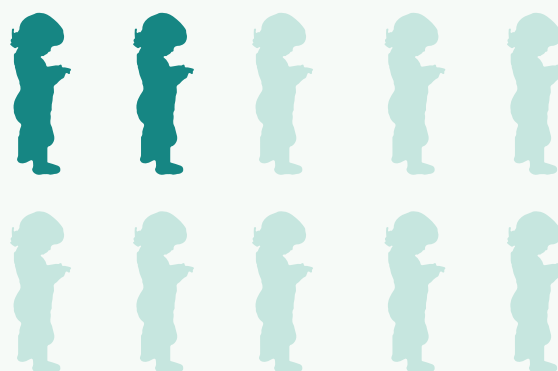

Højere forekomst af overvægt blandt børn med dansk som andetsprog og forældre med kort uddannelse
En national undersøgelse viser, at der er 81 procent flere overvægtige blandt 4-14-årige børn og unge af forældre med kort uddannelse end blandt børn og unge af forældre med en lang uddannelse³⁸.

En analyse af overvægtige børn i Aarhus i 0. klasse opdelt på modersmål viser, at der er en markant højere forekomst af moderat overvægt og særligt svær overvægt blandt elever med dansk som andetsprog. Som vist i figuren, var hhv. 15,2 % moderat overvægtige og 10,4 % svært overvægtige blandt børn med dansk som andetsprog, mens de tilsvarende tal var hhv. 7,3 % og 1,9 % blandt børn med dansk som modersmål.

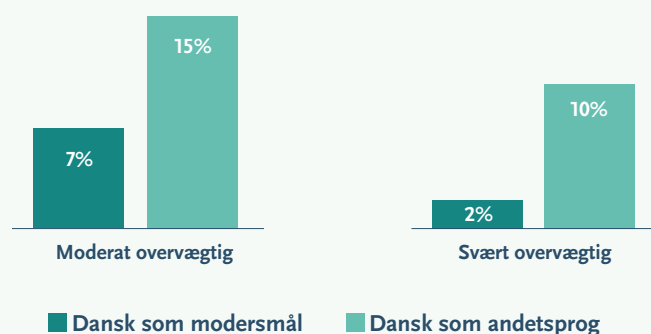
OVERVÆGT
19%

af børnene i 3. klasse
er overvægtige.

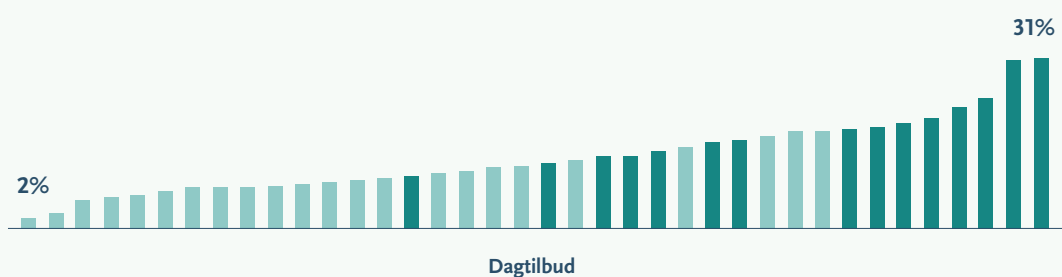
³⁸ Pedersen, et al., 2015

Figur 17: Andel overvægtige elever i o. klasse (2019/20) opdelt på modersmål

Den højere forekomst af overvægt blandt børn med dansk som andetsprog afspejler sig i, at der er stor variation dagtilbuddene imellem i forhold til, hvor stor en andel af dagtilbuddets skolestarterne, der er overvægtige ved skolestart. En analyse af aarhusianske børn, der var overvægtige eller svært overvægtige i o. klasse i skoleåret 2019/2020, viser således, at der i to dagtilbud var over 30 % af skolestarterne, der var overvægtige i o. klasse, mens der i tre dagtilbud var over 20 % overvægtige skolestartere. Omvendt var kun 2 % af skolestarterne overvægtige i o. klasse i det dagtilbud, som havde den laveste andel. Opgørelsen viser en klar tendens til, at de dagtilbud, som har den største andel overvægtige skolestartere, også har den højeste andel børn med dansk som andetsprog (i figuren er dagtilbud med en højere andel skolestartere med dansk som andetsprog end kommunegennemsnittet er fremhævet med en kraftigere farve).

Figur 18: Andel overvægtige i o. klasse (2019/20) opdelt på afgivne dagtilbud

Den store spredning viser, at det er afgørende med fokus på overvægt, kost og bevægelse i dagtilbud. Dette kan igen underbygge et behov for kompetenceudvikling for madprofessionelle og pædagoger, så pædagogiske og læringsmæssige rammer og forældresamarbejdet om barnets mad og måltidsvaner styrkes.

Derudover har dagtilbud mulighed for at inddrage sundhedsplejen, der med forældrenes accept kan indgå i et forløb for et førskolebarn med overvægt (3-6 år).

VIDEN FRA SUNDHEDSPLEJEN OM BØRN OG FAMILIER I SÅRBARE OG UDSATTE POSITIONER

Sårbare gravide

I 2020 var der 602 sårbare gravide i målgruppen, som alle fik tilbudt en indsats med bl.a. ekstra besøg af sundhedsplejersken under graviditeten og ekstra kontakt med specialuddannede sundhedsplejersker. I 2019 var der 457 sårbare gravide. De sårbare gravide kan, via f.eks. vejledning og gruppetilbud, hjælpes tidligere i deres problemstillinger og gøres mere trygge og robuste i forælderrollen.

Ekstra behovsbesøg

Behovsbesøg er en del af den forebyggende og sundhedsfremmende indsats. De fleste behovsbesøg ligger i barnets første måneder. Der er store bredde i behovsbesøgene, der kan omhandle vejledning om amning, søvn, gulsot, samspil mellem forældre og barn og regulering. De tidlige behovsbesøg medvirker til, at der i mindre grad er behov for behovsbesøg, når børnene bliver ældre. Behovsbesøgene er dermed med til at opspore og forebygge mistrivsel.

I 2020 fik 7260 0-årige børn standardhjemmebesøg fra sundhedsplejen. Ud af disse har 34,5 % (2506 børn) fået et ekstra behovsbesøg, og 1 % (77 børn) har fået et ekstra besøg ved helt særlige behov.

I 2019 fik 7754 0-årige børn standardhjemmebesøg fra sundhedsplejen. Ud af disse fik 36 % (2759) et ekstra behovsbesøg, og 2 % (158 børn) fik et ekstra besøg ved helt særlige behov.

Sundhedsplejens erfaringer med behovsbesøgene er at de har en god effekt på familiernes trivsel. Det erfarer at sundhedsplejen opsporer tidligt og dermed formår at iværksætte en tidlig indsats i familierne. Det betyder at der er flere familier der går fra den gule indsats tilbage til den grønne indsats som er målrettet alle familier. Det vurderes fra både Sundhedsplejen, familierne og de tværfaglige samarbejdspartnere, at der med indsatsen sker en øget forældrekompetence og at sundhedsplejens helhedsorienterede tilgang til børn og familier, gør det muligt at målrette indsatsernes til den enkelte families behov.

3.4 Opsummering på kapitlet

Forskningen viser, at det er afgørende betydning for børn i sårbare og udsatte positioner, at være i dagtilbud af høj kvalitet, og at en lav kvalitet i dagtilbuddene påvirker børn på både kort og lang sigt. Børn i sårbare og udsatte positioner er en differentieret gruppe med meget varierede behov og udfordringer og udsathed kan være til stede i kortere eller længere tid. Data viser, at antallet af aarhusianske børn, som modtager vidtgående støtteressourcer, er stigende og har været det i en årrække. Et tegn på det stigende pres på det specialpædagogiske område på dagtilbudsområdet er antallet af afviste indstillinger til PPR. Dette giver et billede af, at flere dagtilbud søger midler til ekstra støtte, og at dette samtidigt også presser kapaciteten. Ofte sker afvisningerne fordi børnene vurderes til ikke at høre til målgruppen for central støtte. Dermed skal opgaven løses via de decentraliserede H-midler, som alle dagtilbud modtager mhp. at lave lokale indsatser for børn med mindre indgribende støttebehov.

Gennem kapitlet bliver vigtigheden af den tidligt forebyggende indsats tydelig. Børn fra familier i udsatte positioner, med et højt eller ustabil fremmøde i dagtilbuddet, kan være særlig vanskelige at opfange og tilrettelægge indsatser omkring. Generelt kan man se at fremmøde i de aarhusianske dagtilbud har en betydning for børn på forskellige områder. Bl.a. ses der af sprogscreeningsresultater før skolestart fra årene fra 2013-2017, at der er en klar sammenhæng mellem børnenes alder ved indskrivning i dagtilbud og deres resultater ved sprogscreeningen. Det indikerer, at dagpleje- og vuggestueafdelinger formår at løfte børnenes sproglige niveau i den periode børnene går i dagtilbuddet, hvilket ikke kan ses hos den gruppe af børn der starter i børnehave ved tre år. Ydermere er der en sammenhæng mellem børnenes fremmøde i dagtilbuddet og graden af senere fravær i skole, hvilket kan pege på at mønstre i fravær grundlægges i familien allerede i barnets tidlige år og påvirker barnet videre ind i skolen. Det tydeliggør vigtigheden af en yderst opmærksom pædagogisk tilgang til børnegruppen og et tæt forældresamarbejde, for at kunne forebygge at udsathed ikke bliver langvarig.

I den netop igangværende analyse af dansk som andetsprogsområdet i Aarhus, ses i en række interviews med pædagogiske ledere og medarbejdere i dagtilbud, at der trods succeshistorier med forældresamarbejdet fortsat opleves udfordringer i samarbejdet. Det opleves særligt i de tilfælde hvor samtalekulturen i dagtilbud og hjem er meget forskellig fra hinanden, at der kan opleves barrierer ift. at tale med forældrene om barnets udfordringer, og at der i nogle familier kan være et forbehold overfor det system som dagtilbuddet repræsenterer. Det kan pege på, at der er behov for en kapacitetsopbygning af pædagogisk personale, der arbejder med specialpædagogiske problemstillinger på normalområdet.

Evalueringen af READ dagtilbud- 3-6 år, viser at der er ni kommunale dagtilbud, ud af i alt 39 dagtilbud, der i 2019 og 2020 har benyttet sig af READ-materialerne til forældre til de 3-6-årige. Tolv forskellige dagtilbud har over de to år lånt READ-materialerne. Seks af dagtilbuddene benyttede sig af lån i begge kalenderår. I distrikt Øst og Vest hvor dagtilbuddene har den højeste andel af børn, som er vurderet til at have behov for en fokuseret eller særlig sprogindsats ved tre år, har ingen dagtilbud benyttet sig af indsatsen, hvilket kan indikere at dagtilbuddene har benyttet sig af lokale forældrerettede indsatser. Det viser dog, at READ-materialet bruges *mindst* de steder, hvor der er *størst* behov. Her er altså et udviklingspotentiale ift. at finde metoder hvorpå indsatsen kan udbredes til dagtilbud med familier der har det største behov.

READ Dagtilbud- 0-3 år, er pr. marts 2020 leveret til alle 0-3-års-afdelinger i Kommunen. I hvilket omfang materialet er taget i brug til forældre til de 0-3-årige, er der ikke viden om.

I Børn og Unge arbejdes med afsæt i forebyggelsesstrategien, der har til hensigt at forebygge udsathed med en tidlig og rettidig opsporing og indsats og med et mål om et styrket forældresamarbejde. Udover specifikke centrale eller lokalt initierede indsatser, der enten forebygger eller understøtter børn i udsatte positioner, har dagtilbuddene med afsæt i formålsbeskrivelsen, til opgave at skabe inkluderende læringsmiljøer med afsæt i børnenes behov. Eksempelvis er sunde mad- og måltidsvaner og fysisk aktivitet allerede i den tidlige barndom, afgørende for børns trivsel, læring, udvikling og dannelse, og derfor er det sundhedsfremmende samarbejde mellem sundhedspleje, dagtilbud og forældre om mad og måltider derfor et væsentligt led i at udligne den sociale ulighed i sundhed.

Bl.a. viser en analyse af overvægtige børn i Aarhus i o. klasse opdelt på modersmål viser, at der en markant højere forekomst af moderat overvægt og særligt svær overvægt blandt elever med dansk som andetsprog. Der ses en stor spredning mellem dagtilbuddene, der viser, at det er afgørende med fokus på overvægt, kost og bevægelse i dagtilbud. Dette kan igen underbygge et behov for kompetenceudvikling for madprofessionelle og pædagoger, så pædagogiske og læringsmæssige rammer og forældresamarbejdet om barnets mad og måltidsvaner styrkes.

Dagtilbuddene i Aarhus har i forbindelse med sidste kvalitetsopfølgning på dagtilbudsområdet, 2017, netop været optagede af hvordan de kan skærpe forældresamarbejdet omkring børns trivsel, læring, udvikling og dannelse og har bl.a. arbejdet med det differentierede forældresamarbejde.

Et nyt notat fra DEA viser, at der blandt de danske daginstitutioner er en betydelig forskel på institutionernes løfteevne, hvor nogle institutioner formår at løfte børnene, mens andre ikke gør. Særligt inden for gruppen af daginstitutioner med en høj andel børn fra udsatte positioner, er der en betydelig spredning i daginstitutionernes løfteevne i forhold til børnenes resultater i de nationale test i dansk og matematik og deres trivsel i indskoling. I Aarhus Kommune formåede samtlige institutioner med en høj andel børn i udsatte positioner (ca. 15 % af det samlede antal undersøgte institutioner i perioden 2010-2014) at løfte børnene signifikant, men der var alligevel en markant forskel i, hvor meget de enkelte institutioner løftede børnene.

Forskning viser, at børn, udelukkende ved at være i en udsat position, kan blive fastholdt i en særlig rolle og ekskluderet fra de øvrige børnefællesskaber og i de tætte relationer med det pædagogiske personale. Det må derfor konkluderes, at de aarhusianske dagtilbud, som dagtilbud i resten af Danmark i øvrigt, har en vigtig forebyggende rolle ift. at sikre en høj kvalitet i de pædagogiske læringsmiljøer. Med et bevidst afsæt i det pædagogiske grundlag og i det kontinuerlige arbejde med læreplanen og en styrket evalueringspraksis, kvalitetssikres det pædagogiske arbejde, så der ikke pågår en ubevidst ekskluderende praksis i de aarhusianske dagtilbud.

En landsdækkende evaluering af dagtilbuddenes arbejde med den styrkede pædagogiske læreplan, viser at dagtilbuddene på landsplan kan blive endnu bedre til at arbejde med hvordan det enkelte barn understøttes i at deltage i børnefællesskaber. Aarhus kommunes dagtilbud peger selv på, at de pba. arbejdet med realiseringen af den styrkede læreplan er blevet bedre til at indrette læringsmiljøerne med afsæt i børnenes behov, inddrage børnenes familiestruktur og hverdag som afsæt for samtaler om forskellighed – men at de også kan blive bedre til at følge op på, om børnene får det ønskede udbytte.

Med afsæt i rapporten bliver det tydeligt, at der er behov for at få endnu mere viden om dagtilbuddenes løfteevne, for at sikre at alle børn får lige muligheder og det bedste afsæt de kan igennem deres tid i dagtilbuddet. Et mere dybdegående og nuanceret blik på praksis gennem observationer af læringsmiljøerne, vil kunne bibringe mere af den viden, der er behov for.

BØRN OG UNGE
Aarhus Kommune

